

Opstaan tegen het thuiszitten

Opstaan tegen het thuiszitten

In opdracht van: EC O3

IJsbrand Jepma, m.m.v. Babette Swart, Sardes
Margaretha Vergeer, Kohnstamm Instituut
Oktober 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
0. Inleiding	9
0.1 Achtergrond van het onderzoek	9
0.2 Vraagstellingen	9
0.3 Onderzoeksopzet	9
0.4 Opbouw van het rapport	10
1. Beleidscontext, begrippenkader en uitvoeringspraktijk	11
1.1 Beleidscontext	11
1.2 Definitie, soorten verzuim en doelgroep onderzoek	12
1.3 Procedure bij schoolverzuim	12
1.4 Taken en verantwoordelijken bij overtreding van de leerplichtwet	13
1.5 Doelgroep onderzoek	13
2. Overzicht van de literatuur	15
2.1 Aard en omvang van het probleem	15
2.2 Factoren op schoolniveau	17
2.3 Onderwijs én zorg	17
2.4 Aanpak van thuiszitten	18
3. Beschrijving van veelbelovende praktijkvoorbeelden	19
3.1 De praktijkvoorbeelden	19
3.1.1 BLOS-klas	22
3.1.2 Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek	26
3.1.3 Op de Rails	31
3.1.4 Time Out Project (TOP) Trimaran en de Ambelt Kampen	37
3.1.5 Tussen wal en schip	40
3.1.6 Actietafel thuiszitters Rotterdam	44
3.2 Concluderende opmerkingen	49
4. Opvattingen van deskundigen	51
4.1 Opvattingen over aanleiding, aard en omvang van de problematiek	51
4.2 Opvattingen over het voorkomen van thuiszitten (preventieve acties)	54
4.3 Opvattingen over het bekorten van de periode van thuiszitten (curatieve acties)	58

5.	Conclusies en aanbevelingen	59
5.1	Conclusies	59
5.1.1	Wat draagt eraan bij om thuiszitten te voorkomen?	62
5.1.2	Wat draagt eraan bij om de periode van thuiszitten te bekorten?	66
5.2	Aanbevelingen	67
5.2.1	Aanbevelingen voor de landelijke overheid	67
5.2.2	Aanbevelingen voor de samenwerkingsverbanden passend onderwijs	68
	Geraadpleegde literatuur	71
	Bijlage 1: Lijst met geraadpleegde deskundigen	73
	Bijlage 2: Geraadpleegde bronnen bij de veelbelovende praktijkvoorbeelden	75

Samenvatting

Inleiding

Het onderwerp thuiszitten wordt al lang als een probleem gesignaleerd. Op dit moment is het weer actueel door de invoering van de zorgplicht in het kader van passend onderwijs en de rapporten van Ingrado (2010)¹ en van de Ombudsman (2011)². Verwacht wordt dat de invoering van de zorgplicht als onderdeel van het beleid rond passend onderwijs zal leiden tot een vermindering van problemen rond thuiszitten. Ook de verkleining van het aantal samenwerkingsverbanden en de landelijke vaststelling van de indeling in regio's zouden daarop van invloed zijn. Bij het toezicht door de Inspectie op de samenwerkingsverbanden zal het aantal thuiszitters een rol spelen. De Minister van OCW wees er tijdens het Algemeen Overleg van de Vaste Kamercommissie op 6 april 2011³ op dat de aanpak van thuiszitten bestaat uit preventie door de wettelijke zorgplicht en versterken van de positie van de leerplichtambtenaar bij preventie en bij het vinden van oplossingen voor situaties waarin het toch misgaat.

In dit onderzoek is op verzoek van EC O3 (Expertisecentrum Ontwikkeling, Opvang en Onderwijs voor 0-12 jarigen), en in samenspraak met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Afdeling Jeugd, Onderwijs en Zorg (JOZ), de mogelijkheden verkend om in een vroegtijdig stadium te voorkomen dat leerplichtige leerlingen (langdurig) thuiszitten. Het accent lag op preventie in het primair onderwijs, maar er is ook aandacht besteed aan problemen rond de overgang van primair naar voortgezet onderwijs. Bij dit onderzoek ging het nadrukkelijk niet om het verzamelen van representatieve gegevens. Het was de bedoeling van het onderzoek goede praktijkvoorbeelden op te sporen en te beschrijven.

Onderzoeksopzet

Het onderzoek bestond uit drie onderdelen.

a. Verkennende literatuurstudie

Gezocht is naar relevante publicaties en documenten, die vervolgens bestudeerd zijn.

b. Gesprekken met deskundigen op het terrein van thuiszitproblematiek

Er zijn gesprekken gevoerd over oorzaken en aanpak van thuiszitters met acht vertegenwoordigers van organisaties die op verschillende manieren actief zijn in de thuiszitproblematiek.

c. Bestudering van 'goede praktijkvoorbeelden'.

Uit de goede voorbeelden die door de deskundigen of in de literatuur genoemd werden, is een selectie gemaakt van in totaal zes praktijkvoorbeelden die zijn beschreven aan de hand van documentenanalyse. Waar nodig en mogelijk zijn betrokkenen aanvullend bevraagd.

¹ Ingrado (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.

² Verhoef, J., Govers-Vreeburg, E.J.E. & Lubbersen, D.M.S. (2011). *Hoera! Ik ga weer naar school*. Den Haag: De Nationale ombudsman.

³ *Conceptverslag van een algemeen overleg over Thuiszitters*. Overleg tussen de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Minister, 6 april 2011.

Resultaten

De resultaten van de verschillende delen van het onderzoek zijn geordend naar de centrale onderzoeksvragen.

a. Welke voorzieningen, maatregelen, activiteiten kunnen een bijdrage leveren aan het voorkómen van (langdurig) thuiszitten van leerlingen in het basisonderwijs?

Uit de verzamelde informatie blijkt dat er bij ongeveer de helft van de thuiszitters in de voorafgaande periode geen contact is geweest met de leerplichtambtenaar. Aan thuiszitten gaat dus niet altijd een periode van ongeoorloofd verzuim vooraf. Ook volgens de geraadpleegde deskundigen is het thuiszitten vaak niet te voorspellen. Het is dus niet altijd mogelijk in een vroegtijdig stadium in te grijpen om thuiszitten te voorkomen. Met bepaalde maatregelen kan de *duur* van het thuiszitten echter wel bekort worden.

Uit empirisch onderzoek onder leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs blijkt dat er bij thuiszitten vaak sprake is van complexe problematiek op individueel, gezins- en schoolniveau. Uit onderzoek van Ingrado (2010; zie paragraaf 2.1) van 110 dossiers van thuiszittende leerlingen bleken vijf problemen het meest voor te komen: psychische problematiek, gedragsproblematiek, wachten op opvang, bureaucratie en thuisproblematiek. Gemiddeld zijn er drie problemen per thuiszitter. Verder blijkt dat thuiszittende leerlingen vaak op meer basisscholen of op meer scholen voor voortgezet onderwijs ingeschreven hebben gestaan, wat er op zou kunnen wijzen dat er in het onderwijs van deze leerlingen al gedurende een langere periode fricties waren rond de leerling of het gezin. Vanwege het ontbreken van vergelijkingsgegevens is overigens niet bekend of deze aantallen groter zijn dan die van leerlingen waar thuiszitten niet aan de orde is.

Om thuiszitten te voorkomen of de duur te bekorten, zijn activiteiten op verschillende niveaus nodig. In de meeste gevallen spelen immers verschillende problemen of combinaties van problemen een rol. Kinderen kunnen angstig zijn en school vermijden, ouders kunnen het kind daarin steunen, of het kind om een andere reden thuishouden, de school kan het kind al dan niet formeel en al dan niet in afwachting van plaatsing elders schorsen omdat de leerkracht of de school geen oplossing meer ziet. Al deze situaties vereisen een andere aanpak door andere personen en instellingen. De aanpak zal daarom steeds afgestemd moeten worden op de specifieke problematiek. Een standaardaanpak is veelal niet toereikend.

Zowel Ingrado (2010) als de geraadpleegde deskundigen zien een goede registratie en aandacht voor regie als een belangrijke voorwaarde voor de aanpak van thuiszitten. Om te zorgen dat de leerling snel weer naar school gaat is het noodzakelijk dat scholen verzuim zo spoedig mogelijk melden bij de leerplichtambtenaar. Een goede probleemanalyse moet duidelijk maken wat er precies aan de hand is, en wat er moet gebeuren om de leerling weer op school te krijgen. Ook zorgvuldige dossiervorming is belangrijk. Bovendien is het belangrijk leerlingen die thuiszitten of waar thuiszitten dreigt in te brengen in multidisciplinair overleg als het ZAT (Zorg- en AdviesTeam). Gezamenlijk kan dan gezocht worden naar een oplossing en er kunnen concrete afspraken gemaakt worden over ieders verantwoordelijkheid.

Uit de bestudeerde praktijkvoorbeelden bleek dat de initiatieven vooral gericht waren op ondersteuning en begeleiding bij *dreiging* van thuiszitten, al werden meestal ook thuiszitters toegelaten. Deze projecten zijn dus preventief te noemen in die zin dat de leerling meestal tijdelijk een andere onderwijsvoorziening bezoekt, met als doel terugkeer naar de eigen reguliere basisschool. In de praktijk blijkt dit vaak niet haalbaar. Binnen de projecten wordt dit onderkend, en er worden maatregelen genomen om de uitstroom naar het regulier onderwijs te vergroten.

Verder blijkt uit de praktijkvoorbeelden dat een tijdelijke onderwijsvoorziening in verschillende settings kan plaatsvinden: alle potentieel thuiszittende leerlingen in één klas, in of bij een van de scholen; een leerling wordt toegevoegd aan een bestaande groep in het speciaal basisonderwijs; de leerling blijft op de eigen basisschool en kind en/of leerkracht wordt daar begeleid. Onderzoek naar de effecten van de interventies en de effectiviteit van de verschillende interventies is schaars. Welk type aanpak het meest effectief is kan daarom niet vastgesteld worden.

b. Welke gedragingen van betrokkenen dragen hier in preventieve zin aan bij?

Bij de gesprekken met de deskundigen en de bestudering van de goede praktijkvoorbeelden bleek dat verschillende projecten zich specifiek richten op de groep thuiszitters, andere kunnen –indirect- beschouwd worden als preventief ten aanzien van thuiszitten, zoals BLOS en TOP. Deze projecten zijn gericht op leerlingen in het regulier basisonderwijs waarbij sprake is van *dreiging* van thuiszitten. De eigen school ziet geen mogelijkheden meer de leerling te handhaven zonder intensieve extra zorg. Door deelname aan een project wordt getracht schorsing of absentie te voorkomen en de leerling beter toe te rusten voor het functioneren in het regulier onderwijs. BLOS heeft nog een ander preventief element, namelijk de professionalisering van de eigen leerkracht van de reguliere school. Hoewel er te weinig informatie is om de effecten van de verschillende projecten te beoordelen, lijkt toerusting van de leerkracht in de omgang met een kind dat een speciale orthodidactische en orthopedagogische aanpak nodig heeft een belangrijk element.

Een ander element dat in preventieve zin een bijdrage kan leveren is samenwerking. In de vorige paragraaf is in dit verband al gewezen op de aanbeveling van Ingrado (2010) rond samenwerking bij de aanpak van thuiszitten. Casussen zouden eerder en sneller ingebracht moeten worden in multidisciplinaire overleggen, waarbij gezamenlijk gezocht kan worden naar een oplossing, en concrete afspraken kunnen worden gemaakt over verantwoordelijkheden. Deze aanbeveling geldt zeker ook in de fase die vooraf gaat aan het thuiszitten, nog voordat een van de eerder genoemde tijdelijke onderwijsvoorzieningen overwogen wordt. Daarbij moet in gedachten gehouden worden dat een deel van de gevallen van thuiszitten niet te voorspellen is (zie de vorige paragraaf).

Bij alle praktijkvoorbeelden wordt gebruik gemaakt van een integrale aanpak van de individuele problematiek. Daarbij is sprake van intensieve samenwerking met organisaties en hun professionals. Meestal was een gebundelde aanpak van onderwijs en zorg nodig, gericht op het onderwijs van de leerling en op zorg en ondersteuning van de leerling en het gezin. Goede samenwerking en afstemming binnen de structuren die zich bezighouden met preventie, dreiging van thuiszitten en daadwerkelijk thuiszitten is van groot belang. Schoolgebonden ZAT's kunnen bijvoorbeeld in preventieve zin een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen van thuiszitten, een instrument als de actietafel kan door

samenwerking tussen betrokkenen in curatieve zin bijdragen leveren aan het bekorten van de periode van thuiszitten.

c. Hoe kan bevorderd worden dat samenwerkingsrelaties rond aanpak en preventie van thuiszitproblematiek een structureel karakter krijgen?

Een goede samenwerking met een structureel karakter is van centraal belang voor de preventie en de aanpak van thuiszitten. Daarbij spelen twee factoren een rol: de wijze van financiering van initiatieven, en duidelijke afbakening van verantwoordelijkheden. Landelijke en lokale initiatieven rond preventie en aanpak van thuiszitten worden meestal niet structureel gefinancierd, maar uit incidentele projectgelden bekostigd. Ook bij langer lopende projecten wordt de subsidie elk jaar opnieuw toegekend. De voortgang van het project en benutting van de capaciteit van de deelnemende instelling blijft daardoor onzeker. Structurele financiering kan de betrokkenheid van de projectmedewerkers en de instellingen vergroten.

Uit het onderzoek kwam regelmatig naar voren dat de samenwerking bevorderd wordt wanneer een van de organen of professionals expliciet de verantwoordelijkheid of regie toegekend krijgt. Deze persoon kan professionals en instellingen houden aan afspraken, en daarmee een positieve invloed uitoefenen op de duurzaamheid van de samenwerkingsrelaties. Enthousiaste, daadkrachtige professionals kunnen een positieve invloed hebben bij het succesvol tegengaan van thuiszitten.

d. Welke mogelijkheden biedt passend onderwijs aan de samenwerkingsverbanden nieuwe stijl om de thuiszitproblematiek aan te pakken?

De samenwerkingsverbanden in het primair onderwijs nieuwe stijl beslaan een grotere regio dan de huidige samenwerkingsverbanden. Met het beschikbare zorgbudget voor lichte en zware zorg krijgt het samenwerkingsverband de opdracht om een samenhangend geheel van zorgvoorzieningen te realiseren. Verder maken de scholen voor speciaal onderwijs van cluster 3 en 4 deel uit van de samenwerkingsverbanden. De expertise van deze scholen kan benut worden bij het onderwijs aan leerlingen waarvoor de leerkrachten geen adequate aanpak hebben, waarvan mogelijk een preventieve werking rond thuiszitten kan uitgaan. En met Passend onderwijs wordt de zorgplicht ingevoerd: wanneer een zorgleerling zich bij een school aanmeldt, moet deze school de zorgleerling een passend onderwijsaanbod aanbieden, hetzij op de eigen school, hetzij op een andere school die bereid is de leerling toe te laten.

Werkzame bestanddelen en aanbevelingen

In het laatste gedeelte van het onderzoek is ingegaan op de werkzame bestanddelen bij het verkleinen van het probleem van thuiszitten. Op de informatie uit de drie bronnen, te weten literatuur, praktijkvoorbeelden en interviews met deskundigen, is een analyse en synthese uitgevoerd. Gezien de aard van de onderzoeksvragen is deze activiteit beperkt tot het perspectief van het onderwijs. Er zijn afzonderlijke overzichten gegeven van maatregelen die van belang kunnen zijn bij het voorkómen van thuiszitten en maatregelen rond het bekorten van de periode van thuiszitten. Als er in preventieve zin veel goede dingen op een goede wijze worden uitgevoerd, mag worden verwacht dat dit de kans op thuiszitten verkleint. Maar ook in de ideale situatie zal het blijven voorkomen dat er leerlingen zijn die zonder formele redenen een periode thuis zitten. Het is belangrijk dat deze periode tot een minimum beperkt blijft. De werkzame bestanddelen worden voor drie niveaus besproken. Wat kan er in de

klas, door de eigen leerkracht gedaan worden? Wat kan de school doen? En, wat ligt in het vermogen van de samenwerkingsverbanden passend onderwijs?

In het slothoofdstuk staan ook de conclusies en er worden aanbevelingen gedaan op het niveau van de overheid en van de samenwerkingsverbanden. Samenwerkingsverbanden krijgen door de komst van passend onderwijs immers een duidelijke rol bij de thuiszittersproblematiek.

0. Inleiding

0.1 Achtergrond van het onderzoek

Op verzoek van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Afdeling Jeugd, Onderwijs en Zorg (JOZ), zijn de mogelijkheden verkend om in een vroegtijdig stadium te voorkomen dat leerplichtige leerlingen (langdurig) thuiszitten. Het accent ligt op preventie in het primair onderwijs (regulier en speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs). Wat zijn goede manieren om het aantal thuiszitters terug te dringen? Hoe kan de duur van het verzuim worden bekort? Welke voorzieningen, maatregelen en activiteiten kunnen daarbij een rol spelen? Welk gedrag van betrokken actoren kan hieraan een bijdrage leveren? Wat kunnen de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs in deze betekenen? Bij deze vragen gaat het met name om veelbelovende aanpakken en structuren, waarmee positieve ervaringen zijn opgedaan.

0.2 Vraagstellingen

De volgende onderzoeksvragen staan centraal in het onderzoek.

- 1) *Welke voorzieningen, maatregelen, activiteiten kunnen een bijdrage leveren aan het voorkomen van (langdurig) thuiszitten van leerlingen in het basisonderwijs?*
- 2) *Welke gedragingen van betrokkenen dragen hier in preventieve zin aan bij?*
- 3) *Hoe kan bevorderd worden dat samenwerkingsrelaties rond aanpak en preventie van thuiszitproblematiek een structureel karakter krijgen?*
- 4) *Welke mogelijkheden biedt passend onderwijs aan de samenwerkingsverbanden nieuwe stijl om de thuiszitproblematiek aan te pakken?*

0.3 Onderzoeksopzet

Het onderzoek heeft betrekking op het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs, en speciaal (primair) onderwijs. Aangezien de overstap naar het voortgezet onderwijs een kritiek moment is voor thuiszitproblematiek, wordt ook informatie over die periode betrokken bij het onderzoek. Het onderzoek bestaat uit verschillende onderdelen, namelijk een literatuurstudie, bevraging van deskundigen op het terrein van thuiszitproblematiek, en bestudering van 'goede voorbeelden' aan de hand van documentenanalyse en zo nodig aanvullende bevraging van betrokken personen. Bij dit onderzoek ging het nadrukkelijk niet om het verzamelen van representatieve gegevens, maar om goede praktijkvoorbeelden op te sporen en te beschrijven.

a. Verkennende literatuurstudie

Het terrein van thuiszitten en schoolverzuim is nader verkend door in internationale en nationale databases te zoeken naar relevante publicaties en documenten. Gezocht is aan de hand van (combinaties van) de trefwoorden thuiszitten, schoolverzuim, leerplicht, leerplichtambtenaar, basisschool. De aangetroffen publicaties en documenten zijn verzameld en bestudeerd.

b. Bevraging van deskundigen op het terrein van thuiszitproblematiek

Er is gesproken met totaal acht vertegenwoordigers van organisaties die op verschillende manieren actief zijn in de thuiszitproblematiek (zie bijlage 1 voor een overzicht). Gesproken is over de visie op en ervaringen met thuiszitten, de preventie en de aanpak, de rol van verschillende actoren. Aan de deskundigen is expliciet gevraagd naar 'goede voorbeelden' van preventie of aanpak van thuiszittersproblematiek. Welke gespreksonderwerpen aan de orde werden gesteld werd afgestemd op de specifieke deskundigheid.

c. Bestudering van veelbelovende praktijkvoorbeelden

Uit de goede voorbeelden die door de deskundigen of in de literatuur genoemd werden is een selectie gemaakt van in totaal zes praktijkvoorbeelden. Bij de selectie is – voor zover mogelijk – rekening gehouden met spreiding naar leeftijdsgroep, fase in de ontwikkeling van de problematiek, betrokkenheid van zorg en dergelijke.

0.4 Opbouw van het rapport

Eerst wordt een overzicht gegeven van de wetgeving en het begrippenkader van leerplicht en thuiszitten (hoofdstuk 1). In hoofdstuk 2 komt de gevonden literatuur aan de orde. Naast de aard en de omvang van het thuiszitten wordt ook verslag gedaan van factoren die een rol spelen en van de aanpak van het probleem. Hoofdstuk 3 gaat over de veelbelovende praktijkvoorbeelden. Zes initiatieven worden vanuit eenzelfde kader beschreven. In hoofdstuk 4 staan de resultaten van de gesprekken met de deskundigen. De conclusies uit het onderzoek en aanbevelingen staan in hoofdstuk 5.

1. Beleidscontext, begrippenkader en uitvoeringspraktijk

Dit hoofdstuk schetst in paragraaf 1.1 de beleidscontext van het onderzoek. Paragraaf 1.2 gaat in op de definitie, soorten verzuim en doelgroep van onderhavig onderzoek. Paragraaf 1.3 vervolgt met het beschrijven van de procedure bij schoolverzuim. In paragraaf 1.4 worden de taken en verantwoordelijkheden van verschillende betrokkenen bij overtreding van de leerplichtwet genoemd. De doelgroep van het onderzoek staat in paragraaf 1.5.

1.1 Beleidscontext

Het onderwerp thuiszitten wordt al lang als een probleem gesignaleerd. De invoering van de zorgplicht in het kader van passend onderwijs en de rapporten van Ingrado (2010)⁴ en van de Ombudsman (2011)⁵ hebben het weer nadrukkelijk op de agenda geplaatst. De Minister van OCW wees er tijdens het Algemeen Overleg van de Vaste Kamercommissie op 6 april 2011⁶ op dat de aanpak van thuiszitten bestaat uit preventie door de wettelijke zorgplicht en versterken van de positie van de leerplichtambtenaar bij preventie en oplossingen voor situaties waarin het toch misgaat.

Verwacht wordt dat de problematiek van thuiszitten zal verminderen door de invoering van de zorgplicht voor schoolbesturen, die onderdeel is van de Wet Passend Onderwijs die binnenkort van kracht wordt. Als een leerling niet geplaatst kan worden op een bepaalde school of niet langer op school kan blijven, heeft de school de plicht de leerling een zo goed mogelijke plaats op een andere school aan te bieden. Scholen gaan samenwerken in regionaal ingedeelde samenwerkingsverbanden. Deze nieuwe samenwerkingsverbanden bestaan uit alle scholen voor primair onderwijs in een bepaalde regio, inclusief het speciaal basisonderwijs en de scholen voor speciaal onderwijs uit cluster 3 en 4. De Inspectie zal toezicht uitoefenen op de toegankelijkheid van het onderwijs binnen het samenwerkingsverband. Het aantal thuiszitters is daar een onderdeel van.⁷

1.2 Definitie, soorten verzuim

In de Leerplichtwet wordt het begrip thuiszitten niet genoemd en er bestaat geen eenduidige invulling van de grens tussen verzuim en thuiszitten. In dit onderzoek zullen wij aansluiten bij de definitie die Ingrado - de branchevereniging van de afdelingen leerplicht van de gemeenten en de RMC-regio's- gebruikte voor het eerder genoemde dossieronderzoek van

⁴ Ingrado (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.

⁵ Verhoef, J., Govers-Vreeburg, E.J.E. & Lubbersen, D.M.S. (2011). *Hoera! Ik ga weer naar school*. Den Haag: De Nationale ombudsman.

⁶ *Conceptverslag van een algemeen overleg over Thuiszitters*. Overleg tussen de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Minister, 6 april 2011.

⁷ Brief Tweede Kamer (2011). *Naar passend onderwijs*, 31 januari. Bijlage 1: Wettelijk kader passend onderwijs en Bijlage 2: Invulling taakstelling passend onderwijs.

thuiszitters. "Thuiszitters zijn leerplichtigen die om welke reden dan ook, behalve wegens ziekte, meer dan vier weken thuiszitten⁸.

Niet alle kinderen en jongeren in de leerplichtige leeftijd hoeven naar school. De leerplichtwet noemt verschillende gronden voor vrijstelling van inschrijving, namelijk als het kind of de jongere op lichamelijke of psychische gronden niet geschikt is om tot een school of instelling te worden toegelaten; de ouders overwegende bedenkingen hebben tegen de richting van het onderwijs dat beschikbaar is binnen redelijke afstand van de woning; of als het kind of de jongere regelmatig onderwijs volgt op een instelling buiten Nederland⁹. Wanneer een leerling wel ingeschreven is op een school, maar zonder geldige reden verzuimt is sprake van relatief verzuim¹⁰. Wanneer een leerling niet is ingeschreven op een school, is er sprake van absoluut verzuim. De wet omschrijft een aantal gronden voor vrijstelling van geregeld schoolbezoek. Voor dit verzuim dient verlof aangevraagd te worden bij de directeur van de school. Ouders kunnen voor hun kind een vrijstelling van schoolbezoek aanvragen. Dat kan bijvoorbeeld voor plichten die voortvloeien uit geloofs- of levensovertuiging, bijzondere omstandigheden zoals ziekte, overlijden of huwelijk van familieleden, minder uren naar school gaan in het eerste verplichte schooljaar, vakantie buiten de schoolvakantie vanwege het werk van de ouders. Ook een ziek kind hoeft uiteraard niet naar school. Wanneer ouders voor meer dan 10 dagen per jaar vrijstelling aanvragen, is de schooldirecteur verplicht de aanvraag aan de leerplichtambtenaar van de gemeente voor te leggen. Deze beslist of de aanvraag wel of niet wordt goedgekeurd. Ouders die het niet eens zijn met de beslissing over de vrijstelling kunnen hiervoor schriftelijk een bezwaar indienen bij degene die de beslissing heeft genomen¹¹.

1.3 Procedure bij schoolverzuim

Hoofden van scholen of onderwijsinstellingen hebben een meldingsplicht gebaseerd op de Leerplichtwet. Scholen voor primair onderwijs zijn verplicht het verzuim van een leerling te melden aan het college van burgemeester en wethouders of aan de leerplichtambtenaren in de gemeente waar de leerling woont of verblijft. Voor het voortgezet en beroepsonderwijs zijn scholen en instellingen verplicht het verzuim te melden via het digitale verzuimloket van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO)¹².

Indien een leerplichtige of jongere ten onrechte niet als leerling staat ingeschreven, of als het verzuim de in de Wet vastgestelde duur overschrijdt, stelt de ambtenaar uit naam van de burgemeester en wethouders een onderzoek in. De betrokken personen worden gehoord en de leerplichtambtenaar tracht hen ertoe te bewegen hun verplichtingen na te komen. Als de ouders of verzorgers weigeren de jeugdige als leerling te laten inschrijven of niet zorgen dat de leerplichtige de school geregeld bezoekt, wordt een proces-verbaal van de bevindingen aan de officier van justitie gezonden. Als personen reeds eerder zijn veroordeeld wegens het niet nakomen van de verplichtingen, zendt de leerplichtambtenaar een afschrift van het proces-verbaal aan de Raad voor de Kinderbescherming¹³.

⁸ Zie: www.ingrado.nl

⁹ Artikel 5, onder a, b en c van de Leerplichtwet 1969. Daarnaast worden zowel in artikel 11, 14 en 15 gronden voor vrijstelling van geregeld schoolbezoek en vrijstelling wegens het volgen van ander onderwijs genoemd.

¹⁰ Leerplichtwet 1969.

¹¹ Leerplichtwet 1969, artikelen 11, 12, 13, 14 en 15.

¹² Leerplichtwet 1969, artikel 21a.

¹³ Leerplichtwet 1969, artikel 22. Zie ook 'Alles over de leerplichtwet', www.leerplicht.net.

1.4 Taken en verantwoordelijkheden bij overtreding van de leerplichtwet

Wanneer er sprake is van overtreding van de leerplichtwet heeft een aantal personen taken en verplichtingen¹⁴. De ouders zijn verplicht er voor te zorgen dat het kind of de jongere ingeschreven is op een school en dat er sprake is van geregeld schoolbezoek. Vanaf de leeftijd van 12 jaar heeft ook de jongere zelf een verantwoordelijkheid voor het geregeld naar school gaan, al blijven ook ouders in dit geval verantwoordelijk. De directeur van een school is verplicht melding te doen bij schoolverzuim zonder geldige reden gedurende de hiervoor genoemde termijn. In de leerplichtwet wordt beschreven welke middelen de leerplichtambtenaar tot zijn beschikking heeft bij absoluut of relatief verzuim: motiveren en begeleiden van de leerling, de ouders, en de school; na weigering mee te werken aan een oplossing door ouders en jongere zelf stuurt de leerplichtambtenaar een proces-verbaal van zijn bevindingen aan de officier van justitie; als er een eerdere veroordeling is voor het niet nakomen van de leerplicht, stuurt de leerplichtambtenaar tevens een afschrift van het proces-verbaal aan de Raad voor de Kinderbescherming¹⁵.

1.5 Doelgroep onderzoek

Uit preventief oogpunt zijn de leerlingen uit het primair onderwijs juist een belangrijke groep. In dit rapport ligt het accent op de leeftijdsgroep 5- tot 12-jarigen: leerplichtige leerlingen in het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. Waar mogelijk wordt aandacht besteed aan de overgangperiode van primair naar voortgezet onderwijs.

¹⁴ *Schoolverzuim en leerplicht*. www.rijksoverheid.nl

¹⁵ Leerplichtwet 1969.

2. Overzicht van de literatuur

In dit hoofdstuk worden relevante gegevens uit de literatuur beschreven. In paragraaf 2.1 wordt verslag gedaan van aard en omvang van het probleem van thuiszitten. In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op factoren op schoolniveau die een rol spelen bij het vraagstuk van thuiszitten. Paragraaf 2.3 zoomt in op de combinatie van onderwijs en zorg als oplossing voor het probleem van thuiszitten. Het hoofdstuk sluit af met enkele afrondende opmerkingen over de aanpak bij thuiszitten (paragraaf 2.4).

2.1 Aard en omvang van het probleem

Ingrado, de landelijke vereniging van afdelingen Leerplicht van de gemeenten en de RMC-regio's, heeft dossieronderzoek gedaan naar de thuiszitproblematiek¹⁶. Er zijn dossiers van 110 thuiszitters uit 24 gemeenten bestudeerd. Het onderzoek toont het volgende beeld van de problematiek rond thuiszitten. Jaarlijks zijn er ongeveer 2.500 thuiszitters. Dagelijks betreft het 800 tot 1.100 leerlingen. De groep bestaat voor tweederde uit jongens en voor een derde uit meisjes. De gemiddelde leeftijd is ruim 14 jaar, 86 procent van de leerlingen valt in de leeftijdsgroep van het voortgezet (speciaal) onderwijs, 14 procent heeft de basisschoolleeftijd. Of het thuiszitten vooral in het regulier of speciaal onderwijs speelt is onbekend. De achterliggende redenen van thuiszitten zijn divers. De vijf meest voorkomende redenen, veelal in combinatie, zijn volgens Ingrado:

- *psychiatrische problemen*: (vermoedens van) angsten, fobieën, psychische problematiek, psychiatrische stoornis;
- *gedragproblemen*: problematisch gedrag naar anderen (oppositieel);
- *wachten op opvang*: de opnemende instelling is niet in staat direct actie te ondernemen;
- *bureaucratie*: regels en procedures, waarbij geen rekening gehouden wordt met de problematiek van de jongere;
- *thuisproblematiek*: ontbreken van structuur, onvoldoende houvast, onrust, gebroken gezin, ouders met psychiatrische stoornis.

Rond de overstap van (speciaal) basisonderwijs naar voortgezet (speciaal) onderwijs blijft thuiszitten relatief vaak aan de orde, en deze leerlingen zitten vaak ook lang thuis.

Hoewel het aantal leerlingen in de basisschoolleeftijd in het onderzoek van Ingrado in absolute zin klein was (15; 13,6% van de 110 dossiers), betekent het dat van de totale groep van ongeveer 2.500 thuiszitters er ongeveer 340 12 jaar of jonger zijn. In het rapport wordt bij de analyse van kenmerken en factoren geen onderscheid gemaakt naar basis- en voortgezet onderwijs. Het spreekt echter niet vanzelf dat de kenmerken en oorzaken van thuiszitten die in het onderzoek naar voren komen op dezelfde wijze of in dezelfde mate van toepassing zijn op de basisschoolleerlingen.

Vuijk, Heyne & van Efferen-Wiersma (2010)¹⁷ constateren dat Nederlands onderzoek naar de prevalentie van problematisch verzuim in de basisschoolleeftijd schaars is en dat nader

¹⁶ Ingrado (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.

¹⁷ Vuijk, P., Heyne, D.A. & van Efferen-Wiersma, E.S. (2010). @school project: prevalentie en functies van problematisch schoolverzuim in het Rotterdamse basisonderwijs. *Kind en Adolescent*, 31(1).

empirisch onderzoek nodig is. De auteurs onderscheiden in dit verband verschillende vormen van verzuim, namelijk:

- *Spijbelen*. Bij spijbelen verzuimen kinderen zonder medeweten of goedkeuring van de ouders of de school. Deze vorm wordt geassocieerd met antisociaal gedrag.
- *Angstgerelateerde schoolweigering*. Hierbij weigert het kind naar school te gaan of op school te blijven.
- *Schoolonthouding*. Ouders leveren geen of onvoldoende inspanning om het naar school gaan te stimuleren. Vaak is de reden dat de kinderen thuis moeten helpen.
- Een *gecombineerde vorm*.

Bij spijbelen en angstgerelateerde schoolweigering gaat het verzuim vooral uit van de leerling zelf, bij schoolonthouding is het de ouder die het kind niet genoeg of niet consistent genoeg stimuleert om naar school te gaan. Vuyk et al. (2010) deden onderzoek bij een steekproef van leerlingen van negen Rotterdamse basisscholen, aan de hand van vragenlijsten. Van de 984 benaderde ouders reageerden er 616 positief op het verzoek om medewerking. Veel ouders gaven echter vervolgens geen toestemming gegevens te verzamelen bij de kinderen. Uiteindelijk werd informatie gekregen van 336 kinderen. Door de aanzienlijke non-respons en het grote aantal ouders dat weigerde het toestemmingsformulier in te vullen, is niet duidelijk of de onderzochte groep representatief is voor de Rotterdamse basisscholen.

Bij ongeveer 11 procent van de onderzochte basisschoolleerlingen bleek volgens de onderzoekers sprake van problematisch schoolverzuim. Dat dit percentage zo hoog is kan veroorzaakt worden doordat de auteurs een minder strikte definitie hanteren dan gebruikelijk is. Zij spreken van problematisch schoolverzuim als de leerkracht en/of de ouders en/of het kind zelf minimaal 25 procent afwezigheid en/of moeite met naar school gaan rapporteren gedurende twee weken of meer. Naar vorm bleek schoolonthouding door de ouders het meest voor te komen. Bij meer dan de helft van het verzuim bleek dit aan de orde. Angstgerelateerde schoolweigering kwam bij ongeveer een kwart van de leerlingen in dit onderzoek voor, gevolgd door de minder vaak gerapporteerde gecombineerde vorm van verzuim. Spijbelen werd in deze groep nauwelijks genoemd.

Soortgelijke vormen van verzuim worden ook genoemd in de Richtlijn thuiszitters in het primair onderwijs en speciaal onderwijs in Amsterdam (kinderen tot en met 12 jaar).¹⁸.

Daarin worden vijf situaties genoemd:

- het kind wordt op verzoek van school langer dan twee weken dagdelen thuis gehouden, en er is geen zicht op volledige hervatting van het onderwijs;
- ouders houden het kind langer dan twee weken (deels) thuis;
- het kind wordt door school geschorst;
- de verwijderingprocedure door school wordt gestart en
- er sprake is van absoluut verzuim.

Duidelijk is dat verzuim en thuiszitten zich in verschillende vormen kan voordoen. Bij de aanpak zal daar rekening mee gehouden moeten worden.

¹⁸ Richtlijn Thuiszitters in het primair onderwijs en speciaal onderwijs in Amsterdam (2005).

2.2 Factoren op schoolniveau

Alweer geruime tijd geleden deden Radema, van der Steenhoven & van Veen (2003).¹⁹ een onderzoek naar thuiszittersproblematiek onder licht verstandelijk beperkten. Zij wijzen er op dat de problematiek te maken kan hebben met organisatorische knelpunten binnen het onderwijs al dan niet in combinatie met de organisatie van de jeugdzorg of de geestelijke gezondheidszorg. Voor alle trajecten gelden indicatietrajecten. Voor het onderwijs gelden de trajecten voor kinderen die ingeschreven staan op een school, maar ook voor kinderen die al een tijd niet meer ingeschreven staan. Na een positief besluit kan blijken dat de school geen plaats heeft, de leerling komt dan op de plaatsingslijst. In alle fasen van dit traject is er een risico op thuiszitten. Maar ook een leerling die wel in het onderwijs geplaatst is kan thuis komen te zitten.

Ook in het rapport van de Nationale Ombudsman (2011).²⁰ wordt er op gewezen dat beperkingen van het regulier onderwijs een rol kunnen spelen naast gedrags- of psychische problemen van het kind. De school heeft het idee alles al geprobeerd te hebben, ziet geen mogelijkheden meer en ziet zichzelf als 'handelingsverlegen'. Als de problematiek van een leerling de competenties van de leerkracht te boven gaan, wordt vaak besloten de leerling uit de klas of van de school te verwijderen. Vaak is er onduidelijkheid over wie de verantwoordelijkheid heeft tot er een school gevonden is waar de leerling ingeschreven kan worden. In afwachting van de indicatiestelling kan het dan komen tot thuiszitten.

2.3 Onderwijs én zorg

Radema, van Veen, Verheij & Wouters (2005).²¹ beschrijven de ontwikkeling van onderwijs-zorgarrangementen voor 'zeer moeilijk plaatsbare leerlingen' in het speciaal onderwijs. Het gaat daarbij niet alleen om leerlingen waarvoor bij de indicatiestelling al blijkt dat plaatsing moeilijk is, maar ook om kinderen die dreigen uit te vallen omdat hun ernstige (gedrags)problematiek interfereert met de schoolgang waardoor participatie in het onderwijs in het geding komt. Hoewel het dus om een zwaardere en iets andere problematiek gaat dan de thuiszitters van dit onderzoek, is een aantal aspecten ook voor dit onderzoek van belang. Het gaat om scholen van REC-cluster 3 en 4, in samenwerking met instellingen in de jeugdzorg, geestelijke gezondheidszorg en gehandicaptenzorg. Daaruit bleek onder andere dat zeer moeilijk plaatsbare leerlingen aantoonbaar profiteerden van een gezamenlijk aanbod van zorg en onderwijs. Ook kinderen die al langere tijd geen onderwijs volgen worden door de geboden arrangementen in staat gesteld te participeren op school. Onderwijsdeelname kon worden uitgebouwd en het aantal time-outmomenten nam af. Radema et al. (2005) benadrukken het belang van het vormen van een integraal beeld van de problematiek en de benodigde aanpak, voorafgaand aan het aanbod. Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat de problematiek van '(zeer) moeilijk plaatsbare leerlingen' voor een groot deel oplosbaar bleek binnen bestaande kaders. De ervaringen binnen de projecten maken

¹⁹ Radema, D., van der Steenhoven, P. & van Veen, D. (2003). *Thuiszitters in beeld. Een onderzoek naar leerplichtige kinderen met een licht verstandelijke handicap en gedragsproblemen die (tijdelijk) geen onderwijs volgen*. Utrecht: NIZW.

²⁰ Verhoef, J., Govers-Vreeburg, E.J.E. & Lubbersen, D.M.S. (2011). *Hoera! Ik ga weer naar school*. Den Haag: De Nationale ombudsman.

²¹ Radema, D., van Veen, D., Verheij, F. & Wouters, R. (Red.) (2005). *Samen beter, beter samen. Onderwijs-zorgarrangementen in het speciaal onderwijs*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

duidelijk dat in REC-4 naast ernstige gedragsproblematiek vaak ook sprake is van ernstige gezinsproblematiek. In een aantal gevallen zijn geen specifieke risicofactoren aan te wijzen, maar is het disfunctioneren een gevolg van een cumulatie van factoren.

Bij de aanpak en de preventie van het thuiszitten is dus in veel gevallen aandacht voor onderwijs en zorg noodzakelijk. Dat kan ook geconcludeerd worden uit de ervaringen van het Openbaar Ministerie²². Het OM constateert dat schoolverzuim vaak signaalverzuim is, dat wil zeggen dat het schoolverzuim een indicatie kan zijn voor achterliggende problematiek. Volgens het OM kan een onstabiele thuissituatie zo'n reden zijn.

2.4 Aanpak van thuiszitten

Bij preventie en aanpak van thuiszitten hebben naast de leerling zelf en de ouders de volgende personen en instellingen een taak:

- De *school* moet problemen rond thuiszitten voorzien op een moment dat er nog iets aan gedaan kan worden. Bovendien moet er vooral in deze situatie veel aandacht besteed worden aan dossiervorming. Zo ontstaat een overzicht van wat er al geprobeerd is.
- De *leerplichtambtenaar* is er voor het toezicht op en handhaving van de leerplicht, maar er is een tendens de taak te verruimen tot het voorkómen van thuiszitten. Ook het voeren van de regie bij de aanpak van complexe thuiszitproblematiek hoort bij de taak van de leerplichtambtenaar.
- Een *overlegorgaan*, zoals het Zorg- en Adviesteam (ZAT) waar door vroegtijdige signalering en interventie (verergering van) problemen voorkomen kan worden.
- Het *samenwerkingsverband* kan investeren in een preventieve structuur onder andere door professionalisering.

Opvallend is dat de initiatieven om thuiszitten aan te pakken of te voorkomen, worstelen met het complexe samenspel van factoren. Uit het onderzoek van Vuijk et al. (2010) bleek bijvoorbeeld dat de helft van het verzuim geïnitieerd wordt door ouders. Vermoed kan worden dat voor deze groep een andere aanpak nodig is dan wanneer het thuiszitten te maken heeft met kindgerelateerde problematiek. Ook onderwijsorganisatorische oorzaken lijken geen centrale rol te hebben in het benaderen van het probleem. Problemen zouden opgelost kunnen worden door in gezamenlijk overleg te bevorderen dat leerlingen zo snel mogelijk geplaatst worden in de juiste onderwijsvorm.

Om het thuiszitten te voorkomen of de duur te bekorten zijn mogelijkheden beschikbaar. In hoofdstuk 3 worden praktijkvoorbeelden beschreven die op grond van literatuur en de gesprekken met de deskundigen (potentieel) bruikbaar zijn voor preventie en aanpak van thuiszitten.

²² Website Openbaar Ministerie: www.om.nl

3. Veelbelovende praktijkvoorbeelden

Op basis van de *internet search*, de literatuur en de gesprekken met landelijke deskundigen zijn we diverse veelbelovende praktijkvoorbeelden tegengekomen. Er is gelet op voorbeelden die vooral betrekking hebben op leerlingen in de basisschoolleeftijd, waarbij het voorkomen van thuiszitten zoveel mogelijk centraal staat en met aandacht voor de samenwerking tussen de onderwijs- en zorgsector. Bij de definitieve selectie is voor variatie gezorgd. Naast overlappende elementen bevatten de praktijkvoorbeelden ook duidelijk onderscheidbare elementen.

Paragraaf 3.1 doet verslag van zes veelbelovende praktijkvoorbeelden. Het zijn voorbeelden met de beleidsintentie om de problemen rondom thuiszitten tegen te gaan (in preventieve en curatieve zin). Met nadruk wordt gesteld dat er in Nederland vele praktijkvoorbeelden bestaan. Dit zijn er slechts enkele die een indicatief beeld schetsen. In paragraaf 3.2 plaatsen we enkele concluderende opmerkingen bij de zes praktijkvoorbeelden.

3.1 De praktijkvoorbeelden

Achtereenvolgens beschrijven we zes praktijkvoorbeelden. Het zijn, in willekeurige volgorde:

- 1) BLOS-klas (Blijven Op School)
- 2) Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek
- 3) Op de Rails
- 4) Time Out Project (TOP) Trimaran en de Ambelt Kampen
- 5) Tussen wal en schip
- 6) Actietafel thuiszitters Rotterdam

De praktijkvoorbeelden worden beschreven aan de hand van de volgende punten, te weten:

- *Doel*: wat is het doel?
- *Doelgroep*: wie vormt de doelgroep?
- *Setting*: is er sprake van een (aparte) setting voor opvang van leerlingen?
- *Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden*: wie zijn er bij betrokken, welke taken en verantwoordelijkheden hebben de betrokken partijen?
- *Inbedding en draagvlak*: in hoeverre is het ingebed in een groter beleidsgeheel en is er draagvlak voor?
- *Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur*: op welke wijze past het initiatief in de aanwezige structuren?
- *Methode en praktische werkwijze*: wordt er volgens een vastomlijnde methode gewerkt, hoe ziet het werken er in de uitvoeringspraktijk uit?
- *Succesfactoren en randvoorwaarden*: welke factoren dragen bij aan het succes, welke voorwaarden zijn noodzakelijk?
- *Betrokkenheid ouders*: op welke wijze worden ouders erbij betrokken?
- *Resultaten en effecten*: wat is er bekend over de opbrengsten?
- *Continuïteit*: zijn er garanties voor de continuïteit?
- *Financiering*: uit welke financiële middelen wordt het gefinancierd?
- *Overdraagbaarheid*: is het overdraagbaar naar andere regio's, situaties?

In bijlage 2 vindt u de bronnen die zijn geraadpleegd voor de beschrijving.

Alvorens we overgaan tot de inhoudelijke beschrijving, worden de zes praktijkvoorbeelden aan de hand van een aantal punten beknopt getypeerd. We beschrijven per praktijkvoorbeeld het niveau waarop het *initiatief* is genomen (regionaal of landelijk), het beoogde *doel* (preventief en/of curatief), het *type leerling* (op welke leerlingen richt het praktijkvoorbeeld zich?), de *onderwijssectoren* die erbij betrokken zijn, de *leeftijdscategorie* van de doelgroep, de *participanten* en de *financiering* (structureel of incidenteel) en *financiers* (wie bekostigt het?).

In tabel 3.1 is te zien dat het overgrote deel van de praktijkvoorbeelden in feite regionale initiatieven zijn, met uitzondering van Op de Rails. Dat is een landelijk initiatief. Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek is niet zozeer een uniek regionaal initiatief, maar biedt veeleer inzicht in hoe de leerplichtfunctie in de regio stevig wordt ingevuld en welke inzet dat van de leerplichtambenaar vraagt. Het doel van de meeste praktijkvoorbeelden is preventie van thuiszitten, maar daarbij wordt veelal tijdelijk onderwijs in een andere setting gegeven. Een enkel praktijkvoorbeeld is zowel preventief als curatief (jeugdigen weer terugleiden naar een plaats, school). De Actietafel thuiszitters Rotterdam is een curatief instrument. De actietafel komt pas in werking nadat een jeugdige langer dan toegestaan thuiszit. De meeste praktijkvoorbeelden hebben betrekking op leerlingen/jongeren met gedragsproblemen. Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek richt zich in principe op alle leerplichtige leerlingen, maar in de praktijk blijkt dat leerplichtambtenaren vooral inspanningen leveren voor leerlingen met een gedragsproblematiek en hun ouders (zie paragraaf 3.1.2). De Actietafel thuiszitters Rotterdam richt zich specifiek op thuiszittende leerlingen. In alle praktijkvoorbeelden is het primair onderwijs betrokken. Vaak is ook cluster 4 (scholen voor kinderen met een gedragshandicap of psychiatrische problemen) en soms ook cluster 3 (scholen voor leerlingen met verstandelijke en/of lichamelijke beperkingen, leerlingen die langdurig ziek zijn en leerlingen met epilepsie) betrokken. Bij alle praktijkvoorbeelden zijn leerlingen uit de basisschoolleeftijd betrokken. Enkele voorbeelden bedienen een ruimere leeftijdscategorie (gehele leerplichtige periode dan wel tot aan het behalen van een startkwalificatie). Bij alle praktijkvoorbeelden zijn vele partijen betrokken. Bij vrijwel alle praktijkvoorbeelden vindt samenwerking plaats tussen de onderwijs- en zorgsector. Op één praktijkvoorbeeld na (Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek wordt bekostigd uit structurele financiële middelen) is er sprake van incidentele financiële middelen. Elk praktijkvoorbeeld heeft eigen financiers. Uiteindelijk komen alle financiën van rijkswege, uit belastingopbrengsten.

Tabel 3.1: Typering veelbelovende praktijkvoorbeelden

	BLOS-klas (Blijven Op School)	Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek	Op de Rails	Time Out Project (TOP) Trimaran en de Ambelt Kampen	Tussen wal en schip	Actietafel thuiszitters Rotterdam
Initiatief	Regionaal	Regionaal	Landelijk	Regionaal	Regionaal	Regionaal
Doel	Preventief	Preventief en curatief	Preventief	Preventief	Preventief	Curatief
Type leerling	Leerlingen met gedragsproblematiek	Alle leerplichtige leerlingen en jongeren die geen startkwalificatie hebben	Leerlingen met gedragsproblematiek die een gevaar voor zichzelf en/of de omgeving vormen (veiligheid)	Leerlingen met speciale onderwijs-behoeften	Leerlingen met gedragsproblematiek	Leerlingen die thuiszitten
Onderwijssectoren	Regulier basisonderwijs	Primair onderwijs, voortgezet (speciaal) onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs	Basisonderwijs (regulier en speciaal) en regulier voortgezet onderwijs	Primair onderwijs (regulier en speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs, cluster 4)	Primair onderwijs (regulier en speciaal basisonderwijs), speciaal onderwijs (cluster 3 en 4) en (speciaal) voortgezet onderwijs	Primair onderwijs (regulier en speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs) en (speciaal) voortgezet onderwijs (cluster 3 en 4)
Leeftijdscategorie	4 t/m 12 jaar	5 tot 23 jaar	4 tot 20 jaar (meestal vanaf 10 jaar)	4 t/m 12 jaar	6 tot 18 jaar	4 tot 18 jaar
Participanten	Reguliere en speciale basisscholen binnen WSNS-samenwerkingsverband, REC4, jeugdhulpverlening, soms ook JGZ en gemeente	Gemeente, alle scholen voor (regulier en speciaal) basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal onderwijs, AMK, Bureau Jeugdzorg, Bureau Slachtofferhulp, CJG, GGD, Halt, MEE, politie, Raad voor Kinderbescherming, Regionaal Centrum voor Kinderen jeugdpsychiatrie en Versa Welzijn	REC4, WSNS-samenwerkingsverbanden en samenwerkingsverbanden VO, schoolmaatschappelijk werk, GGZ, Bureau Jeugdzorg, schoolartsen, zorgcoördinatoren en leerplichtambtenaren	Reguliere en speciale basisscholen, WSNS-samenwerkingsverband Kampen en speciale school (cluster 4) de Ambelt Kampen	REC Noord-oost Nederland, REC Fryslân, RENN4, leerplichtambtenaren, gedragsdeskundigen, (onderwijsconsulenten van) zorgboerderijen, Onderwijsinspectie, MEE, scholen voor (regulier en speciaal) basisonderwijs, (regulier en speciaal) voortgezet (cluster 3 en 4)	Gemeente, RMPI, REC Rijndrecht (cluster 4), REC ZHZ De Nachtegaal (cluster 3), Bureau Jeugdzorg, Stichting MEE, Koers VO, reguliere en speciale scholen (cluster 3 en 4) voor primair en voortgezet onderwijs
Financiering en financiers	Incidenteel, verschillend per BLOS-klas (gemeente en WSNS-samenwerkingsverband, REC4)	Structureel, gemeente	Incidenteel, centrale overheid (ministerie van OCW)	Incidenteel, samenwerkingsverband	Incidenteel, centrale overheid (ministerie van OCW) en PGB	Incidenteel, gemeente

3.1.1 BLOS-klas

De vormgeving van het project Blijven Op School (afkorting verschilt per project: BLOS of BOS)²³ wordt afgestemd op de lokale situatie. Het basisconcept is echter voor alle BLOS-projecten hetzelfde. Daarom worden in principe niet de afzonderlijke projecten beschreven, maar de gemeenschappelijke kenmerken. Waar relevant worden echter wel specifieke kenmerken van individuele projecten genoemd.

De eerste BLOS-klas kwam voor zover wij kunnen nagaan in 2003 tot stand in Rotterdam-Noord (WSNS Rotterdam-Noord). Utrecht volgde in 2007 (WSNS RK/AB Utrecht), en wel in de wijken Kanaleneiland en Overvecht. In Heerhugowaard (SWV Heerhugowaard) functioneert een BLOS-time-out voorziening sinds 2008, in De Ronde Venen (Samenwerkingsverband Amstelland Zuid en De Veenlanden) sinds 2010. Verder is er een BLOS-klas in Rotterdam-Zuid (WSNS Rotterdam-Zuid). Over Rotterdam-Zuid is minder informatie beschikbaar dan over Rotterdam-Noord, maar uit de beschikbare documentatie kan worden afgeleid dat de projecten op hoofdlijnen vergelijkbaar zijn. Over Utrecht en Heerhugowaard is weinig informatie beschikbaar. Het bleek slechts bij een van de initiatieven mogelijk persoonlijk contact te krijgen om nadere informatie te verzamelen. Dat betekent dat de beschrijving niet volledig is en mogelijk niet op alle punten actueel is.

Doel

BLOS-klassen zijn bovenschoolse voorzieningen, waar leerlingen van basisscholen tijdelijk kunnen verblijven. Leerlingen worden toegerust om beter te functioneren binnen het regulier basisonderwijs. Na afloop van de termijn gaat de leerling in principe terug naar de aanvankelijke school. Tijdens de BLOS-periode gaat de leerling elke ochtend naar de BLOS-klas, 's middags volgt de leerling onderwijs in de eigen klas in de eigen school. De eigen leerkracht wordt ondersteund en krijgt meer expertise op het terrein van omgaan met leerlingen met ernstige gedragsproblematiek. Ouders worden geholpen om meer handelingsbekwaam te worden in de opvoeding. Met de BLOS-klas wordt getracht vroegtijdig schoolverlaten of verwijzing naar het speciaal onderwijs te voorkomen.

Doelgroep

De BLOS-klas is bedoeld voor leerlingen die –na tijdelijke ondersteuning- basisonderwijs kunnen blijven volgen binnen de reguliere setting. Er mag geen indicatie voor plaatsing in het speciaal onderwijs zijn. De doelgroep bestaat uit leerlingen van de basisschool, de leeftijdsgrenzen voor plaatsing in de BLOS-klas verschillen: 4 t/m 12-jarigen; 7 t/m 10-jarigen; 10 t/m 12-jarigen. Het gaat vaak om kinderen met gedragsproblemen waar de school geen raad meer mee weet. In enkele projecten wordt niet de gedragsproblematiek expliciet genoemd, maar de behoefte aan meer structuur en ondersteuning. Ook kinderen die al thuiszitten kunnen tot de doelgroep behoren.

Setting

Leerlingen worden geplaatst in een aparte BLOS-klas in een van de scholen binnen het samenwerkingsverband. Plaatsing is tijdelijk voor een periode van 12 of 13 weken. Meestal wordt gewerkt met vaste instroommomenten, waardoor er drie BLOS-klassen per schooljaar zijn. Een klas bestaat uit 8 tot 10 leerlingen. In het BLOS-project in Heerhugowaard is voor een andere structuur gekozen. Er is geen aparte BLOS-klas, maar leerlingen worden

²³ In het volgende wordt voor alle projecten de afkorting BLOS gehanteerd.

geplaatst in een reguliere groep van een van de twee scholen voor speciaal basisonderwijs in Heerhugowaard. Bij dit project is het mogelijk de opvang eenmalig te verlengen met 12 weken.

Deelnemende instellingen

Op alle locaties nemen de reguliere en speciale basisscholen van het samenwerkingsverband deel, REC-4, een instelling voor jeugdhulpverlening, soms ook GGZ. De gemeente neemt deel in verband met het beleid en de financiering.

Taken en verantwoordelijkheden participanten

De belangrijkste betrokkenen zijn de leerlingen, hun ouders, het samenwerkingsverband, de scholen die leerlingen aanmelden voor een BLOS-traject, REC-4, instellingen voor jeugdzorg en/of geestelijke gezondheidszorg en/of Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG). In Heerhugowaard participeren ook de scholen voor speciaal basisonderwijs. Het beleid van de projecten wordt in de regel bepaald door vertegenwoordigers van de participerende instellingen, waaronder de coördinator van het samenwerkingsverband.

Bij aanmelding van een leerling wordt getoetst of voldaan wordt aan de toelatingscriteria. De verwijzende school moet verklaren dat de leerling na afloop van de periode in de BLOS-klas weer op de eigen school terecht kan. Ondersteuning van de leerkrachten van verwijzende en ontvangende scholen gebeurt door de ambulante begeleiding vanuit REC-4. Ouders zijn verplicht deel te nemen aan begeleiding, in de vorm van ouderavonden, gesprekken op school, of ouderbijeenkomsten die gericht zijn op opvoedingsondersteuning.

Inbedding en draagvlak

BLOS-projecten zijn ingebed in de WSNS-structuur. Betrokkenheid wordt gestimuleerd door het instellen van een stuurgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de betrokken instellingen, die zich bezighouden met het beleid.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

BLOS-klassen vormen een onderdeel van het onderwijszorgcontinuüm van de samenwerkingsverbanden primair onderwijs van de betreffende regio. Er is samenwerking tussen school en zorg.

Methode

Bij de verschillende projecten is de gehanteerde methode grotendeels gelijk. In de eerste fase vindt aanmelding van de leerling plaats. Potentiële leerlingen worden besproken in het zorgteam of een vergelijkbare structuur. Toetsing van de leerlingen op de vastgestelde toelatingscriteria is een belangrijk onderdeel van de plaatsingsprocedure. Bij sommige BLOS-klassen wordt al voor de plaatsing een begeleidingsplan opgesteld, voor de leerling en voor de leerkracht van de reguliere school. Andere projecten maken pas na een observatieperiode van twee weken een handelingsplan. Overigens wordt ook het begeleidingsplan dat al voor plaatsing opgesteld is, na de observatie bijgesteld. Er wordt gebruik gemaakt van contracten, waarin ouders toestemming geven tot plaatsing en de scholen zich bereid verklaren tot medewerking aan het begeleidingstraject voor de leerkracht. Ook moeten de verwijzende scholen een contract ondertekenen waarmee de scholen zich verplichten de leerling weer op te nemen na de BLOS-plaatsing. De eerste twee weken van de plaatsing bezoekt de leerling de BLOS-klas voltijds. In deze periode staat kennismaking,

groepsvorming en observatie centraal. Doel van deze periode is het opstellen van een handelingsplan. In sommige projecten betekent dit dat het begeleidingsplan meer specifiek gemaakt wordt in een handelingsplan. Meer handelingsbekwaam maken van de basisschool (leerkracht, IB-er en team) is een belangrijk doel van BLOS-projecten. De vorm en inhoud van de begeleiding wordt afgestemd op de school. Mogelijkheden zijn leerkrachtbegeleiding middels begeleidingsplan onder andere door ambulante begeleiding vanuit het REC, informatieoverdracht (over BLOS en gedragstraining en -aanpak) en leerlingbespreking.

In de tweede fase vindt behandeling en observatie plaats. Bij De Ronde Venen krijgt de leerling eenmaal per week een gedragstraining, de ouders doen eenmaal per twee weken mee aan een opvoedingstraining. De leerling gaat 's ochtends naar de BLOS-klas en 's middags naar de eigen klas op zijn eigen basisschool. De leerkracht van de BLOS-klas bezoekt de leerling in de groep op de basisschool zodat geobserveerd kan worden hoe de leerling in de eigen groep functioneert. In Rotterdam is veel aandacht voor 'de diagnostische vraag die ten grondslag ligt aan het vastlopen van een kind in het onderwijs, een ernstig verstoorde relatie tussen de leerling (en ouders) en de school of een andere (crisis)situatie'. Voor beantwoording van de diagnostische vraag aan het eind van plaatsing wordt in Rotterdam een volledig persoonlijkheidsonderzoek gedaan. Behandeling van de leerling gebeurt in overleg met de ouders en de aanvankelijke school. Als thuisfactoren een rol spelen is ondersteuning door maatschappelijk werk of een verwijzing naar jeugdhulpverlening mogelijk.

In de derde en laatste fase gaat het om terugplaatsing en nazorg. Na terugplaatsing naar de eigen school is er nog contact tussen de leerkracht van de BLOS-klas en de leerling en de leerkracht van de eigen basisschool. Na terugplaatsing nemen de leerkracht en de IB-er weer de volledige zorg over. Bij de BLOS-klas in De Ronde Venen loopt de gedragstraining van de leerling nog een aantal weken door als de leerling al weer volledig op de eigen basisschool zit. Dit is ook bij de aanpak in Utrecht het geval.

Praktische werkwijze

Leerlingen worden aangemeld voor een BLOS-klas bij het Zorg Adviesteam of een plaatsingscommissie van het samenwerkingsverband. Er worden contracten afgesloten met de school van herkomst en met de ouders over de door beide partijen te leveren inzet. De eigen basisschool van de leerling moet zich bereid verklaren de leerling weer op te nemen na de BLOS-periode.

Tijdens de plaatsing blijft de leerling in deeltijd de eigen school bezoeken. In de BLOS-klas is aandacht voor onderwijs (uit de eigen lesmethoden van de leerling), observatie om de meest adequate aanpak vast te stellen, en meestal wordt er een programma rond gedrag uitgevoerd, intern of bij een externe instelling. De groepsleerkracht van de eigen school wordt begeleid en geprofessionaliseerd door de BLOS-leerkracht of door ambulante begeleiding van het REC.

Succesfactoren

Door de BLOS-projecten worden de volgende succesfactoren genoemd:

- Overeenstemming over de inhoudelijke visie. Alle partijen moeten doordrongen zijn van het belang van afstemming en een integrale aanpak.
- Continuïteit van de personen in de uitvoering.

- Mensen op de werkvloer moeten goed met elkaar kunnen communiceren. De medewerkers moeten zich gesteund voelen door de organisatie.
- Expertise die wordt ingezet in de uitvoering moet afgestemd zijn op de behoeften van de doelgroep.
- BLOS-projecten leiden tot betere communicatie met de GGZ en onderzoeken gaan sneller. Dat geldt ook voor doorverwijzingen naar cluster 4 scholen.
- Doel is plaatsing in het speciaal onderwijs of in het speciaal basisonderwijs te voorkomen.
- Het toeleidingstraject naar BLOS-projecten moet bekend zijn bij scholen en ouders.
- De aanmelding moet zo snel en eenvoudig mogelijk verlopen: met een zo eenvoudig mogelijk formulier, beoordeling van de aanmelding door de plaatsingscommissie gebeurt met spoed en de leerling wordt zo snel mogelijk geplaatst.

Randvoorwaarden

Een voorwaarde is dat het basisonderwijs kan garanderen dat de leerling na afloop van de BLOS-plaatsing weer terecht kan op de eigen school. De verleiding is groot ook leerlingen met ernstige problematiek te accepteren, voor de BLOS-projecten en voor de leerlingen is dat niet verstandig.

De kans bestaat dat de plaatsing dan voortijdig afgebroken moet worden. In Heerhugowaard benadrukt men dat de procedure snel moet verlopen met zo min mogelijk formulieren.

Betrokkenheid ouders

In alle projecten is veel aandacht voor de betrokkenheid van ouders. Er wordt regelmatig overlegd over het verloop van de BLOS-plaatsing. Ouders worden ondersteund en zijn in de meeste projecten verplicht een cursus gedrags- of opvoedingsondersteuning te volgen.

Resultaten en effecten

Met betrekking tot de resultaten en effecten beschikken wij nauwelijks over gegevens. Het meest uitgebreid is de informatie van Rotterdam-Noord. Daar wordt jaarlijks gerapporteerd over het bereik van het project, en er zijn evaluatiegegevens uit een jaarlijkse vragenlijst onder alle WSNS-scholen. Ouders geven hun ervaringen tijdens het afrondende evaluatiegesprek. Gesignaleerd wordt dat in de aanvankelijke opzet van het project de meeste BLOS-leerlingen naar cluster 4 uitstroomden. Om te stimuleren dat meer leerlingen na de BLOS-periode terugkeren naar het regulier onderwijs, is besloten tot aanpassing van het project door uitbreiding van de ondersteuningscapaciteit van de reguliere scholen via WSNS en door de inzet van extra maatschappelijk werk. Zo hoopt men het percentage leerlingen dat weer naar de eigen school gaat te verhogen. De gegevens zijn nog niet bekend. De coördinator van de recent gestarte BLOS-klas in De Ronde Venen liet weten dat men graag wil evalueren, maar dat daar nog geen financiering voor gevonden is.

Continuïteit

De BLOS-klas die het langst functioneert is in 2003 van start gegaan in Rotterdam-Noord (WSNS Rotterdam-Noord). Vier jaar later volgde Utrecht (WSNS RK/AB Utrecht). In Heerhugowaard (SWV Heerhugowaard) loopt het BLOS-project sinds 2008. De Ronde Venen (Samenwerkingsverband Amstelland Zuid en De Veenlanden) is pas kort geleden van start gegaan. De continuïteit van deze projecten staat niet ter discussie. Er is echter geen structurele financiering of slechts voor een deel van de kosten, zodat de toekomst van de

projecten niet verzekerd is. Bovendien kan niet uitgesloten worden dat er nog andere BLOS-projecten zijn geweest die inmiddels beëindigd zijn.

Financiering

De financiering verschilt per initiatief. In Rotterdam-Noord werd de BLOS-klas de eerste jaren volledige gefinancierd door de Gemeente Rotterdam (Dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving) en de stadsregio. Inmiddels worden de functies ambulante begeleider en schoolmaatschappelijk werk structureel gefinancierd vanuit WSNS. De overige inzet wordt gefinancierd met een jaarlijkse subsidie vanuit de gemeente Rotterdam (JOS). Ook de BLOS-klas in Rotterdam-Zuid wordt grotendeels door de gemeente Rotterdam (JOS) bekostigd. Het budget van WSNS voorziet in het maatschappelijk werk. In Utrecht wordt de BLOS-voorziening gefinancierd vanuit de Op de Rails gelden, die voorheen aan scholen werden besteed. De kosten van de voorziening in Heerhugowaard zijn geringer omdat er geen aparte BLOS-klas nodig is. Leerlingen worden immers geplaatst in een bestaande groep. Het samenwerkingsverband en de eigen basisschool betalen ieder de helft van de kosten. De ambulante begeleiding wordt door REC 4 bekostigd.

Overdraagbaarheid

De BLOS-projecten zijn vermoedelijk goed overdraagbaar. Zo heeft men zich bij het opzetten van de BLOS-voorziening in De Ronde Venen laten informeren door de meer ervaren voorziening in Utrecht. Uiteraard wordt de opzet afgestemd op de lokale omstandigheden, zowel contacten binnen het onderwijs (REC's, scholen voor speciaal basisonderwijs) als daarbuiten (maatschappelijk werk, instellingen die diagnostisch onderzoek doen).

3.1.2 Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek

Doel

RBL Gooi en Vechtstreek (in het vervolg afgekort tot het RBL) oefent in opdracht van een groep gemeenten toezicht op de naleving van de leerplichtwet uit in Hilversum, Huizen, Bussum, Naarden, Weesp, Muiden, Wijdemeren, Laren, Blaricum en Eemnes. Het RBL is verantwoordelijk voor de uitvoering van de taken die voortkomen uit de leerplichtwet. Daarnaast draagt het RBL de zorg voor de uitvoering van de Wet Regionale Meld- en Coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten (RMC). Er wordt gewerkt aan het voorkomen van vroegtijdig schoolverlaten en om jongeren zonder startkwalificatie weer in de schoolbanken te helpen. De leerplichtambtenaar draagt er aan bij dat leerlingen hun schoolloopbaan goed doorlopen.

Vroeger lag het accent meer op handhaving. Dat is meer en meer verschoven naar preventie. Voorbeeld: als er in een gezin meerdere kinderen zijn, kunnen ouders van oudere problematische kinderen worden geadviseerd hun jongste kinderen naar een VVE-voorziening te brengen.

Doelgroep

Het RBL verricht dienstverlening aan en zorg voor (leerplichtige) leerlingen, ouders en scholen. Het RBL werkt voor 60.000 jongeren in de leeftijd van 5 tot 23 jaar en voor 160 scholen.

De groep (dreigende) thuiszitters is heel divers. Vaak betreft het leerlingen met een stoornis (PDD-NOS, syndroom van Asperge, ODD), soms in combinatie met een instabiele thuissituatie (bijv. echtscheidingsproblematiek). Het aantal thuiszitters in het basisonderwijs is de afgelopen jaren gegroeid. Problematiek die vroeger vooral bij oudere kinderen werd gesignaleerd, wordt nu in toenemende mate bij steeds jongere kinderen gezien (bijv. notoir spijbelgedrag). Bij ouders van (potentiële) thuiszitters is er vaak een gevoel van machteloosheid, dat ze de greep op hun kind kwijt zijn.

Thuiszittende leerlingen in de basisschoolleeftijd zijn vaak anders dan thuiszittende leerlingen in de middelbare schoolleeftijd. De problematiek is vaak ernstiger; ernstige psychiatrische problematiek en/of zeer complexe thuissituatie. Meestal zijn deze kinderen al (geruime) tijd bekend bij Bureau Jeugdzorg of andere hulpverleningsinstanties.

Setting

Het RBL biedt geen speciale voorziening aan voor leerlingen, maar is vanuit een kantoor een schakel tussen leerling, thuis, school en andere instellingen (bijv. Justitie, politie, Raad voor Kinderbescherming, Bureau Jeugdzorg).

Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden participanten

Het RBL en de leerplichtambtenaar daarbinnen, staat via diverse overlegorganen en -momenten in contact met vele partijen in de regio: naast het gehele onderwijsveld, zijn dat Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK), Bureau Jeugdzorg Noord-Holland, Bureau Slachtofferhulp, Centra voor Jeugd en gezin (CJG), GGD Gooi en Vechtstreek, HALT, MEE Utrecht, Gooi en Vecht, politie, Raad voor Kinderbescherming, Regionaal Centrum voor Kinder- en jeugdpsychiatrie en Versa Welzijn.

De kerntaken van het RBL zijn registratie, controle, handhaven, informatie en voorlichting geven en preventie. Er zijn vier kernpartijen die een rol spelen bij het voorkomen en bestrijden van schoolverzuim, voortijdig schoolverlaten en thuiszitten.

De leerplichtambtenaar controleert of alle leerplichtigen op een school zijn ingeschreven. Daarnaast reageert een leerplichtambtenaar op de verzuimmeldingen die via de scholen of via het landelijk digitaal verzuimloket DUO (Dienst Uitvoering Onderwijs) binnen komen. De leerplichtambtenaar probeert in eerste instantie d.m.v. een waarschuwing het schoolbezoek van een leerling te herstellen. Wanneer het niet lukt om een jongere vrijwillig weer naar school te krijgen, kan er een strafrechtelijk traject (proces-verbaal opmaken tegen ouders bij leerlingen onder de 12 jaar; bij 12 jaar en ouder kan proces-verbaal worden opgemaakt tegen ouders en jongere zelf) worden gestart. Indien er meer aan de hand is, zal de leerplichtambtenaar zich inspannen om een leerling door te verwijzen naar de juiste instanties. In het uiterste geval doet de leerplichtambtenaar een zorgmelding bij Bureau Jeugdzorg, met een afschrift naar de Raad voor Kinderbescherming.

De school heeft de plicht om in- en uitschrijvingen van leerlingen binnen zeven dagen bij het RBL te melden. Daarnaast zijn scholen verplicht om een goede verzuimregistratie bij te houden. De school stelt zelf een intern verzuimbeleid op. Als een leerling begint met spijbelen is school de eerste verantwoordelijke in de aanpak van het verzuim. Bij verzuim

van meer dan 16 uur in vier weken zonder reden, melden scholen dit zo snel mogelijk via het verzuimloket DUO. Deze melding komt direct terecht bij de vaste leerplichtambtenaar.

De ouders of verzorgers van een leerplichtige zijn er verantwoordelijk voor dat hun kind op een school staat ingeschreven en alle lessen volgens het lesrooster volgt. Ouders of verzorgers zijn verplicht om de school op de hoogte te stellen van de afwezigheid van hun kind en de reden daarvan.

Leerlingen van 12 jaar of ouder zijn zelf ook verantwoordelijk voor het schoolbezoek. Vanaf die leeftijd worden de jongere en de ouders of verzorgers uitgenodigd bij de leerplichtambtenaar in geval van schoolverzuim. Zij krijgen de gelegenheid om aan te geven wat de reden is van het schoolverzuim. Samen met de leerplichtambtenaar wordt een oplossing gezocht om het verzuim te stoppen.

Inbedding en draagvlak

Het RBL is stevig genesteld in de sociale infrastructuur van de regio en heeft daar een spilfunctie. Wat het RBL in en voor de regio doet, heeft veel draagvlak bij alle partijen. De professionals van het RBL worden vaak geconsulteerd door hulpverlening. Er komt veel informatie samen bij het RBL. Daar wordt door veel partijen, zoals de politie, Bureau Jeugdzorg en het Justitieel Casus Overleg (JCO) gebruik van gemaakt.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

De leerplichtambtenaar maakt deel uit van de zorgadviesteams (ZAT's) op scholen. In een basisonderwijs-ZAT zit daarnaast vaak de directeur, de intern begeleider, de (school)maatschappelijk werker en de schoolarts. Er wordt naar behoefte contact onderhouden met andere instanties en personen, zoals de wijkagent. Voordeel van een ZAT is dat de school in een vroeg stadium leerlingen in kan brengen, zorgen kan delen, advies kan vragen over welke trajecten er zijn te bewandelen. De leerplichtambtenaar vraagt in de ZAT's aandacht voor schoolverzuim, te laat komen en ziekteverzuim. Vroegtijdig signaleren is erg van belang.

Veel basisscholen hebben inmiddels een ZAT. Afhankelijk van de behoefte komt het ZAT twee tot vier keer per jaar bij elkaar en tussentijds zijn de ZAT-leden te consulteren (veelal telefonisch). De "trekker" van het ZAT is het schoolmaatschappelijk werk. Voor heel heftige, ingewikkelde problematiek bestaat er een bovenschools ZAT (dus alleen voor basisonderwijs).

De scholen voor voortgezet onderwijs hebben (bijna) allemaal een ZAT. Dit komt frequenter bij elkaar, gemiddeld zo'n zes keer per jaar. Hierin zitten schoolarts, jeugdzorg, soms ook schoolmaatschappelijk werk en politie. Vanuit de school zitten de zorgcoördinator en afdelingscoördinatoren aan. Leerlingen waar problemen mee zijn, horen in het ZAT besproken te zijn, voordat de school elders gaat melden.

Er is in de regio nog geen dekkend aanbod van ZAT's. Er zijn scholen die hier geen behoefte aan hebben, geen 'zorgschool' willen zijn, de problemen binnen de interne zorgstructuur oplossen. In het basisonderwijs heeft zo'n 60 procent van de scholen een ZAT. De komende jaren wil men het aantal ZAT's uitbreiden.

Leerlingen die op school niet meer te handhaven zijn, of om andere redenen de school niet meer kunnen bezoeken, moeten worden aangemeld bij de bovenschoolse

plaatsingscommissie. Iedere twee weken komt deze commissie bijeen, met als doel thuiszitters en dreigende thuiszitters zo snel mogelijk op een passende school of voorziening te krijgen. In de commissie, onder voorzitterschap van de directeur van het samenwerkingsverband, zitten mensen vanuit de verschillende voorzieningen waar geplaatst moet/kan worden (Rebound, Vliegden, REC 4) alsmede medewerker van Bureau Jeugdzorg en een leerplichtambtenaar. De bovenschoolse plaatsingscommissie bepaalt wat voor de betreffende aangemelde leerling de beste optie is. Bureau Jeugdzorg heeft een belangrijke rol bij onderwijsverstijgende problematiek en het afgeven van indicaties. Het RBL ijvert ervoor dat alle instanties en scholen in de regio de plaatsingscommissie het mandaat geven om thuiszitters en leerplichtigen die niet op de eigen school kunnen blijven, te plaatsen in een onderwijsvoorziening. Het is de intentie om de bovenschoolse plaatsingscommissie verder te verstevigen, zodat het aantal thuiszitters nog verder teruggedrongen wordt.

Er zijn ook scholen die een bovenschools maandelijks casusoverleg over zorgleerlingen beleggen. Hier doet het RBL (en ook de Jeugdgezondheidszorg) niet aan mee. Het RBL neemt wel deel aan het JCO. Andere deelnemers zijn politie, justitie, Raad voor de Kinderbescherming, Bureau Halt, Bureau Jeugdzorg afdeling jeugdreclassering. In dit overleg worden wekelijks jongeren besproken die tijdens die week in aanraking zijn geweest met politie of justitie. Doel is om informatie te delen, zodat er eerder ingegrepen kan worden en passende hulp kan worden ingezet.

Methode en praktische werkwijze

Sinds augustus 2009 werkt het RBL volgens het eigen ontwikkelde verzuimprotocol. Hierin staan de wettelijke verplichtingen van scholen en het RBL. Het protocol geeft duidelijkheid voor alle partijen. Ook zorgt het voor een eenduidige werkwijze van de leerplichtambtenaar. Het RBL meldt vanaf schooljaar 2010/2011 in de verwijfsindex. In deze index is zichtbaar welke hulpverleners contact hebben met een bepaalde jongere, zodat zij elkaar makkelijker kunnen vinden en de hulpverlening op elkaar kunnen afstemmen. Als een jongere met zijn ouders of verzorgers voor een gesprek bij de leerplichtambtenaar komt, wordt een aantekening in de verwijfsindex gemaakt. Voorafgaand aan een gesprek bij de leerplichtambtenaar heeft de school al geprobeerd het verzuim aan te pakken en heeft het RBL al een waarschuwingsbrief gestuurd. Dit betekent dat het schoolverzuim al minimaal twee maanden duurt.

Behalve de hierboven beschreven 'reguliere' handelingen treedt een leerplichtambtenaar ook op als intermediair tussen een of meerdere scholen en ouders. Dit is bijvoorbeeld het geval als er sprake is van een doorverwijzing naar het (voortgezet) speciaal onderwijs. Het komt voor dat ouders het niet eens zijn met de beslissing van de school en met hun kind dreigen af te haken. De leerplichtambtenaar voert in die gevallen motiverende gesprekken met ouders, regelt een bezoek aan een speciale school, om ouders over de streep te trekken. De leerplichtambtenaar is zelf geen hulpverlener, maar is veeleer een coördinator (een 'spin in het web') met in bovengenoemde situaties een mediation-achtige rol.

Rondom de vakanties prikt het RBL een datum waarop het de verzuimregistratie van een aantal scholen controleert. De bezoeken zijn soms op verzoek van de schooldirecteur zelf.

Het komt voor dat scholen in het directeurenoverleg onderling een 'gastschool' regelen. Er wordt een gastschool geregeld als de ene school het niet meer ziet zitten met een leerling en een andere school bereid is om deze leerling (tijdelijk) op te vangen.

De ervaring van de leerplichtambtenaar leert dat met sancties, zoals het uitdelen van boetes, doorgaans niet veel wordt bereikt.

Succesfactoren en randvoorwaarden

Een belangrijke succesfactor is in overleg concrete afspraken te maken waaraan een ieder zich houdt ('goede agenda, goede notulen, goed afsprakenlijstje'). Elkaar aanspreken op deze afspraken ligt in het verlengde. Een goed op elkaar ingespeeld team van professionals krijgt meer voor elkaar. Belangrijk is ook dat in overlegstructuren altijd de 'aangever' van het probleem erbij zit.

Soms legt een leerplichtambtenaar te weinig gewicht in de schaal om een doorbraak te forceren. In dat geval is het verstandig om bijvoorbeeld de voorzitter van de bovenschoolse plaatsingscommissie in te schakelen.

Als leerplichtambtenaar is het belangrijk om een goed netwerk van instanties en personen te kennen, de sociale kaart van de regio op het netvlies te hebben. Ook goede contacten met Bureau Jeugdzorg zijn van groot belang. De rol van het CJG moet nog groeien.

Op persoonlijk niveau is doorzettingsvermogen, volharding nodig om succes te hebben. Het is vaak een cumulatie van de inzet van meerdere professionals die tot succes leiden.

De leerplichtambtenaar is vaak afhankelijk van het functioneren van andere professionals van andere partijen. Zo is de inzet van de leerplichtambtenaar zeer afhankelijk van meldingen van scholen. Er zijn scholen die veel binnen de deur willen houden. Dit zijn zogeheten 'zorgmijdende' scholen.

De leerplichtambtenaar vindt het belangrijk om enige vrijheid van handelen te hebben, zodat er per geval maatwerk kan worden verricht.

Betrokkenheid ouders

Als het gaat om leerlingen onder de 12, dan richt de leerplichtambtenaar zich vooral op de ouders of verzorgers. Leerlingen ouder dan 12 jaar worden meer zelf aangesproken op eigen verantwoordelijkheid. De leerplichtambtenaar hecht er waarde aan om in alle openheid ouders tegemoet te treden. De leerplichtambtenaar moet aangeven wat wel en niet kan. Met ouders worden motiverende gesprekken gevoerd, de leerplichtambtenaar komt ook bij de ouders van (dreigende) thuiszitters over de vloer middels een huisbezoek. Dit is om zich een beeld te kunnen vormen van de thuissituatie. Ouders worden ook wel uitgenodigd op kantoor.

In de regio wonen betrekkelijk veel kritische ouders. Soms weigeren ouders hun kind in te schrijven op een vmbo, omdat ze het niet eens zijn met het advies van de basisschool. De ouders vragen in dit geval een contra-advies aan om er minimaal havo 'uit te slepen'. Het RBL heeft in de maand mei een 'checkmoment' voor alle groep 8-leerlingen, om te kijken of ze al ingeschreven staan op een school voor voortgezet onderwijs. Er wordt dan met alle basisscholen gebeld. Het is de verantwoordelijkheid van de school om te weten waar een leerling naartoe gaat aan het einde van de basisschool. Als een leerling nog niet is ingeschreven op een school voor voortgezet onderwijs, dan wordt contact gelegd met de ouders.

Resultaten en effecten

Het aantal verzuimmeldingen vertoont een groeiende trend (van ongeveer 750 in schooljaar 2006/2007 tot ruim 1400 in schooljaar 2009/2010), een teken dat het verzuim steeds beter in kaart wordt gebracht.

In 2009/2010 zijn 3632 leerlingdossiers bijgehouden en 80 jongeren besproken in de plaatsingscommissie. Het gaat hier om (dreigende) thuiszitters in het voortgezet onderwijs. De commissie is erin geslaagd om alle jongeren weer elders te plaatsen. Rebound heeft ongeveer 25 leerlingen opgenomen. Ook is in dit schooljaar in totaal 132 keer proces-verbaal opgemaakt. Een proces-verbaal wordt opgemaakt wanneer een leerling blijft verzuimen, de verschillende waarschuwingen niet voor een verbetering hebben gezorgd en een verwijzing naar Bureau Halt niet voldoende is gebleken om het schoolverzuim te stoppen. Bij beginnend verzuim krijgt een jongere de kans om naar Bureau Halt te gaan in plaats van naar het kantongerecht. De HALT-straf (een taakstraf van aantal uren, afhankelijk van de hoogte van het verzuim) is er om te voorkomen dat er een justitieel proces-verbaal wordt opgemaakt.

Continuïteit

De continuïteit van het RBL en haar activiteiten is gewaarborgd.

Financiering

De werkzaamheden die het RBL verricht worden betaald door de deelnemende gemeenten naar rato van het aantal leerplichtigen. Volledige financiering komt dus voor rekening van de overheid.

Overdraagbaarheid

De werkzaamheden die het RBL en de leerplichtambtenaar daarbinnen voor haar rekening neemt zijn goed overdraagbaar naar andere regio's.

3.1.3 Op de Rails

Doel

In 2005 is het landelijke project Op de Rails gestart. Sommige leerlingen zijn moeilijk te hanteren in de klas en vormen een bedreiging voor leerkrachten, leerlingen en/of henzelf. Op de Rails begeleidt ieder jaar 1000 leerlingen die op school dreigen te ontsporen. De leerlingen komen niet in aanmerking voor speciaal onderwijs cluster 4, omdat hun gedrag niet direct verklaarbaar is vanuit een gedragsstoornis. Omdat de leerlingen geen indicatie hebben gekregen, kunnen ze direct instromen in het traject. Om deze reden kan plaatsing binnen cluster 4 onderwijs voorkomen worden.

Op basis van een speciaal programma in een sterk gereguleerde onderwijsvoorziening probeert Op de Rails gedragsmoeilijke leerlingen weer terug te leiden naar het regulier of speciaal onderwijs.

Doelgroep

Leerlingen die deelnemen aan het project moeten aan de volgende voorwaarden voldoen:

- De leerling heeft structurele gedragsproblemen.
- Er is geen sprake van een geclassificeerde stoornis.
- De leerling volgt regulier onderwijs (basisonderwijs of speciaal basisonderwijs).

- De leerling heeft meer zorg nodig dan de huidige school kan bieden.
- De leerling is tien jaar of ouder. In 2009 is Op de Rails begonnen met een traject voor alle basisschoolleerlingen in Dronten.²⁴.
- De leerling heeft nog geen Cvl-indicatie voor het speciaal onderwijs ontvangen.
- De leerling zit nog niet in het Cvl-indicatietraject.
- De school van de leerling beschikt over een leerlingdossier. Dit dossier bestaat minimaal uit een onderwijskundig rapport, verslagen van relevant onderzoek en een historisch overzicht van de leerling.
- Tot februari 2009 moesten alle leerlingen uitgeschreven worden uit het regulier onderwijs. Uit de vorige projectperiodes bleek dat het erg moeilijk was om uitgeschreven leerlingen weer terug te plaatsen naar het regulier onderwijs.

Tussen 2009 en 2010 is de gemiddelde leeftijd van Op de Rails-leerlingen 14 jaar. Ongeveer 65 procent van de leerlingen is 14 tot 16 jaar. De jongste leerling is vier jaar. De oudste Op de Rails-leerling is 19 jaar. Het project richt zich doorgaans op leerlingen vanaf tien jaar. Een enkele keer wordt van deze leeftijdscategorie afgeweken.

In 2009/2010 heeft Op de Rails 98 leerlingen jonger dan tien jaar toegelaten. Dat is 5 procent van het totaal aantal leerlingen. Ongeveer 70 procent van de doelgroep bestaat uit jongens en 30 procent uit meisjes.; 72 procent van de leerlingen is geboren in Nederland. Het aantal leerlingen dat afkomstig is uit Turkije, Marokko en Suriname groeit gestaag. Bijna de helft van de leerlingen heeft een ouder die geboren is in het buitenland. Ongeveer 75 procent van de deelnemers is afkomstig van de middelbare school. Van deze leerlingen volgt 90 procent het vmbo, 10 procent is afkomstig van havo/vwo; de overige deelnemers komen uit het basisonderwijs (12%), praktijkonderwijs (7%) en het speciaal basisonderwijs (3%).

Setting

Voor het project zijn de 14 regionale voorzieningen (REC's) cluster 4 van belang. Een REC is een samenwerkingsverband tussen scholen in een regio. Expertisecentra cluster 4 zijn specifiek gericht op leerlingen met ernstige gedragsproblemen.

Alle leerlingen volgen gedurende één jaar een speciaal programma op een REC in de eigen regio. De basisschoolleerlingen in Dronten volgen het traject in hun eigen klas. Een Op de Rails-begeleider komt eenmaal per week langs om een leerling één-op-één te begeleiden. De begeleiding vindt onder reguliere lestijd plaats en duurt ongeveer anderhalf uur.

In Flevoland volgen de leerlingen in het voortgezet onderwijs een eenjarig traject in een Op de Rails-klas. Deze lessen worden verzorgd door een Op de Rails-docent. Zeer moeilijk opvoedbare kinderen volgen een programma in een zogenaamde zmok-klas.

Naast een speciaal onderwijsprogramma volgen enkele leerlingen een zorgtraject bij een externe hulpinstantie. Deze zorgverlening vindt op locatie plaats en staat los van het Op de Rails-traject.

Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden participanten

Stichting Projecten Speciaal Onderwijs is vanaf oktober 2010 verantwoordelijk voor de projectcoördinatie van Op de Rails, daarvoor was dat de WEC-raad. REC's cluster 4, samenwerkingsverbanden WSNS (Weer Samen Naar School) en VO, schoolmaatschappelijk werk, GGZ, scholen, Bureau Jeugdzorg, schoolartsen, intern begeleiders en

²⁴ De 14 regionale voorzieningen (REC's) cluster 4 hebben een afzonderlijk programma opgesteld. Voor dit onderzoek belichten we de aanpak van REC-Flevoland.

leerplichtambtenaren zijn verantwoordelijk voor de begeleiding van gedragsmoeilijke leerlingen.

In steeds meer gevallen wordt samengewerkt met voorzieningen van Rebound en Herstart. Herstart is gericht op leerplichtige leerlingen van 5 tot 18 jaar die om uiteenlopende redenen langdurig thuiszitten. Via speciale voorzieningen kunnen de kinderen langzaam wennen aan het onderwijssysteem. Rebound richt zich op gedragsmoeilijke kinderen in het voortgezet onderwijs die grensoverschrijdend gedrag vertonen. Op basis van een speciaal programma worden kinderen weer terug geleid naar het regulier onderwijs.

De organisatie van Op de Rails is in handen van een stuurgroep en een projectleider. De leden van de stuurgroep keuren de begroting goed en stellen de kaders vast. De projectleider bewaakt de voortgang van het project, het budget, geeft knelpunten en oplossingen aan en maakt een projectplan. Om deze werkzaamheden efficiënt uit te voeren, wordt de projectleider ondersteund door het projectbureau voor projectassistentie en -administratie.

Naast de procesbewaking verdeelt de projectleider het aantal leerlingplaatsen over de 14 REC's cluster 4. Alle REC's krijgen jaarlijks maximaal 35 vaste plaatsen. Indien een REC minder dan 35 plaatsen nodig heeft, worden de resterende plaatsen toegevoegd aan de flexibele plaatsen.

De toekenning van het aantal flexibele plaatsen vindt één keer per jaar plaats en is afhankelijk van het aantal aanmeldingen op drie instapdata. Indien een REC te weinig leerlingplaatsen krijgt, heeft Op de Rails voor de verdeling van de plaatsen een normering opgesteld. Hierbij wordt rekening gehouden met de volgende punten: aantal steden of grote gemeenten die een REC bedient, het aantal leerplichtige leerlingen per regio, de behoefte van leerlingplaatsen van een REC en het aantal volle leerlingplaatsen in voorgaande projectjaren.

De uitvoering van het project ligt bij de 14 regionale voorzieningen (REC's) cluster 4. Alle REC's hebben convenanten afgesloten met de samenwerkingsverbanden VO en Weer Samen Naar School (WSNS). Op basis van deze convenanten kunnen gedragsmoeilijke leerlingen na afloop van het programma weer terugstromen in het regulier of speciaal onderwijs.

Iedere REC cluster 4 heeft een Op de Rails-coördinator die regelmatig contact onderhoudt met de projectleider. De coördinator overlegt met de samenwerkingsverbanden VO en WSNS en faciliteert de uitvoering van het project binnen het REC.

Binnen een REC cluster 4 voeren één of meerdere scholen (zowel basis- als voortgezet onderwijs) het onderwijsprogramma uit. Op de Rails-docenten hebben de regie over de programma's. De docenten voeren intakegesprekken met ouders en leerlingen, zijn verantwoordelijk voor onderzoek, verzorgen het onderwijsprogramma, stellen een leerlingdossier op en bemiddelen na afloop bij de re-integratie.

Tot slot heeft Op de Rails diverse werkgroepen opgezet voor communicatie en PR, kennisuitwisseling en informatievoorziening.

Inbedding en draagvlak

Sinds enkele jaren organiseert Op de Rails een landelijke studiedag voor docenten, coördinatoren, medewerkers, coördinatoren van samenwerkingsverbanden, schooldirecteuren en andere betrokkenen. Op deze dag kunnen ze elkaar ontmoeten en ervaringen uitwisselen. Alle betrokkenen ervaren het project als zeer positief.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

Het project Op de Rails vormt een schakel binnen samenwerkingsverbanden VO en WSNS. In Flevoland nemen Op de Rails-docenten in het VO deel aan het zorgadviesteam (ZAT). In een VO-ZAT zit de zorgcoördinator, de directeur, schoolmaatschappelijk werk, de leerplichtambtenaar, Bureau Jeugdzorg, het Centrum voor Jeugd en Gezin en de jeugdgezondheidszorg.

In Dronten voeren Op de Rails-leerkrachten in het basisonderwijs (meestal) afzonderlijk overleg met o.a. leerkrachten, de intern begeleider en schoolmaatschappelijk werk, omdat iedere basisschool een eigen zorgadviesteam heeft.

Vanaf 2011/2012 wordt het project Op de Rails in Flevoland waarschijnlijk opgenomen in de zorgarrangementen die de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs ontwikkelen.

Methode en praktische werkwijze

Alle deelnemers volgen maximaal één jaar een individueel programma (voor speciale gevallen is verlenging van maximaal één jaar mogelijk). De inhoud van de individuele trajecten is gebaseerd op de aanpak in het cluster 4 onderwijs. Hierbij ligt de nadruk op het continueren van het onderwijsprogramma, het reguleren van (probleem)gedrag en het aanleren van sociale vaardigheden.

REC-Flevoland relateert individuele trajecten niet aan speciale methodieken, omdat de gedragsproblemen van de leerlingen sterk uiteen lopen. Op de Rails-begeleiders mogen zelf bepalen welke aanpak zij gebruiken. Het gaat hierbij o.a. om kaartspelletjes, beloningssystemen en prentenboeken.

De inhoud van een traject wordt vastgelegd in een individueel behandelplan. Om de tien tot twaalf weken wordt het behandelplan geactualiseerd. Ouders, leerlingen, leerkrachten en andere betrokkenen krijgen het nieuwe plan eerst te zien, voordat de aanpak wordt uitgevoerd.

Momenteel is Op de Rails bezig met de ontwikkeling van een kwaliteitsinstrument. De projectleiding wil een helder beeld kunnen vormen van de kwaliteit van Op de Rails, zowel inhoudelijk als procesmatig. Het zelfevaluatie-instrument moet inzicht geven in succes- en knelfactoren van het project.

Nieuwe leerlingen worden aangemeld door samenwerkingsverbanden VO en Weer Samen Naar School. Voor de instroming van nieuwe leerlingen is een normering opgesteld. Zo moet de huidige school bewijzen dat zij niet de zorg kan bieden die de leerling nodig heeft. Verder moet de school (een maand na de start van het individuele traject) een leerlingdossier opsturen. Tot slot mag de leerling niet aangemeld zijn voor een indicatiestelling. Op deze manier probeert Op de Rails te voorkomen dat leerlingen tijdens een indicatietraject oneigenlijk worden opgevangen.

Nadat het gedrag van de leerling is geanalyseerd door een gekwalificeerd gedragswetenschapper, de thuissituatie in kaart is gebracht, de coördinator een passend onderwijsaanbod heeft gevonden en ouders het handelingsplan hebben ondertekend, kan de leerling starten met zijn of haar traject. Dit voorbereidingstraject neemt ongeveer twee tot drie weken in beslag. In de tussentijd blijven de leerlingen gewoon op school.

Tijdens de uitvoering van het programma sturen Op de Rails-coördinatoren eens in de zes weken een rapport aan de projectleider. Dit rapport heeft betrekking op de voortgang van

alle trajecten, de resultaten en de knelpunten. Op basis van deze rapportages stelt de projectleider een driemaandelijks rapport voor de stuurgroep op.

Als het programma succesvol is verlopen, wordt er voor de leerling een passende school gezocht. Hierbij kan het gaan om de huidige school of een nieuwe onderwijslocatie. Als uit het individuele traject naar voren komt dat een leerling in het speciaal onderwijs thuishoort, wordt een indicatietraject aangevraagd.

Succesfactoren en randvoorwaarden

Een succesfactor heeft betrekking op de waardering die leerlingen ontwikkelen voor het onderwijs. Leerlingen overwinnen (gedeeltelijk) hun gedragsproblemen en gaan weer met plezier naar school.

Een andere succesfactor heeft betrekking op de individuele begeleiding van basisschoolleerlingen. Zo vinden de leerkrachten in Dronten het prettig als ze extra hulp krijgen van een Op de Rails-begeleider.

Een knelfactor heeft betrekking op de verdeling van het aantal leerlingplekken. Ieder schooljaar moeten de begeleiders afwachten hoeveel leerlingplaatsen ze mogen vullen. Indien een REC cluster 4 te weinig leerlingplaatsen krijgt, moeten enkele trajecten stopgezet worden. Bovendien komen gedragsmoeilijke basisschoolleerlingen in Dronten op de wachtlijst te staan.

Op de Rails-begeleiders zijn afhankelijk van voldoende leerlingplaatsen. Verder zijn de medewerkers van Op de Rails afhankelijk van de inzet en betrokkenheid van de school, leerkrachten, leerlingen, ouders en overige professionals.

Betrokkenheid ouders

Op de Rails heeft geen speciaal ouderprogramma opgezet. Het project richt zich primair op leerlingen met ernstig probleemgedrag. Een Op de Rails-begeleider kan ouders wel adviseren om externe hulpverlening te zoeken.

Resultaten

Uit onderzoek blijkt dat 1828 leerlingen in 2009/2010 hebben deelgenomen aan het project. Dat is veel meer dan het beoogde aantal van 1000 leerlingen per jaar. Aangezien niet alle leerlingen 52 weken nodig hebben om zichzelf op de rails te krijgen, komen er regelmatig nieuwe leerlingplaatsen vrij.

In 2009/2010 volgt 70 procent van de Op de Rails-leerlingen een programma in het (voortgezet) speciaal onderwijs. Bijna 20 procent van de Op de Rails-leerlingen volgt een programma in het regulier onderwijs, 9 procent volgt een programma op een bovenschoolse opvangvoorziening en 1 procent volgt praktijkonderwijs.

Uit het onderzoek blijkt verder dat 38 procent van de Op de Rails-leerlingen na 10 tot 13 maanden uitstroomt. Bijna 42 procent van de deelnemers heeft vier tot tien maanden nodig om zichzelf weer op de rails te krijgen. Ruim 10 procent van de leerlingen keert binnen vier maanden terug naar het (regulier) onderwijs. Ongeveer 8 procent heeft meer dan 13 maanden nodig om zichzelf weer op de rails te krijgen.

Tot slot komt uit het onderzoek naar voren dat 46 procent van de leerlingen uitstroomt naar het speciaal onderwijs en ongeveer 50 procent gaat terug naar het regulier onderwijs. Dat is meer dan in de voorgaande jaren (26% in 2005/2006, 40% in 2007/2008 en 48% in 2008/2009). Verder gaat 29 procent van de leerlingen naar het voortgezet onderwijs, 15

procent naar het ROC/AOC (AOC staan voor Agrarische Onderwijs Centrum) en 3 procent naar het praktijkonderwijs.

In juli 2008 heeft de Inspectie van het Onderwijs enkele opvanglocaties van Op de Rails bezocht. Volgens het rapport, gepubliceerd in juli 2010, voldoen slechts enkele trajecten aan de kwaliteitseisen van het onderwijs. Zo besteden sommige locaties weinig aandacht aan de cognitieve ontwikkeling van kinderen, zijn enkele projectlocaties slecht gehuisvest en bevatten veel leerlingdossiers nauwelijks informatie over de problemen op de school van herkomst. Verder werken veel havo- en vwo-leerlingen onder hun niveau, omdat de Op de Rails-voorzieningen voornamelijk gericht zijn op vmbo-leerlingen.

De stuurgroep van Op de Rails staat niet achter deze conclusie. De afgelopen vijf jaar zijn bijna 6000 leerlingen teruggeleid naar het (regulier) onderwijs. Bovendien is het onderzoek bijna drie jaar geleden uitgevoerd. In de tussentijd zijn de individuele trajecten verder ontwikkeld.

In 2009 heeft Hiemstra-Hendriksen²⁵ voor haar masterthesis de kwaliteit van Op de Rails onderzocht. Er is gesproken met leerkrachten, de school en medeleerlingen. Uit het onderzoek blijkt dat oud-deelnemers van Op de Rails meer waardering hebben voor hun school.

Continuering

Het voortbestaan van Op de Rails is nog onzeker. In 2012 wordt het budget waarschijnlijk gehalveerd. Het resterende budget wordt verdeeld over regionale samenwerkingsverbanden passend onderwijs. Deze gelden worden niet geoormerkt. Het restantbedrag zal niet toereikend zijn om het project in stand te houden.

Financiering

De 14 REC's cluster 4 kunnen drie keer per jaar (via de instapdata) aangeven hoeveel leerlingen zij de komende periode kunnen ontvangen. Aan de hand van deze gegevens en de toekenning van het aantal leerlingplaatsen ontvangen de REC's jaarlijks een voorschot van 80 procent. Aan het einde van het projectjaar worden de overige gelden gestort. De hoogte van dit bedrag is afhankelijk van het aantal deelnemers en het aantal volle leerlingplaatsen. Een REC ontvangt alleen geld voor de weken dat een leerling deelneemt aan het project. Een REC ontvangt het volledige bedrag als de leerlingplaatsen het hele projectjaar bezet zijn.

Overdraagbaarheid

In Dronten richt Op de Rails zich op alle basisschoolleerlingen. Dit traject is overdraagbaar naar andere regio's, mits er door de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs voldoende geld beschikbaar wordt gesteld.

²⁵ Hiemstra Hendriksen, E. (2009) Geen binding geeft weinig te verliezen. Masterthesis onderwijskunde. Groningen = RUG.

3.1.4 Time Out Project (TOP) Trimaran en de Ambelt Kampen

Doel

Met het Time Out Project Trimaran (afkorting TOP) wil men schorsing voorkomen van leerlingen binnen samenwerkingsverband basisonderwijs Kampen en omstreken. Tevens wil men langdurige absentie voorkomen. TOP biedt tijdelijke opvang in een ontspannen leeromgeving. Nagestreefd wordt een terugplaatsing op korte termijn (max. 12 weken). Er vindt een gericht advies plaats richting de school van inschrijving. Er zal onderzoek plaatsvinden alleen na instemming van het werkplan door de directeur van het samenwerkingsverband.

Doelgroep

TOP is er voor leerlingen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar die geschorst en absent dreigen te raken. De onderwijsbehoefte van deze leerlingen ligt op orthopedagogisch en –didactisch vlak. De school van inschrijving kan niet in deze behoefte voorzien. Vaak gaat het om kinderen van wie de dossiervorming (nog) niet rond is en waarbij de school met de handen in het haar zit. Het is soms ‘vijf voor 12’.

Vaak is er sprake van urgentie bij toeleverende scholen, ouders en kind om gebruik te maken van TOP. De school dreigt de leerling te schorsen, waardoor de kans op thuiszitten dreigt. Soms betreft het leerlingen waarvan de ouders in het regulier basisonderwijs ‘geshopt’ hebben en bij wie de intake niet goed is verlopen.

Setting

Tijdelijke opvang binnen een ontspannen en professionele leeromgeving in speciale basisschool de Trimaran. De kinderen worden afhankelijk van de leeftijd geïntegreerd met de leerlingen van de stamgroep. Ze komen dus niet in een aparte klas te zitten. Deze opvang wordt samen met de Ambelt cluster 4 in Kampen gerealiseerd. Er is plaats voor maximaal 10 leerlingen per schooljaar.

Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden participanten

Alle deelnemende reguliere en speciale basisscholen binnen samenwerkingsverband basisonderwijs Kampen en omstreken en de Ambelt cluster 4 Kampen. De belangrijkste betrokkenen zijn de ouders, de toeleverende reguliere basisscholen, de speciale basisschool de Trimaran en de Ambelt cluster 4.

Er wordt op basis van een contract gewerkt. Het contract wordt getekend door ouders, de directie van de toeleverende school en de directeur van de Trimaran of locatiedirecteur Ambelt Kampen, nadat er goedkeuring voor TOP is verleend door de PCL (Permanente Commissie Leerlingenzorg). De coördinatie ligt in handen van leerlingcoördinatie Trimaran of Commissie van Begeleiding (CvB) de Ambelt Kampen. De leerlingcoördinator/CvB, leerkracht basisonderwijs, intern begeleider basisonderwijs, de leerkracht Trimaran/Ambelt Kampen worden intensief betrokken bij de besluitvorming, de start en het verloop van het werkplan. De basisschool blijft verantwoordelijk voor de leerling (de leerling blijft dan ook formeel ingeschreven bij de toeleverende school). De school van inschrijving dient te hebben voldaan aan het protocol waarmee wordt gewerkt.

Inbedding en draagvlak

Het project is ingebed in strategisch en personeelsbeleid. De Trimaran en de Ambelt in Kampen zullen met TOP aansluiten op passend onderwijs: hoe kan samen met het Samenwerkingsverband Kampen een passend onderwijsaanbod worden gerealiseerd, zodat geen enkele leerling 'buiten de boot' valt. Het personeelsbeleid van de Trimaran en de Ambelt in Kampen is gericht op professionalisering van het team om passend onderwijs te realiseren aan leerlingen met een specifieke onderwijsbehoefte.

Onder de reguliere basisscholen is een groot draagvlak voor TOP. Ze zijn blij met deze tijdelijke (tussen)voorziening. Door aanscherping van verwijzingscriteria trekken scholen eerder aan de bel.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

Het is de bedoeling dat TOP in het kader van passend onderwijs opgenomen wordt in het zorgcontinuüm van het samenwerkingsverband primair onderwijs Kampen en omstreken.

Methode en praktische werkwijze

Er worden zes fasen bij TOP onderscheiden. Fase 1 behelst de aanmelding. De schoolgeschiedenis van de leerling dient helder en overzichtelijk beschreven te zijn. Dit is met ouders/verzorgers besproken. De hulpvraag voor aanmelding TOP is duidelijk verwoord. Er zijn minimaal 3 handelingsplannen van 6 weken beschreven, uitgevoerd en geëvalueerd met ouders/verzorgers.

In deze handelingsplannen wordt tevens beschreven welke hulp is gezocht en wat dit heeft opgeleverd. Alle relevante gegevens, zowel cognitief als sociaal/emotioneel staan overzichtelijk gerangschikt in dit document. Externe expertise kan gevraagd zijn voor observatie, consultatie en betrokkenheid bij het traject. Vanwege de urgentie van de situatie rondom een leerling is het overigens lastig om fase 1 goed te doorlopen.

In fase 2 tekenen de ouders/verzorgers een contract om hun kind aan te melden bij TOP.

In fase 3 wordt de leerling, nadat er goedkeuring voor TOP is verleend door de directeur van het samenwerkingsverband, aangemeld voor TOP bij de directie van de Trimaran/Ambelt Kampen. De directie Trimaran/Ambelt Kampen inventariseert samen met leerlingcoördinatie/CvB naar mogelijkheden tot TOP. De intern begeleider van de basisschool schrijft, in goed overleg met de leerlingcoördinatie/intern begeleider, het Werkplan van Plaatsing. In dit plan staat: hulpvraag/omschrijving zorg, voorgeschiedenis, doelstelling, plan van aanpak, evaluatiedata, afspraken, tijdsplan, ruimte voor ondertekening Plan van Plaatsing ouders/directie (contract). Het werkplan wordt met de ouders besproken en vervolgens door betrokkenen ondertekend.

In fase 4 vindt de kennismaking van de leerling met de nieuwe tijdelijke groep plaats. Ook vindt er overdracht van methodes en benodigdheden van basisonderwijs naar speciaal (basis)onderwijs plaats. Dit blijft het bezit van het basisonderwijs. Vervolgens wordt de leerling geplaatst.

Fase 5 bevat de volgende activiteiten: er wordt geëvalueerd op basis van het werkplan en er wordt advies gegeven door Trimaran/Ambelt Kampen in samenspraak met betrokkenen.

Fase 6 bestaat uit een intensieve begeleiding, zoals in het advies is geformuleerd. Afsluitend vindt consultatie en evaluatie met betrokkenen plaats.

De intern begeleider van de toeleverende reguliere basisschool en de leerlingcoördinatie van de Trimaran of CvB Ambelt Kampen werken intensief samen. Er is sprake van een contract voor maximaal 12 weken. Er wordt gebruik gemaakt van een werkplan. Er is intensief

contact met ouders en betrokken hulpverlening. Een leerling kan geplaatst worden voor een periode van 6 weken, vervolgens kan dit worden verlengd tot 12 weken. In het werkplan moet de verantwoording van verlenging worden afgelegd. Er zal vanuit intensieve begeleiding terugplaatsing zijn. Dit wordt in het werkplan opgenomen.

Succesfactoren en randvoorwaarden

Binnen TOP zijn belemmerende en bevorderende factoren van kracht. Belemmerende factoren zijn:

- Handelingsverlegenheid van toeleverende scholen, waardoor dossiervorming voor aanmelding TOP (fase 1) niet altijd op orde is;
- Geschaad vertrouwen in de toeleverende school van ouders en kind;
- (Over)belasting huidige groepen Trimaran/Ambelt Kampen;
- Samengestelde en niet gediagnosticeerde problematiek;
- Tijdelijk karakter van plaatsing TOP is een belemmerende factor voor leerlingen met diagnose ASS (autisme spectrumstoornis).

Bevorderende factoren zijn:

- Het pedagogisch klimaat binnen de Trimaran/Ambelt Kampen biedt brede mogelijkheden;
- Het didactisch aanbod binnen de Trimaran/Ambelt Kampen biedt mogelijkheden exact aan te sluiten bij de onderwijsbehoefte van leerlingen;
- Binnen de Trimaran/Ambelt Kampen is ruimte voor intensieve observatie en onderzoek na goedkeuring directeur van het samenwerkingsverband;
- De Trimaran/Ambelt Kampen heeft veel en intensief contact met instanties en organisaties die extra zorg kunnen verlenen aan leerlingen en ouders met een specifieke hulpvraag;
- Profilering als expertisecentrum binnen het samenwerkingsverband;
- Competente leerkrachten niveau Master SEN (Special Educational Needs).

Een belangrijke voorwaarde is dat TOP door het samenwerkingsverband wordt erkend als product van het samenwerkingsverband. Een andere randvoorwaarde is dat er meer mogelijkheden moeten komen voor terugkeer naar de reguliere basisschool.

Betrokkenheid ouders

Er is intensief contact met ouders en betrokken hulpverlening. Ouders moeten toestemming verlenen aan plaatsing in TOP. Soms wordt ouders gevraagd om via de eigen huisarts toestemming te vragen voor een doorverwijzing naar externe hulpverlening (bijv. GGZ). Waar nodig, geeft de school ouders advies om passende hulp te vragen voor hun kind en/of henzelf.

Resultaten en effecten

Er zijn vanaf 2007 in totaal 8 leerlingen begeleid. Er zijn drie opties. De leerling keert na TOP terug naar de reguliere school waar hij/zij ingeschreven staat. De leerling blijft op de speciale basisschool of de leerling wordt verder doorverwezen naar de speciale school, cluster 4 de Ambelt. Naar de mening van betrokkenen keren te weinig TOP-leerlingen terug naar hun oude basisschool. Op die manier gaat TOP als voorportaal voor speciaal (basis)onderwijs fungeren. Dit moet in de toekomst minder worden.

De leerlingen knappen zienderogen op van de tijdelijke opvang in het speciaal basisonderwijs. Hun welbevinden neemt toe. De ouders zijn opgelucht dat het kind weer met plezier naar school gaat.

Niettemin past TOP bij de zorgplichtinvulling van de reguliere school: de leerling krijgt een (tijdelijke) passende onderwijsplek. Het is niet de bedoeling dat TOP de functie van 'verkapte wachtlijst' krijgt.

Continuïteit

Afgesproken is dat TOP in ieder geval nog twee schooljaren doorgaat (t/m schooljaar 2012/2013). Voortbestaan hangt af van de financiële dekking van TOP. Het is noodzakelijk om TOP beleidsmatig in het samenwerkingsverband op te nemen, waardoor financiën gewaarborgd zijn.

Financiering

TOP wordt per schooljaar begroot door het samenwerkingsverband. Totaal wordt per schooljaar € 50.000 begroot. Dit geeft ruimte aan maximaal 10 Time Out-leerlingen. Dit is 10 x € 4000. De overige € 10.000 zijn voor extra onderzoek beschikbaar, mits er toezegging is van de directeur van het samenwerkingsverband. De Time Out-gelden worden per schooljaar door de ontvangende scholen gevorderd op declaratiebasis. Geen Time Out-plaatsingen betekent geen kosten voor het samenwerkingsverband.

Het is geen optie om basisfinanciering voor het kind vanuit de reguliere basisschool over te hevelen naar TOP.

Overdraagbaarheid

Ingeschat wordt dat TOP ook toegepast kan worden in andere samenwerkingsverbanden. Samenwerking tussen speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs cluster 4 biedt nieuwe kansen met het oog op passend onderwijs.

3.1.5 Tussen wal en schip

Doel

In Noord Nederland zitten veel jeugdigen thuis. Deze leerplichtige jeugd volgt geen onderwijs, omdat ze een complexe problematiek heeft. De jongeren zijn verwijderd van een reguliere, een cluster 3 of cluster 4 school. Het is ook mogelijk dat de jongeren om andere redenen geen onderwijs volgen.

Omdat thuiszitters voorkomen moet worden, hebben Noordoost Nederland, REC Fryslân en RENN4 in 2009/2010 het project 'Tussen wal en schip' opgezet. Volgens deze instanties hebben alle kinderen recht op goed onderwijs. Als dit recht voor een leerling wordt belemmerd, biedt het project een integraal aanbod in de vorm van een onderwijszorgarrangement.

Het expliciete doel van Tussen wal en schip richt zich op de factoren die ertoe bijdragen dat onderwijs voor thuiszitters effectief is. Op basis van een onderwijszorgarrangement wordt geprobeerd om voor elke individuele leerling onderwijs te realiseren op de huidige school of op een nieuwe school. Als dit niet mogelijk is gaan de betrokken partners op zoek naar een alternatief in de vorm van toeleiding naar een werkplaats, zorginstelling of dagbesteding.

Doelgroep

Vanuit het project Tussen wal en schip is een onderzoek uitgevoerd naar de problemen die scholen ervaren met leerlingen die geen of nauwelijks onderwijs kunnen volgen. Vanuit deze inventarisatie heeft het project de volgende criteria gehanteerd ten aanzien van de gekozen doelgroep:

- Leerplichtige thuiszitters in de leeftijd van 6 tot 18 jaar;
- Leerlingen waar men in de schoolsituatie handelingsverlegen mee is;
- Leerlingen die begeleidbaar zijn om terug te keren naar het onderwijs;
- Leerlingen die toegeleid kunnen worden naar een vorm van arbeid of behandeling.

De leerlingen zijn afkomstig uit het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs, zowel van reguliere als speciale scholen. Leerlingen die risicovol gedrag vertonen dat niet handelbaar is in het onderwijs, zoals agressie en levensbedreigend gedrag, worden niet toegelaten tot het project. Een onderwijszorgarrangement dient dan ter overbrugging naar een externe instelling waar een behandeling gecombineerd wordt met onderwijs. Deze aanpak richt zich dan op de toeleiding naar de behandeling.

Setting

Het project Tussen wal en schip beschikt niet over een speciale setting voor gedragsmoeilijke leerlingen. Er wordt gebruik gemaakt van de settings die binnen het huidige aanbod van regionale voorzieningen voor leerlingen aanwezig zijn, zoals zorgboerderijen. Op een zorgboerderij volgen de leerlingen onder begeleiding van een onderwijsconsulent een speciaal onderwijsprogramma.

Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden participanten

Tussen wal en schip is een samenwerking tussen REC Noordoost Nederland, REC Fryslân en RENN4. Andere betrokkenen zijn leerplichtambtenaren, onderwijsconsulenten, een gedragsdeskundige (betrokken bij de ontwikkeling van een zorgarrangement), de Inspectie van het Onderwijs (afstemming onderwijszorgarrangement), zorgboerderijen en alle betrokkenen rondom de leerling (ouders, leerling, school, externe zorginstellingen en MEE). De uitvoering van het project is voornamelijk in handen van onderwijsconsultanten op zorgboerderijen.

De kerntaken van Tussen wal en schip zijn voornamelijk gericht op begeleiding en uitvoering, zowel inhoudelijk als procesmatig. Voor de procesbegeleiding is een stuurgroep aangesteld. De projectgroep is verantwoordelijk voor de uitvoering van het project. De projectgroepleden zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de structuur, de werkwijze van de aanpak, de verbinding en de samenhang tussen de REC's cluster 3 en 4.

Naast de projectgroep hebben de opdrachtgevers van het project ook een ontwikkelgroep geformeerd, bestaande uit een vertegenwoordiging van de projectgroep, ambulante begeleiders en een gedragsdeskundige (initiator van de methodeontwikkeling). De werkzaamheden van de ontwikkelgroep zijn voornamelijk gericht op kennisdeling, PR, intervisie en toelating.

Binnen elk betrokken cluster is een regievoerder aangesteld. Deze is verantwoordelijk voor de realisatie van het onderwijszorgarrangement voor de thuiszittende leerling. De regievoerder is bekend bij de scholen in een cluster. Vanaf de aanmelding tot en met de afsluiting van een onderwijszorgarrangement is de regievoerder betrokken bij de leerling.

Inbedding en draagvlak

De regievoerders vormen een belangrijke spilfunctie binnen een onderwijszorgarrangement. Tijdens de uitvoering van een arrangement coördineren de regievoerders alle werkzaamheden en onderhouden de contacten met betrokken instellingen.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

Bij de ontwikkeling en uitvoering van een onderwijszorgarrangement zijn verschillende instellingen betrokken, zoals ouders, de woonvoorziening, leerlingen, de school en externe hulpinstanties. Om een leerling zo efficiënt mogelijk te begeleiden, hebben de regievoerders aansluiting gezocht bij diverse partijen om de uitgangspunten van het project te waarborgen. Zo heeft Tussen wal en schip contact gehad met Platform Gehandicapten Zorg Groningen. Verder lagen er kansen bij het provinciaal overleg jeugdpartners in Groningen, waar de REC's cluster 3 en 4 aan deelnemen. Dit overleg heeft, naast afstemming tussen uiteenlopende instanties, ook de uitwisseling van relevante informatie als belangrijke doelstelling. Naast zorgaanbieders vormen leerplichtambtenaren een belangrijke partner. Voor sommige leerlingen is het volgen van onderwijs onmogelijk. Om deze reden is ontheffing van de leerplicht nodig. De leerplichtambtenaar wordt daarom zo vroeg mogelijk betrokken, zodat deze mede verantwoordelijk is voor de inhoudelijke beslissingen rondom een onderwijszorgarrangement.

Methode en praktische werkwijze

De samenwerkende instellingen hebben ieder hun eigen werkwijzen en visie. De onderwijszorgarrangementen worden daarom ingepast in de bestaande culturen van de drie instanties.

Een onderwijszorgarrangement moet zo praktisch mogelijk worden uitgevoerd. Zo is de aansluiting van vraag en aanbod een belangrijke vereiste. Om deze reden wordt een arrangement samengesteld aan de hand van een zogenaamd leerbaarheidsonderzoek. Deze methode is ontwikkeld door twee onderwijsconsulenten uit Rotterdam. Tijdens een leerbaarheidsonderzoek worden de kennis en ervaringen rondom de leerling en de bijbehorende verwachtingen uitgebreid in kaart gebracht. Hierbij richt het onderzoek zich niet op de tekortkomingen van de leerlingen, maar juist op de ontwikkelingsmogelijkheden. Wat hebben de kinderen nodig om een bepaald doel te bereiken?

Na de afronding van een leerbaarheidsonderzoek starten de leerlingen met een afzonderlijk onderwijsprogramma. Op basis van één op één onderwijs worden de leerlingen enkele uren per week begeleid door een onderwijsconsulent. De inhoud van deze onderwijsprogramma's is voornamelijk gebaseerd op kennis en praktijkervaringen.

Voor hulpverlening worden de leerlingen doorverwezen naar plaatselijke zorginstellingen.

Doorgaans worden de leerlingen aangemeld door een intern begeleider, een gedragsdeskundige, de directeur of een leerplichtambtenaar. Tegelijk met de aanmelding worden de dossiergegevens van een leerling opgevraagd (met o.a. gegevens over diagnosestelling, indicatie van de leerling en psychologisch of psychodiagnostisch onderzoek). Vervolgens wordt in de projectgroep besproken of de leerling mag participeren in het project.

Na een uitgebreide analyse van het leerlingdossier gaat de regievoerder op bezoek bij de ouders en de leerling. Het gesprek met de ouders en de leerling verloopt semi-gestructureerd waarbij uiteenlopende onderwerpen worden behandeld, zoals

leerproblematiek, thuissituatie en schoolbeleving. Vervolgens voert de regievoerder diverse gesprekken met betrokkenen, zoals de school, een intern begeleider, de leerkracht en hulpverleners. Deze gesprekken verlopen eveneens semi-gestructureerd waarbij uiteenlopende onderwerpen worden behandeld, zoals schoolbeleving, verwachtingen en leerproblematiek.

Indien de beeldvorming rondom de leerling compleet is, organiseert de regievoerder een startbijeenkomst voor alle betrokkenen rondom de leerling. Het gaat hierbij om de ouders, de leerling, deskundigen in het onderwijs en professionals van zorginstellingen. De bijeenkomst bestaat uit drie onderdelen. Om te beginnen worden de problemen van de leerling besproken. Hoe zijn ze ontstaan en waarom volgt de leerling geen onderwijs? Het tweede deel van de startbijeenkomst is gericht op de aanpak. De betrokkenen bespreken de werkwijze en de intensiteit van het onderwijszorgarrangement. Tot slot wordt de taakverdeling besproken.

Tijdens de uitvoering van een onderwijszorgarrangement coördineert de regievoerder alle werkzaamheden en onderhoudt de contacten met betrokken instellingen. Het programma wordt afgesloten met een gezamenlijke evaluatie.

Succesfactoren en randvoorwaarden

De samenwerking tussen uiteenlopende zorg- en onderwijsinstellingen vormt zowel een knelpunt als een succesfactor. Regelmatig komen de visies van de regievoerder en de betrokken zorginstellingen niet overeen. Externe zorginstanties hanteren vaak andere uitgangspunten dan de medewerkers van Tussen wal en schip. Indien de visies van de betrokken instellingen wel overeenkomen, zijn de onderwijszorgarrangementen een succes.

Het project Tussen wal en schip is afhankelijk van de volgende randvoorwaarden:

- Het vooronderzoek naar de leerling zal goed moeten worden uitgevoerd, want dit is belangrijk voor de ontwikkeling van het onderwijszorgarrangement.
- Meewerkende ouders en leerlingen.
- Goede samenwerking tussen alle betrokken instellingen (gedeelde visie).

Betrokkenheid ouders

Het project Tussen wal en schip heeft geen speciale behandelprogramma's voor ouders opgesteld. Ouders worden tijdens het programma wel intensief betrokken bij het onderwijszorgarrangement van hun kind. Zo neemt de regievoerder bij de start van het programma een huisbezoek af.

Resultaten

Het ontwikkelen van een gezamenlijk aanpak voor een onderwijszorgarrangement is behaald. REC Noordoost Nederland, REC Fryslân en RENN4 hebben een visie opgesteld en een gezamenlijke werkwijze en uitgangspunten geformuleerd. Deze vormen een belangrijke basis voor de ontwikkeling van een onderwijszorgarrangement voor thuiszittende leerlingen. Aan de hand van de gezamenlijke visie zijn in het schooljaar 2009/2010 24 onderwijszorgarrangementen variant 1, vier onderwijszorgarrangementen variant 2 en vier onderwijszorgarrangementen variant 3 uitgevoerd. Het voornaamste onderscheid tussen de varianten heeft betrekking op de rol van het onderwijs. Bij matige problematiek worden de leerlingen ingedeeld bij onderwijsarrangement variant 1 of 2. Op basis van een onderwijsprogramma van enkele uren per week worden de leerlingen weer terug geleid naar

het (regulier) onderwijs. Leerlingen met complexe problemen worden geplaatst bij onderwijsarrangement variant 3. Bij deze variant is sprake van een volledig integraal weekprogramma, waarbij onderwijs herhaaldelijk wordt afgewisseld met zorgverlening.

Continuering

Het project Tussen wal en schip is in de zomer van 2010 stopgezet. Er is te weinig geld beschikbaar voor de continuering van het project.

Financiering

In 2009 heeft OCW € 14.000,- beschikbaar gesteld voor de uitvoering van het project. Men heeft dit geld gebruikt voor de ontwikkeling en realisering van onderwijszorgarrangementen. Een onderwijszorgarrangement is bekostigd in drie varianten. In variant 1 is er sprake van 0,2 fte inzet, in variant 2 van 0,3 fte inzet en in variant 3 is 0,2 fte (voor de uitvoering). Zorginstellingen als de GGD, MEE en zorgboerderijen worden vanuit het PGB betaald.

Overdraagbaarheid

De methodiek rondom een zorgarrangement is goed toepasbaar binnen andere projecten.

3.1.6 Actietafel thuiszitters Rotterdam

Doel

Het primaire doel van de actietafel is het reduceren van het aantal thuiszitters. Het secundaire doel is het verkorten van de duur van het thuiszitten. Het tertiaire doel is het versnellen van de toeleiding van thuiszitters naar een passende onderwijsplaats en eventuele zorg. Men realiseert zich dat thuiszitten nooit helemaal is te voorkomen, maar het beleid van de gemeente Rotterdam zet hier wel op in. Men concentreert zich vooral op het bekorten van de duur van het thuiszitten. De actietafel wil alle thuiszitters kennen en voorzien van onderwijs en indien nodig ook zorg.

De belangrijkste aanleiding voor de actietafel was het vermoeden dat het thuiszitten onder meer veroorzaakt wordt door het tekort aan diagnostische capaciteit voor Rotterdamse leerlingen, maar dat is achteraf onjuist gebleken. De doelstelling voor het eerste jaar is 50 thuiszittende leerlingen in het voortgezet (speciaal) onderwijs plaatsen.

Doelgroep

De doelgroep wordt aanvankelijk gevormd door alle thuiszittende leerlingen in de leeftijd van het voortgezet (speciaal) onderwijs. Sinds schooljaar 2010/2011 bespreekt en bedient de actietafel ook thuiszitters in het basisonderwijs.

Setting

Thuiszittende leerlingen worden bemiddeld naar reguliere plaatsen in scholen. Leerlingen die thuiszitten gaan zelden terug naar de school van inschrijving.

Deelnemende instellingen, taken en verantwoordelijkheden participanten

Initiatiefnemer van de actietafel is de gemeente Rotterdam. Verscheidene partners leveren een inzet aan de actietafel. RMPI polikliniek (behandeling) levert een onderzoeker voor advisering en diagnostisch onderzoek bij leerlingen. REC Rijndrecht levert de

plaatsingscoördinator REC cluster 4 en een orthopedagoog vanuit Bureau Instroom van Horizon. Deze orthopedagoog draagt zorg voor, versnelling van de complementering van het dossier voor toeleiding naar Cvl (Commissie voor Indicatiestelling) REC cluster 4 en (versnelling) van plaatsing in het REC cluster 4 onderwijs van Horizon. REC Rijndrecht en REC ZHZ De Nachtegaal (cluster 3) leveren een ambtelijk secretaris vanuit Cvl om de procedure van indicatiestelling te versnellen. Bureau Jeugdzorg (BJZ) levert een voorpostmedewerker om informatie te verzamelen over individuele leerlingen en te adviseren over de mogelijkheden van BJZ per individuele leerling. Koers VO (een samenwerkingsverband van schoolbesturen VO) komt met een beleidsadviseur die de samenhang met de Centrale Intake Commissie (CIC) van de onderwijsopvangvoorzieningen (OOVR) bewaakt. Tevens signaleert deze functionaris de zorgplicht van reguliere VO-scholen. Op uitnodiging van de actietafel heeft de Stichting MEE twee keer deelgenomen aan een bijeenkomst en de Jeugdreclassering (BJZ) één keer.

De bestaande actietafel voor het voortgezet onderwijs is na een jaar uitgebreid met de thuiszitters uit het basisonderwijs. Voor de bespreking van thuiszittende basisschoolleerlingen zit een ambtelijk secretaris van een van de samenwerkingsverbanden primair onderwijs aan.

De samenwerking tussen de OOVV en de actietafel is coöperatief. De CIC van de OOVV voorziet de actietafel van voldoende informatie over thuiszittende leerlingen. De secretariaten van de CIC en de actietafel werken nauw samen om oneigenlijk gebruik van de actietafel door scholen te voorkomen. Door de actietafel wordt de voorwaarde voor aanmelding nauwlettend gehanteerd, namelijk de leerling moet minimaal één maand geen onderwijsinstelling hebben bezocht.

Eén keer per twee weken worden de dossiers van de thuiszitters besproken. JOS (dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving van de gemeente Rotterdam) voorziet in capaciteit voor de taken van voorzitter én secretariaat van de actietafel. Een teamleider leerplicht heeft de rol van voorzitter. Een projectmedewerker en beleidsmedewerker van JOS vormen het secretariaat en zorgen voor de voorbereiding van de actietafel en de realisatie van de afgesproken acties. Daarnaast financiert JOS de inzet van REC Rijndrecht gedeeltelijk, namelijk de deelname van een onderzoeker van het RMPI aan de bijeenkomsten van de actietafel én het diagnostisch onderzoeken van een aantal leerlingen die door de actietafel worden opgepakt. Ook zorgt JOS voor de gezamenlijke evaluatie van de actietafel met REC Rijndrecht en het evaluatieverslag.

Het secretariaat van de actietafel verricht de volgende werkzaamheden:

- 1) voorbereiden van alle leerlingen die besproken worden; dossiervorming en -completering (informatie en documenten verzamelen),
- 2) monitoring van alle leerlingen die besproken worden,
- 3) versnellen voortgang van dossiers door het maken van korte-termijn-afspraken met leveranciers van informatie en documenten,
- 4) inbrengen van leerlingen vanuit actietafel bij de CIC van de OOVV (dat gebeurt via de vertegenwoordiger in de actietafel van Koers VO),
- 5) aanzetten van collega's in het samenwerkingsnetwerk tot snelheid in afhandelen,
- 6) verspreiden informatie over individuele leerlingen,
- 7) organiseren en verslag maken van bijeenkomsten actietafel,
- 8) ad hoc uitnodigen van netwerkpartners voor deelname aan een bijeenkomst,
- 9) afstemmen netwerkpartners op aanpak van individuele leerlingen,

- 10) terugkoppelen resultaten aan de toeleveranciers van de thuiszittende leerlingen,
- 11) bijsturen actietafel en commitment van leden van de actietafel vasthouden.

Inbedding en draagvlak

Op dit moment is de actietafel ingebed tussen allerlei onderwijs- en zorginstellingen. REC Rijnmond, hoeder van het (voortgezet) speciaal onderwijs, is een grote speler. Beleidsmatige inbedding gaat mogelijk veranderen nu REC Rijndrecht zich terugtrekt vanwege de ontwikkelingen op het gebied van passend onderwijs. De samenwerkingsverbanden passend onderwijs zullen meer in positie moeten komen. Onder de huidige deelnemende instellingen bestaat voldoende draagvlak voor voortzetting van de actietafel. Hoe de samenwerkingsverbanden passend onderwijs tegen de actietafel aankijken is vooralsnog onbekend.

Positionering in de regionale onderwijs- en zorgstructuur

Met de komst van de Wet Passend onderwijs wil de actietafel aansluiting hebben bij de samenwerkingsverbanden primair en voortgezet onderwijs. De gemeente is in afwachting van het bestuurlijk overleg van de samenwerkingsverbanden. JOS gaat na de zomervakantie van 2011 in gesprek met de samenwerkingsverbanden over de thuiszitters en passend onderwijs.

Methode en praktische werkwijze

Snelle plaatsing van leerlingen die in aanmerking komen voor het cluster 4 onderwijs is een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden van de actietafel ('de één-maand-garantie'). Een snelle en juiste plaatsing van thuiszittende leerlingen kan alleen gerealiseerd worden als de volgende fasen in het toeleidingsproces volledig én zo snel mogelijk worden doorlopen: diagnostiek, dossiervorming, dossiercompletering, indicatiestelling, beschikkingsafgifte en plaatsing.

De partners van de actietafel nemen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor een snelle dossiervorming, besluitvorming over het afgeven van een beschikking en plaatsing. De ambitie is om het toeleidingsproces binnen een maand na aanmelding van de leerling bij de actietafel af te ronden met een passende plaatsing in het onderwijs en eventueel het organiseren van de juiste zorg.

Vanwege de actietafel is door REC Rijndrecht en JOS een monitorinstrument ontwikkeld. Elke aangemelde leerling wordt in de monitor opgenomen en gevolgd tot en met de plaatsing in het onderwijs. De monitor wordt bijgewerkt door het secretariaat van de actietafel.

Voorafgaand aan elke bijeenkomst van de actietafel wordt een actueel monitoroverzicht verspreid naar de deelnemers.

Nadat de leerling van de actietafel uiteindelijk weer in het onderwijs is gestart, gaat het secretariaat van de actietafel één keer bij de school na of de leerling daadwerkelijk regelmatig de onderwijsinstelling bezoekt. De leerling wordt met een preventief signaal (in termen van: let op, dit is een leerling van de actietafel!) overgedragen aan de bijbehorende leerplichtambtenaar. Die houdt in zijn reguliere contacten met de school én specifiek het zorgadviesteam, de leerling extra in de gaten.

Vooralsnog blijkt uit het belcontact dat alle leerlingen die door de actietafel zijn geplaatst, daadwerkelijk zijn gestart op de aangewezen onderwijsplek.

Succesfactoren en randvoorwaarden

Het nakomen van de afspraken (realisatie van een tijdelijke snelle actietafel waar netwerkpartners op basis van een actuele verzamellijst van thuiszittende leerlingen zorgen voor snelle diagnostiek, indicering en plaatsing op individueel leerlingniveau) die het bestuur van REC Rijndrecht en de directie van JOS hebben gemaakt.

Adequaat oppakken van het verzuim van een zorgleerling door de school en een adequate toeleiding naar het clusteronderwijs van REC Rijndrecht zijn eveneens bevorderende factoren.

Andere succesfactoren zijn goede communicatielijnen tussen ouders en school, pro-actieve invulling van de zorgplicht door de school, bekendheid van de school met verwijzings- en indicatieprocedures, het tijdig melden van de leerling bij het expertisecentrum van het schoolbestuur voor onderzoek en het willen betalen van diagnostisch onderzoek en verblijfkosten in de OOV.

Het is van groot belang dat er een plaatsingsgarantie is. Het bestaan van wachtlijsten vanwege een capaciteitsgebrek is een nijpend probleem. Het garanderen van een plek vanuit de actietafel staat enigszins op losse schroeven nu REC Rijndrecht zich heeft teruggetrokken. Reeds vooruitlopend op de nieuwe Wet Passend onderwijs vindt REC Rijndrecht de actietafel meer een zaak van de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs. De vraag is of en hoe de samenwerkingsverbanden willen afstemmen en samenwerken met de actietafel. Door het wegvallen van de plaatsgarantie richt de actietafel zich vooralsnog op het versnellen van het vinden van een passende plek voor de thuiszittende leerlingen. Een tweede belangrijk punt is dat de juiste professionals van alle relevante partijen aan de actietafel zitten, zodat er meteen zaken kunnen worden gedaan (denk aan de plaatsingscoördinator van REC Rijndrecht). De professionals moeten bevoegd zijn om een hoge prioriteit te kunnen geven aan de plaatsing van de besproken leerlingen ('bovenaan de lijstjes zetten').

Betrokkenheid ouders

Ouders worden in het traject voorafgaand aan de actietafel betrokken door de partijen die aan tafel zitten. Voor de actietafel zelf zijn de ouders geen partij die apart betrokken moeten worden.

Resultaten en effecten

In de eerste periode van de actietafel van 11 mei 2009 t/m 11 mei 2010 zijn er 22 bijeenkomsten geweest en 102 leerlingen besproken. Van deze 102 leerlingen zijn er 77 door leerplicht aangemeld en 17 door de CIC van de OOV. De drie bureaus Instroom van REC Rijndrecht hebben bij elkaar 6 leerlingen aangemeld en de OOV Time Out van het schoolbestuur BOOR heeft 1 leerling aangemeld. De voorziening Jeugdhulp op school van Stek Jeugdzorg heeft ook 1 leerling aangemeld.

Van de 102 besproken leerlingen zijn 75 leerlingen (versneld) (terug)geplaatst in het onderwijs. Daarmee is de afgesproken 50 ruimschoots gehaald. De meeste leerlingen zijn aan de slag gegaan in het REC cluster 4 onderwijs, inclusief de onderwijsvoorziening Herstart. Tien leerlingen zijn gestart met een ROC-opleiding. Acht leerlingen zijn verder gegaan op een reguliere vo-school en acht leerlingen zijn geplaatst bij het RMPI. Vijf leerlingen zijn geplaatst in een OOV en daarnaast zijn vijf leerlingen in detentie gegaan.

Zo'n 20 leerlingen zijn nog in bespreking bij de actietafel. In een viertal gevallen is het individuele leerlingdossier afgesloten. De redenen zijn heel divers: uithuisplaatsing, ontbreken van een verblijfsvergunning en weigering van elke vorm van medewerking, werken met toestemming van voogd en bevalling van kind.

De gemiddelde duur van het thuiszitten van de geplaatste leerlingen, berekend over de periode van het eerste jaar, is bijna 23 weken. De gemiddelde duur van het thuiszitten, berekend over het eerste half jaar van de actietafel was 25 weken. De periode van thuiszitten is dus gemiddeld genomen verkort met 2 weken.

De gemiddelde duur van de plaatsing, geteld vanaf de datum van de eerste bespreking van de leerling door de actietafel tot en met de toewijzing van een plaats op een school, is bijna 6 weken. De conclusie is dat de één-maand-garantie niet zonder meer wordt gehaald. Een verklaring hiervoor is in eerste instantie het jaarlijkse verschijnsel in de laatste maanden van het schooljaar dat de REC cluster 4 scholen maximaal bezet zijn en ook de leerlingen van de actietafel langer moeten wachten op plaatsing. Daarnaast speelt de toenemende complexiteit van de dossiers een belangrijke rol. Het leven van de individuele thuiszitters is steeds vaker al langere tijd op meerdere leefgebieden vastgelopen. Niettemin is het wel veel sneller dan de algemene plaatsingsmogelijkheden binnen REC Rijndrecht.

In het tweede uitvoeringsjaar is de actietafel uitgebreid met de thuiszitters in het basisonderwijs. Er zijn in totaal 13 leerlingen besproken, van wie 12 leerlingen zijn geplaatst. Dit is beduidend minder dan het aantal leerlingen vanuit het voortgezet onderwijs. Dit komt deels omdat het probleem van thuiszitten vooral in het voortgezet onderwijs speelt, maar ook omdat de Weer Samen Naar School-samenwerkingsverbanden primair onderwijs zelf hun taken uitvoeren op het gebied van toeleiding.

Continuïteit

De actietafel thuiszitters voortgezet (speciaal) onderwijs en basisonderwijs gaat het derde jaar tegemoet. JOS wil graag doorgaan en gaat ook door met de actietafel omdat deze zijn succes heeft bewezen. De aankomende Wet Passend onderwijs wordt aangegrepen om de actietafel te verbinden met de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs. Juist vanwege passend onderwijs en de bijbehorende zorgplicht kan de actietafel nog belangrijker worden. Schoolbesturen zijn dan immers verplicht alle leerlingen een passende plek te bieden.

Financiering

REC Rijndrecht is subsidieaanvrager. JOS is subsidieverlener. In principe zitten alle partijen met gesloten portemonnee aan tafel. Aanwezigheid wordt uit de eigen reguliere middelen betaald. JOS heeft er ook niet veel extra kosten aan, per jaar zo'n € 17.000,-. Hiervan wordt de onderzoeker en de aanvullende onderzoeken betaald.

Overdraagbaarheid

De aanpak van de actietafel voor basis- en voortgezet (speciaal) onderwijs leent zicht voor verdere verspreiding.

3.2 Concluderende opmerkingen

We vatten de zes praktijkvoorbeelden samen in enkele conclusies. In het bijzonder gaan we in op enkele in het oog springende overeenkomsten en verschillen.

Overeenkomsten

- 1) De meeste praktijkvoorbeelden zijn gericht op leerlingen in de leeftijd van het basisonderwijs (4 tot 12 jaar). Binnen een deel van de praktijkvoorbeelden bestaat ook ruimte voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs en zelfs middelbaar beroepsonderwijs, tot aan het behalen van een startkwalificatie (12 tot 18 of zelfs 23 jaar). De thuiszitproblematiek raakt jongeren in alle leeftijdscategorieën, hoewel het zwaartepunt bij leerlingen in het voortgezet onderwijs zit.
- 2) Nagenoeg alle praktijkvoorbeelden beschrijven maatregelen en acties die tussen de onderwijs- en zorgvoorzieningen 'inhangen'. Deze worden veelal ingezet in (proces)-trajecten van ondersteuning, begeleiding, bemiddeling en toeleiding van leerlingen die tijdelijk geen onderwijsplek hebben. Het centrum van de inspanningen oriënteert zich vooral op de leerlingen (met name in het kader van het realiseren van een passende plek), maar ook ouders zijn direct of meer indirect betrokken, hoewel de praktijkvoorbeelden op dit punt verschillen laten zien. Binnen de BLOS-klas hebben de ouders een expliciete rol, bijvoorbeeld via ondersteuning en het (verplicht) volgen van opvoedingsondersteuning.
- 3) Problematisch gedrag bij leerlingen, dat vaak aan de basis staat van een onregelmatige schoolgang, wordt in de praktijkvoorbeelden als schooloverstijgende problematiek gepercipieerd. Bij alle praktijkvoorbeelden zijn daarom vele partijen met een eigen, unieke inbreng betrokken ('een ieder heeft een stukje van de puzzel'). Er is sprake van een multi- of interdisciplinaire, ofwel integrale aanpak. Dit betekent tegelijkertijd dat het aankomt op samenwerking en afstemming tussen meerdere dienstverlenende instellingen en hun professionals. Dit is de kracht van projecten, maar tevens ook hun zwakte. Samenwerking en afstemming vragen om een lange adem, is niet van de een op de andere dag geregeld.
- 4) Veel praktijkvoorbeelden zijn gericht op min of meer dezelfde doelgroep. In de meeste gevallen is er al iets aan de hand met een leerling en zijn ouders, in relatie tot de school. De leerling dreigt thuis te komen zitten of zit al een poosje thuis. Er zijn geen praktijkvoorbeelden waarin expliciet aandacht wordt besteed aan het vroegtijdig voorkomen van spijbelen, schoolverzuim en/of thuiszitten (de fase *voorafgaand* aan de ontregelde schoolgang). Er is binnen de projecten dus vooral aandacht voor maatregelen die gericht zijn op het snel zoeken van een passende onderwijs- of zorgplek, of het regelen van een passend onderwijszorgarrangement. Er is minder aandacht voor (algemene) maatregelen in de preventieve sfeer die elke school zou moeten kunnen treffen. Mogelijk komt dit doordat het vanzelfsprekend wordt gevonden dat scholen zelf deze preventieve maatregelen nemen, om erger te voorkomen (wat dus niet altijd overal het geval is en/of niet altijd lukt).
- 5) Uiteindelijk, na een proces van onderzoek tot toeleiding, gaat het er om of er voor de leerling een plek is binnen een reguliere onderwijs- en/of zorginstelling of een tijdelijke tussenvoorziening. Als er geen plek is (een capaciteitsprobleem of gebrek aan bereidwilligheid om de leerling op te vangen), dan dreigt het probleem te blijven bestaan.

- 6) Voor de nabije toekomst lijkt het belangrijk om als praktijk (ook) aansluiting te krijgen met de nieuwe samenwerkingsverbanden passend onderwijs. De rol van de REC's wordt hier en daar langzaam maar zeker afgebouwd door de komst van de Wet Passend onderwijs.
- 7) Binnen de beschreven praktijkvoorbeelden wordt redelijk tot goed bijgehouden hoeveel leerlingen zijn geholpen en waar ze terecht komen na gerichte hulpverlening. Er wordt op dit punt projectadministratie gevoerd. Er is echter niet of nauwelijks (wetenschappelijk) onderzoek gedaan naar de (middel)lange termijn opbrengsten van de praktijkvoorbeelden voor de leerlingen. Op die manier kan moeilijk worden gezegd in welke mate projecten succesvol zijn, ondanks de veelal positieve ervaringen van betrokkenen.

Verschillen

- 1) Onder de praktijkvoorbeelden zit een enkel project dat direct vanuit de landelijke overheid wordt gestimuleerd (Op de Rails). Ook het RBL wordt vanwege de uitoefening van de leerplichtwet door gemeenten van rijkswege gestimuleerd. Maar de meeste praktijkvoorbeelden zijn vanuit lokale initiatieven ontstaan, zonder wettelijke verplichting. Daarbij zijn er uiteenlopende initiatiefnemers (bijv. gemeente, onderwijsinstelling, samenwerkingsverband tussen scholen) die aan de wieg van het initiatief hebben gestaan.
- 2) Bij een groot deel van de projecten bestaat financiële onzekerheid, bij andere niet of minder. Tussen wal en schip is bijvoorbeeld al ter ziele gegaan. Dit hangt gedeeltelijk af van de inbedding in de sociale infrastructuur van de regio. Wanneer inbedding structureel is heeft het een betere kans op voortzetting dan wanneer dit incidenteel is. Een Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek behoort tot de basisstructuur van de regio, er is sprake van structurele financiering vanuit de gemeenten (leerplicht heeft een wettelijke status). Voor andere projecten worden tijdelijke financiële middelen aangewend. De consequentie hiervan is dat sommige, ogenschijnlijk goedlopende praktijken dreigen te moeten stoppen omdat de financiering van tijdelijke aard is.

4. Opvattingen van deskundigen

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de gesprekken die zijn gevoerd met een achttal inhoudelijk deskundigen.²⁶ Een ieder is vanuit een eigen perspectief bekend met het thuiszittersvraagstuk. Dit hoofdstuk geeft de opvattingen van de deskundigen weer. Deze worden geïllustreerd met citaten. Onderscheid wordt gemaakt tussen opvattingen over de aanleiding, aard en omvang van de problematiek (paragraaf 4.1), opvattingen over het voorkomen van thuiszitten (paragraaf 4.2) en opvattingen over het bekorten van de periode van thuiszitten (paragraaf 4.3).

4.1 Opvattingen over aanleiding, aard en omvang van de problematiek

Aanleiding van thuiszitten is divers

De achtergrond van het thuiszitten loopt zeer uiteen. Er zijn (combinaties van) kind-, gezins- en schoolspecifieke factoren die een bijdrage leveren aan het ontstaan van thuiszitten.

Een flink deel van de (potentiële) thuiszitters kampt met (gedrags)problemen, al dan niet voortkomend uit onderliggende stoornissen en al dan niet versterkt door een instabiele thuissituatie (o.m. echtscheiding, eenouderproblematiek, verslaving). Een deel van de leerlingen is niet gemotiveerd voor een reguliere schoolgang. Er zijn ouders die geen vertrouwen hebben in het onderwijs en het kind om die reden onthouden van school. Het komt ook voor dat ouders niet willen dat hun kind naar het speciaal onderwijs wordt gestuurd, omdat daarmee hun kind 'gek wordt verklaard'. Een andere oorzaak is dat leerlingen elkaar het leven zuur kunnen maken (bijv. cyberpesten), waardoor ze niet meer naar school durven te komen. Dit gebeurt vaak zonder dat ouders of school hier weet van hebben.

"Ouders van woonwagenkinderen sturen hun kinderen (vooral meisjes) niet graag naar school. Daar zit ook een deel van het thuiszittersprobleem."

Er zijn niet alleen leerling- en thuisgebonden factoren in het spel. Er zijn ook verschillen in het functioneren van scholen en hun leerkrachten die bijdragen aan het ontstaan van problemen die kunnen leiden tot uitval, of zelfs thuiszitten. Zo verloopt de communicatie tussen school en ouders niet altijd correct, waardoor er over en weer misverstanden kunnen ontstaan. Er kan ook sprake zijn van 'handelingsverlegenheid' bij onderwijzend personeel. Dan ziet een leerkracht geen mogelijkheden meer om een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van een leerling. Vooral in het voortgezet onderwijs bestaat handelingsverlegenheid.

Er zijn grote verschillen tussen scholen en individuele leerkrachten in hoe ze kunnen omgaan met gedragsproblematieke leerlingen. Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs is sprake van handelingsverlegenheid onder docenten. Daarover zijn zorgen bij de deskundigen.

²⁶ In bijlage 1 vindt u een lijst met deskundigen van landelijke organisaties die zijn geraadpleegd.

“Er zullen altijd kinderen zijn die scholen liever niet hebben.”

“Scholen gaan soms heel ver in het verzorgen van onderwijs aan kinderen. Er zijn scholen die kinderen van huis ophalen, omdat ze anders niet komen opdagen. Dat gaat wel heel ver.”

Ieder kind dat thuiszit, heeft meestal een eigen, unieke onderwijsgeschiedenis. Vaak ligt aan het thuiszitten een zorgvraag ten grondslag. Vrij algemeen geformuleerd is het beeld dat de problematiek van thuiszitters in de basisschoolleeftijd nijpender is dan de problematiek van thuiszitters in de middelbare schoolleeftijd.

“Zogeheten ‘hybride-gevallen’ geven ook thuiszitten. Het gaat dan bijvoorbeeld om een leerling met een autistische stoornis met een licht verstandelijke beperking. Dit soort leerlingen zijn moeilijk plaatsbaar in het (voortgezet) speciaal onderwijs.”

Lang niet altijd is thuiszitten aan te zien komen. In enkele gevallen is het een gevolg van een langlopend conflict, maar er kan ook een onverwachte escalatie plaatsvinden op basis van een vervelend voorval tussen school en leerlingen en/of ouders. Plotseling veranderend gedrag van een leerling (bijv. van extravert naar introvert gedrag of visa versa) kan een indicatie zijn dat er iets aan de hand is met de leerling en/of zijn/haar thuisomgeving en om aandacht vraagt van direct betrokkenen.

Thuiszitten: ernstig probleem, maar behoeft enige relativering

Bij thuiszitten gaat het om relatief kleine aantallen. De achterliggende verhalen zijn in sommige gevallen schrijnend. Van thuiszitten wordt een leerling meestal niet beter. Daarover zijn de meningen nauwelijks verdeeld. In de periode van thuiszitten kan er van alles met de leerling gebeuren. Sommigen worden gameverslaafd of glijden af naar criminele activiteiten. Toch zijn er situaties denkbaar waarin (een korte periode van) thuiszitten de leerling kan helpen om weer naar school te gaan. Een voorbeeld hiervan is een meisje dat ten prooi is gevallen aan een zogeheten *loverboy*. In dit geval is er – begrijpelijkerwijs – een tussenfase nodig om te herstellen. Om pas daarna weer met overtuiging en zonder schaamte aan de school van inschrijving of een andere school te kunnen beginnen.

“Langer thuiszitten dan wettelijk toegestaan is niet altijd verkeerd. Er zijn ook volwassenen die even een periode geen werk moeten verrichten, om een burn out voor te zijn.”

Thuiszitten voorkomen: ‘nee’; duur thuiszitten bekorten: ‘ja’

Het volledig voorkomen van thuiszitten is niet realistisch, daarover is een brede consensus bij de deskundigen. Er zijn ook zogeheten ‘spookleerlingen’. Soms blijft een leerling een tijdje buiten beeld om vervolgens (bijv. na een kort verblijf in het buitenland) opeens op te duiken in een andere gemeente.

Wel realistisch is het bekorten van de duur van het thuiszitten. Er zijn leerlingen die veel te lang thuiszitten, terwijl er afdoende oplossingsrichtingen zijn om dit voor te zijn. Dit vraagt evenwel om alert handelen van verschillende partijen.

"Er zal geaccepteerd moeten worden dat er thuiszitters zijn."

Gelegitimeerd schoolverzuim

In de praktijk bestaat het fenomeen 'gelegitimeerd verzuim'. Dit wil zeggen dat een leerling langer thuiszit dan geoorloofd, met medeweten en steun van ouders en de school. De leerlingen krijgen huiswerk thuisgebracht, maar de school heeft niets gemeld bij de leerplichtambtenaar. Dit wil zich nog wel eens voordoen bij de aanloop naar thuisonderwijs.

Thuiszitten is een collectief probleem

Op dit moment is het probleem van thuiszitten nog te veel een individueel schoolprobleem, aldus enkele deskundigen. Dat zou anders moeten. Het zou als een gezamenlijk probleem beschouwd moeten worden. De oplossing moet dan ook in gezamenlijkheid worden bedacht en uitgevoerd. Bij de samenwerkingsverbanden is langzaam maar zeker meer een gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid gekomen, dat heeft ook te maken met de stimulering van de inrichting van bovenschoolse voorzieningen.

Verantwoordelijkheid ouders

De school moet het in eerste instantie als haar probleem zien dat ze thuiszitters hebben. De school moet echter niet overdrijven: er ligt ook een grote verantwoordelijkheid bij de ouders, het gaat per slot van rekening om leerplichtige (minderjarige) leerlingen over wie ouders het gezag voeren. Het komt voor dat scholen hun best doen om een oplossing voor een kind te zoeken, maar dat de ouders de oplossing niet accepteren. De vraag is dan wiens schuld het is dat een kind thuis komt te zitten.

"Soms willen ouders niet meewerken aan onderzoek, of een oplossing van een probleem. Dan houden ze een uithuisplaatsing tegen. Willen ze niet dat er hulpverlening komt vanuit Bureau Jeugdzorg."

Beter zicht op thuiszittersproblematiek door systematische registratie

Het aantal thuiszitters wordt sinds kort landelijk geregistreerd. Het gevaar van het starten van systematische registratie is dat er meer thuiszitters komen dan er nu bekend zijn. De eerste tekenen wijzen daar ook op. Politiek en beleid zullen daar rekenschap van moeten nemen.

4.2 Opvattingen over het voorkomen van thuiszitten (preventieve acties)

School

Vroegsignalering – Het is van cruciaal belang dat er binnen de school een goedwerkend systeem van vroegsignalering bestaat. Vroegtijdige signalering, met een passend vervolgtraject, heeft een preventieve uitwerking. Het voorkomt dat een situatie zich van kwaad naar erger kan ontwikkelen.

“Een goede conciërge signaleert veel. Kan leraren erop attent maken dat het met een leerling niet goed gaat, of dat een leerling wordt gemist, veel spijbelt. Deze medewerker zou dus een actieve rol kunnen krijgen bij het schoolverzuimbeleid, zorgoverleg.”

Pro-actieve houding school – Naast vroegtijdig signaleren is kordaat ingrijpen essentieel. Scholen nemen soms een afwachtende houding aan. Zaken blijven liggen. Scholen melden niet altijd een leerling aan bij een leerplichtambtenaar. De school probeert eerst vaak zelf via gesprekken met de ouders om een probleem op te lossen. In veel gevallen duurt dat te lang, en bovendien niet altijd met het gewenste resultaat.

Verzuimregistratie op orde – Sommige scholen zijn niet altijd ‘meldingstrouw’. Soms wordt het thuiszitten niet gemeld omdat men denkt dat het zich op korte termijn zal oplossen. Het komt ook voor dat de school een kind en zijn/haar ouders lastig vinden en het eigenlijk wel prettig vinden dat ze niet meer over de vloer komen. Het is van belang dat scholen de verzuimregistratie adequaat bijhouden. Dit is een belangrijk instrument bij het kunnen ondernemen van acties die tot een oplossing leiden.

Interne zorgstructuur binnen de school op orde – Het is voor scholen van belang dat de basis van zorg op orde is. Het gaat dan soms om triviale zaken als kwalitatief goed onderwijs en een goed en intensief contact tussen leerkracht en leerling. Het is belangrijk dat de intern begeleider/zorgcoördinator goed op de hoogte is van de mogelijkheden in jeugdhulpverlening.

Leerlingen vroegtijdig uit schoolsysteem verwijderen – Er zijn situaties denkbaar dat het beter is voor de school, de leerkracht en de medeleerlingen om een leerling (tijdelijk of permanent) uit de klas te weren en in een andere tussenschoolse of plusvoorziening te plaatsen. Er zijn scholen die het soms met de beste bedoelingen lang proberen vol te houden, terwijl het achteraf beter was geweest om meteen daadkrachtig in te grijpen.

“Een klas leeft soms op als een bepaalde leerling weggaat.”

“Er moet goed bij stil gestaan worden wat je de klas en de leraar aandoet door een leerling die niet wil, binnen school te houden.”

Schors leerlingen niet – Bij het voorkomen van thuiszitten zijn er *do's* en *dont's*. Het is van belang dat het contact tussen de school en de ouders niet uitloopt op een conflict. De emoties kunnen hoog oplopen als het over kinderen gaat. Dreigen met schorsen door de school helpt in dit soort gevallen niet, want dan wordt thuiszitten onvermijdbaar.

"Soms is er een dilemma: de leerling er uit of de leerkracht, die bezwijkt onder de druk van de aanwezigheid van een lastige leerling. In dat geval moet de boodschap van de directeur zijn dat de leerling nimmer de school wordt uitgestuurd en dat de leerkracht waarschijnlijk zijn vak niet verstaat, beter een andere school kan zoeken."

Kleinschaligheid – De indruk bestaat dat in kleinschalige onderwijsvoorzieningen het thuiszitten eerder wordt opgemerkt. Op grote scholen is het thuiszittersprobleem naar verhouding groter. Voorkomen moet worden dat een leerling een passant is.

"Scholen voor voortgezet onderwijs die kleinschaligheid weten te creëren, zijn beter in staat om thuiszitten voor te zijn."

Ruimte voor intermediair ingrijpen – Het komt voor dat de school en de ouders er niet (meer) uitkomen. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de school van mening is dat een leerling na psychodiagnostisch onderzoek tot de conclusie komt dat een kind beter af is in het (voortgezet) speciaal onderwijs, terwijl ouders van oordeel zijn dat hun kind prima kan functioneren op een reguliere school, als de school maar bereid zou zijn tot aanpassingen in het onderwijsleerproces.

Probleem op niveau van bestuur krijgen – Pas als een schoolbestuur 'last' krijgt van het probleem met de thuiszitters, wordt er actie ondernemen, zo wordt door een van de deskundigen opgemerkt. Zolang het probleem op uitvoerend niveau blijft steken kan het lang dooretteren voordat er doelgerichte acties plaats hebben.

Financiële ruimte scheppen op de onderwijsbegroting – Scholen zijn bereid om soms voor een klein groepje leerlingen een extra aanbod te formuleren, als ouders daar om vragen. Daarmee kan de school zich in positieve zin onderscheiden, wat de concurrentiepositie kan verbeteren. Maar een school is niet snel geneigd om financiële middelen uit te trekken voor het behouden van potentiële thuiszitters. Potentiële thuiszitters kunnen op weinig krediet van een school rekenen. Dat zou anders moeten.

Overgang basisonderwijs en voortgezet onderwijs – De overgang van basis- naar voortgezet onderwijs is een gevoelig schoolloopbaanmoment. In het voortgezet onderwijs krijgt een leerling te maken met veel (vak)docenten, terwijl in het basisonderwijs een leerling te maken heeft met een groepsleerkracht. Bovendien is de schaal van de school groter. Het basisonderwijs geeft niet altijd volledige informatie richting het voortgezet onderwijs, soms vanuit strategisch belang (gevaar op weigering). De scholen voor voortgezet onderwijs zouden goed op moeten letten of de basisscholen geen oogkleppen op hebben. Een leerling die het in het basisonderwijs net redt, zal het moeilijk krijgen in het voortgezet onderwijs.

Het is van belang om dit in de overdracht bespreekbaar te maken, zodat het voorgezet onderwijs passende maatregelen kan treffen.

Samenwerkingsverbanden passend onderwijs

Samenwerking onderwijs en zorg ('de integrale benadering') – De (historie) van samenwerking tussen relevante actoren speelt een cruciale rol bij het voorkomen van thuiszitten. Uiteindelijk moeten mensen het doen.

"Samenwerken is ontzettend belangrijk. Niet 'wat hoef ik niet te doen', maar 'wat kan ik er aan doen?'"

De verbinding tussen onderwijs en zorg(partners) kan en moet beter. Het zijn nog te veel gescheiden werelden. Als zorg nodig is, duurt het soms veel te lang voordat er zorg beschikbaar is. Dit is voor scholen heel frustrerend.

Het gaat om samenwerken en het nakomen van afspraken. Elkaar durven aanspreken over gemaakte afspraken is nog niet gebruikelijk, maar zou wel moeten. De zorg kan meer investeren in handelingsgericht adviseren, want dat is vooralsnog onvoldoende ontwikkeld.

"In het basisonderwijs zou de steun van Jeugdzorg en ambulante begeleiding gecombineerd moeten worden. De vraag van de school zou meegenomen moeten worden in de hulp en de zorg aan kind en gezin. Het ZAT zou die integrale vraag moeten beantwoorden."

"Wat goed zou werken is dat delen van de (jeugd)zorg binnen cluster 4-onderwijs wordt aangeboden (geïntegreerd onderwijszorgaanbod)."

Werking en dekkend aanbod ZAT's - ZAT's spelen een belangrijke rol bij het voorkomen van thuiszitten. Er worden leerlingen besproken met wie iets aan de hand is, en waar de scholen met hun interne zorgstructuur geen passend aanbod voor hebben. De behoeften van deze leerlingen zijn schooloverstijgend, een externe zorgstructuur is geboden.

Er is momenteel echter geen landelijk dekkend aanbod van ZAT's voor het basisonderwijs. Voor het voortgezet onderwijs nagenoeg wel. Een van de redenen hiervoor is dat een basisschool een kleinere eenheid is dan een school voor voortgezet onderwijs. Een ZAT in het basisonderwijs heeft vaak een gebiedsfunctie. Dit zorgt ervoor dat niet alle thuiszitters worden gezien en behandeld via een ZAT. Dit is een plausibele verklaring voor het feit dat een flink aantal thuiszitters niet besproken zijn in het ZAT, voordat de leerling thuis komt te zitten.

In algemene zin valt op te merken dat de ontwikkeling van ZAT's nog niet overal in Nederland is uitgekristalliseerd. Ook bij de verbinding tussen de ZAT's in het basis- en voortgezet onderwijs is nog een wereld te winnen.

“Zowel in preventief als curatief verband is het goed om verschillende disciplines rondom een leerling bij elkaar aan tafel te zetten.”

Sterkere regierol van de leerplichtambtenaar – De leerplichtambtenaar is ‘de spin in het web’. Daar komen veel zaken bij elkaar. De leerplichtambtenaar vormt de ‘oren en ogen’ van de gemeente.

“Naarmate de leerplichtambtenaar beter in het systeem zit, zijn er minder thuiszitters. De leerplichtambtenaar moet de school lastige vragen durven te stellen, op de huid zitten.”

In de voorbije tijd is de rol van de leerplichtambtenaar veranderd. Vroeger was het meer een kwestie van handhaving. Nu zijn ze op meerdere fronten actief, zitten bijvoorbeeld in zorg- en adviesteams. De verbinding vanuit de ZAT's met de leerplichtambtenaar kan overigens nog beter. De leerplichtambtenaar moet kennis hebben van het zorgcircuit, van individuele gedragsproblematiek. Daar ontbreekt het wel eens aan. Ook de dossiervorming kan en moet beter. Er zijn grote verschillen in kwaliteit van de dossiers van leerlingen die thuiszitten. De probleemanalyse van een thuiszittende leerling is vaak slordig uitgewerkt. Gemeenten verschillen in de wijze waarop de leerplicht functioneert. Er zijn gemeenten waar de leerplicht goed functioneert er weinig thuiszitters zijn. Nog lang niet overal is een sluitende aanpak om thuiszitten de kop in te drukken.

“In veel gemeenten is de leerplicht een kleine afdeling. De kwaliteit is niet overal geweldig. Lastige dossiers blijven soms liggen. De leerplichtambtenaar heeft vaak ook andere taken.”

De leerplichtambtenaar heeft nu een beperkte doorzettingsmacht. Sinds begin 2011 is het mogelijk om de kinderbijslag te stoppen voor 16- en 17-jarigen, ingeval een jongere langdurig thuis is. Van deze sanctionerende mogelijkheid wordt weinig gebruik gemaakt. Een boeteoplegging via strafrechtelijke weg, die pas maanden na het feit wordt opgelegd, werkt waarschijnlijk veel minder goed.

Er is twijfel of de leerplichtambtenaar wel voldoende toegerust is voor zijn taak. Er wordt getwijfeld aan de competenties die nodig zijn om de regierol naar behoren uit te kunnen voeren. Vooral de leerplichtambtenaren die ‘onbewust onbekwaam’ zijn vormen een probleem. Er wordt gewerkt aan een passend scholingsaanbod voor leerplichtambtenaren.

“De ‘gouden driehoek’ tussen leerplichtambtenaar, ZAT en directie van de school heeft veel handelingsvermogen. Als daar een goede klik tussen is dan lost het probleem zich op.”

Inrichten flexibele onderwijszorgarrangementen – Passende onderwijszorgarrangementen binnen en buiten de school (dit zijn zogeheten ‘tussenvoorzieningen’) kunnen ervoor zorgen

dat leerlingen niet uitvallen. Belangrijk hierbij is dat er binding blijft met de school van inschrijving. Als er een capaciteitsgebrek is (meer vraag dan aanbod) ontstaan wachtlijsten.

"Hoe meer (flexibele) tussenvoorzieningen er in de context zijn, hoe beter het gaat."

Het is tegelijk belangrijk dat er variatie is in het aanbod van onderwijszorgarrangementen. Een doorlopende lijn van voorzieningen in toenemende zwaarte (continuüm) biedt meer kansen om leerlingen met verschillende achtergronden en problematieken een passende plek te geven.

"Een 'time out'-voorziening kan een heilzame werking hebben. Er moet dan wel bemoeienis vanuit de school met de leerling en het gezin blijven."

Transparantie over cijfers – De Onderwijsinspectie zal cijfermatig inzicht geven in de thuiszitterproblematiek op regionaal niveau. Scholen, besturen en samenwerkingsverbanden staan er liever niet om bekend dat er veel verzuimers/thuiszitters zijn. Als dat openbaar wordt gemaakt, dan zal dat afschrikken. Het kan in de hand werken dat het thuiszittersprobleem (hoger) op de agenda komt.

"Bij Passend onderwijs worden de cijfers van het thuiszitten per samenwerkingsverband in beeld gebracht. Dat is een goede zaak."

4.3 Opvattingen over het bekorten van de periode van thuiszitten (curatieve acties)

Plan hebben voor thuiszittende leerling – Scholen behoren een plan te hebben voor thuiszitters. Dit moet onderdeel zijn van het schoolbeleid.

Contact onderhouden met thuiszitter – In de beleving van meerdere deskundigen is het van belang om contact te houden met de thuiszittende leerling. Hoe langer het kind niet naar school gaat, des te hoger de drempel terug te keren. De leerling mag niet uit het oog verloren worden.

Acuut handelen – Het 'snelkookpan'-idee kan bijdragen aan het voorkomen van langdurig thuiszitten. Als voorbeeld hierbij wordt de actietafel genoemd, die ook in paragraaf 3.1.6 als veelbelovende praktijk is beschreven. Een actietafel wordt niet ingericht om te 'zwarte pieten', maar op problemen meteen op te lossen. Actietafels zijn ingericht om routes uit te stippelen om de leerling weer naar school te krijgen. Pas als dat gelukt is, mag iedere partner van tafel. Praten wordt idealiter omgezet in daadkracht en actie.

5. Conclusies en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk brengen we de bevindingen uit de literatuur, de praktijkvoorbeelden²⁷ en de gesprekken met de deskundigen samen. De informatie uit deze drie bronnen is geanalyseerd en de uitkomsten daarvan worden op een integrale wijze gepresenteerd. Daardoor kunnen dwarsverbanden worden gelegd en komt de essentie van het centrale vraagstuk beter tot zijn recht.

In paragraaf 5.1 trekken we de belangrijkste conclusies. Aan bod komen voorzieningen, maatregelen en activiteiten die een bijdrage kunnen leveren aan respectievelijk het voorkomen van thuiszitten (preventief) en het bekorten van de periode van thuiszitten (curatief). In paragraaf 5.2 worden aanbevelingen geformuleerd die een richting geven bij het oplossen van het thuiszittersvraagstuk.

5.1 Conclusies

Hoewel de overgrote meerderheid van alle schoolgaande kinderen gewoon naar school gaat, is er dagelijks ook een groep leerlingen die thuiszit, of dreigt thuis te zitten. Het zwaartepunt van thuiszitten doet zich voor in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs, wanneer leerlingen in de puberteit zitten. Niettemin zitten er ook kinderen in de basisschooltijd ongeoorloofd thuis. In dit rapport ligt het accent op wat er in het basisonderwijs en de eerste jaren van het voortgezet onderwijs kan worden gedaan om leerlingen binnen de school te houden.

Conclusie 1: Thuiszitten heeft meervoudige oorzaken

Uit de literatuur, de praktijkvoorbeelden alsook de interviews met de landelijke deskundigen, blijkt dat de redenen van het thuiszitten zeer uiteenlopend zijn. Vaak ligt de oorzaak besloten in een combinatie van kind- en thuisgebonden factoren. Soms zijn er ook schoolgebonden factoren in het spel. Voorbeelden van kindgebonden factoren zijn ongemotiveerdheid en angststoornissen. In het laatste geval durven leerlingen niet (meer) naar school. Er zijn ook kinderen die een bedreiging voor zichzelf en/of hun omgeving zijn, die zowel verbaal als fysiek agressief zijn. Voorbeelden van thuisgebonden factoren zijn ouders die overbezorgd zijn of ouders die machteloos staan ten opzichte van hun kind. De eerste groep ouders wil dat hun kind niet (meer) naar school gaat. De laatste groep ouders krijgt hun kind niet meer naar school. Daarvoor schiet het ouderlijk gezag te kort. Desondanks zijn er volgens de deskundigen ook verschillen tussen leerkrachten en scholen die er aan bijdragen dat de ene leerling wel, maar de andere niet thuis komt te zitten. Waar de ene leerkracht of school bedreven is in het omgaan met leerlingen en ouders die zich niet makkelijk voegen naar het schoolsysteem, zijn er ook die hier minder voeling mee hebben ('handelingsverlegenheid'). Soms is er duidelijk verwijtbaar gedrag bij ouders aan te wijzen. Denk aan de onthouding van school, omdat van de leerling wordt verwacht het huishouden mee te bestieren, bijvoorbeeld bij (langdurig) ziekte van de moeder. Of aan het verrichten van (seizoens)werk van ouders met een eigen bedrijf (bijv. in de agrarische sector of

²⁷ Voor de beschrijving van de veelbelovende praktijkvoorbeelden is er gesproken met velddeskundigen, onder wie een projectcoördinator, leerplichtambtenaar en directeur van speciale basisschool. De opbrengsten van die gesprekken zijn eveneens gebruikt in de analyse en synthese van de informatie. Zie bijlage 2 voor de geraadpleegde velddeskundigen.

horeca). Er zijn ook ouders die een aangereikte oplossing van de school niet accepteren en daar tegen in verzet gaan. Nog weer een ander voorbeeld betreft de overtuiging van een kleine groep ouders dat de school meer kwaad dan goed doet. Er zijn ouders die geen vertrouwen hebben in het schoolsysteem, en om die reden hun kinderen thuis houden. Soms kan de school worden verweten niet handig te opereren. Daarvan zijn bij de deskundigen diverse voorbeelden bekend. Een voorbeeld hiervan is onnodig veel druk uitoefenen op ouders om het kind te onderwerpen aan (psychodiagnostisch) onderzoek om met een indicatiestelling een beschikking voor het (voortgezet) speciaal onderwijs te krijgen. Een ander voorbeeld is het schorsen van een kind na één (relatief onschuldig) incident waardoor een vervelend conflict met de ouders ontstaat.

Conclusie 2: Problematiek die ten grondslag ligt aan thuiszitten in basisonderwijs ernstiger dan in voortgezet onderwijs

Het algemene beeld dat uit de informatie van de geraadpleegde deskundigen naar voren komt is dat het probleem van het thuiszitten van leerlingen in het basisonderwijs (kinderen) nijpender is dan in het voortgezet onderwijs (jongeren, jeugd). Als daar een leerling thuis zit, is er vaak iets ernstigs aan de hand. Meestal gaat het om een stapeling van problemen binnen het kind (bijv. psychiatrische stoornis) en problemen binnen het gezin (bijv. verslaving, echtscheiding, delinquent gedrag). Er zijn aanwijzingen dat de problematiek, die tot voor kort enkel voorbehouden was voor middelbare scholieren (bijv. 'ernstig spijbelgedrag'), steeds vaker wordt aangetroffen bij kinderen in de basisschoolleeftijd. Daar komt bij dat het zicht op de problematiek in het basisonderwijs bij betrokkenen beter is dan in het voortgezet onderwijs. De leerlingen zijn beter in beeld bij de school vanwege de meer intensieve contacten door één en dezelfde persoon (de groepsleerkracht) in het basisonderwijs.

Conclusie 3: Thuiszitten is vrijwel altijd een groot probleem, maar er zijn uitzonderingen op de regel

Thuiszitten wordt door velen als een serieus probleem gezien. Elke thuiszitter is er een te veel. Toch is een relativerende opmerking op zijn plaats. Jaarlijks gaan er tussen de 2.500 en 3.000 leerlingen niet naar school zonder geldige reden. Er zijn ruwweg 2,5 miljoen leerplichtige leerlingen. Het aantal thuiszitters komt dus neer op ruim 0,1 procent. Het is afhankelijk van het beoordelingskader of dit veel of weinig is. Het is onbekend hoe dit percentage bij een internationale landenvergelijking uitvalt.

Conclusie 4: Aanpak van thuiszitten is meestal schooloverstijgend

Op grond van de literatuur, de praktijkvoorbeelden en de gesprekken met landelijk deskundigen kan worden geconcludeerd dat de aanpak van (het risico op) thuiszitten meestal schooloverstijgend is ('de school kan het niet alleen aan'). Zowel in preventief als curatief verband is het goed om verschillende disciplines rondom een leerling bij elkaar aan tafel te zetten. Voor het adresseren van de hulpvraag van leerlingen is een doorgaans een gebundelde aanpak van onderwijs en zorg nodig (bijv. Bureau Jeugdzorg, GGZ). Er zijn ook gevallen bekend waarbij de inzet van andere relevante partijen geboden is (bijv. politie, justitie, schuldhulpverlening). Oplossingen bij thuiszitten vragen vaak om een integrale aanpak.

Conclusie 5: Tegengaan van thuiszitten komt neer op 'de kunst van samenwerking'

Omdat er vaak meerdere partijen vanuit onderwijs en zorg nodig zijn om de thuiszitsituatie op te heffen is goede samenwerking en afstemming geboden binnen de structuren die zich met dit probleem bezighouden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de schoolgebonden ZAT's die in preventieve zin belangrijk kunnen bijdragen aan het voorkomen van thuiszitten. Hetzelfde geldt voor een instrument als de actietafel die in curatieve zin een belangrijke bijdrage kan leveren aan het bekorten van de periode van thuiszitten.

In sommige gebieden van Nederland zijn duurzame en warme samenwerkingsrelaties opgebouwd ('geoliede machines'), waar dit in andere gebieden ontbreekt. Diverse praktijkvoorbeelden uit hoofdstuk 3 getuigen hiervan. Ook de deskundigen wijzen op de uiteenlopende culturen van samenwerking. Het is bijvoorbeeld niet overal vanzelfsprekend dat de gezinsvoogd, de jeugdreclassering en de leerplichtambtenaar elkaar weten te vinden voor snelle oplossingen.

Dat het tegengaan van thuiszitten hier en daar meer of minder succesvol is, is soms ook afhankelijk van de inzet (doorzettingsvermogen, doortastendheid) van enkele goede krachten die de kar in de regio trekken, 'er bovenop zitten' als de situatie uit de hand dreigt te lopen. Investeren in samenwerking en afstemming tussen alle relevante betrokken veldpartijen bij het dossier van thuiszitten is daarmee geen overbodige luxe.

Conclusie 6: Onvoorspelbaarheid van thuiszitten vraagt om algemeen beleid

Volgens de geraadpleegde deskundigen is het in een flink aantal gevallen niet te zien aankomen dat een leerling thuis komt te zitten. Ook via de gesprekken die in het kader van het beschrijven van de veelbelovende praktijkvoorbeelden zijn gevoerd, komt dit naar voren. Dat maakt het lastig om in een vroegtijdig stadium er iets aan te doen. Dit maakt dat het verstandig is om algemeen beleid te voeren op het voorkomen van thuiszitten bij alle leerlingen (bijv. het vroegtijdig signaleren van beginnende problematiek, het onderhouden van goede relatie met kind en ouder, het voeren van adequaat verzuimbeleid en het leggen van goede verbindingen tussen de interne en externe zorgstructuur van de school; zie ook paragraaf 5.1.1). Specifiek beleid is nodig in gevallen dat de situatie uit de hand dreigt te lopen of is gelopen. Omdat elke situatie rondom een kind uniek en contextgebonden is, vraagt dit telkens om een specifieke benadering. Hierbij dient rekening gehouden te worden met de onderliggende problematiek (kind-, thuis- en/of schoolgebonden factoren) en de aanleiding van het (dreigende) thuiszitten.

Conclusie 7: Preventieve maatregelen slaan in het basisonderwijs beter aan dan in het voortgezet onderwijs

Preventieve maatregelen werken in het basisonderwijs doorgaans beter dan in het voortgezet onderwijs, zo maken wij op uit de verzamelde informatie. Een van de redenen hiervoor is het moeilijker te beïnvloeden gedrag van leerlingen, dat grotendeels voortkomt uit de 'lastige adolescentieperiode' (de puberteit). Een tweede reden is de organisatiegraad in het voortgezet onderwijs, waardoor het contact tussen leerling, school en docenten/mentoren minder intensief is. Een derde reden wordt gevormd door de grotere afstand tussen school en ouders. De betrokkenheid van ouders bij de schoolgang van hun kinderen neemt met het klimmen der jaren van de kinderen af. Ouders halen en brengen hun kinderen vaak gedurende een groot deel van de basisschoolperiode, waardoor ouders en school elkaar goed kennen. Er is betrekkelijk veel informeel contact. Bovendien besteden veel basisscholen aandacht aan ouderbetrokkenheid, met gerichte activiteiten voor ouders.

In het voortgezet onderwijs komen ouders veel minder vaak over de vloer, de kinderen komen op eigen gelegenheid naar school. Daardoor zijn de contacten tussen school en ouders minder intensief.

Conclusie 8: Vergrote aandacht leidt tot betere registratie, en dus meer thuiszitters
Lange tijd is er weinig aandacht geweest voor het thuiszitten. De laatste jaren neemt de aandacht hand over hand toe. Op schoolniveau wordt het bestaan van thuiszittende leerlingen soms ontkend, aldus een deel van de betrokkenen bij de praktijkvoorbeelden en landelijke deskundigen. Het is niet de gewoonte om 'de vuile was buiten te hangen'. Ook de registratie van thuiszitters is de laatste tijd verbeterd. Verbeterde registratie kan er in resulteren dat het aantal thuiszitters de komende jaren niet afneemt, maar juist toeneemt.

Conclusie 9: Vele lokale benaderingen, weinig bekend over effecten
In Nederland zijn er landelijke en lokale initiatieven die het thuiszitten proberen voor te zijn, dan wel de duur van het thuiszitten proberen te bekorten. Een aantal hiervan is besproken in hoofdstuk 3. Meestal is hier geen structurele financiering voor, maar wordt dit uit incidentele projectgelden bekostigd. Er is volgens enkele deskundigen sprake van een 'vluchtige cultuur'. Men begint gewoon, het gaat een eigen leven leiden en vroeg of laat sneuvelt het. Er is een aantal succesvolle praktijkvoorbeelden dat geen structurele financiering heeft. Over de opbrengsten van deze landelijke en lokale initiatieven wordt vooralsnog in het duister getast. Er is nauwelijks onafhankelijk onderzoek naar de resultaten.

Tot zover de belangrijkste conclusies. In het vervolg wordt ingegaan op de werkzame bestanddelen bij het verkleinen van het probleem van thuiszitten. Daarvoor is een analyse en synthese uitgevoerd op de informatie uit de drie bronnen, te weten literatuur, praktijkvoorbeelden en interviews met deskundigen. We beperken ons hierbij tot het perspectief van het onderwijs. Er wordt onderscheid gemaakt tussen het vroegtijdig voorkomen van thuiszitten (preventief) enerzijds en het bekorten van de periode van thuiszitten (curatief) anderzijds. Wat kan er in de klas, door de eigen leerkracht aan gedaan worden? Wat kan de school er aan doen? En, wat ligt in het vermogen van de samenwerkingsverbanden passend onderwijs?

5.1.1 Wat draagt eraan bij om thuiszitten te voorkomen?

De leerkracht

Signaleren

- Vang vroegtijdig signalen op van risicofactoren (o.a. plotselinge gedragsverandering, opvallend teruggetrokken gedrag, oppositioneel gedrag, heftig emotioneel gedrag) van (dreigend) thuiszitten

Onderwijs

- Zorg ervoor dat (de condities voor) het leren en de basiszorg voor leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte in de klas op orde zijn (denk aan klassenmanagement, pedagogisch klimaat, differentiatie in lesstof, niveau en tempo, activerende

instructietechnieken, effectieve leertijd, omgaan met kinderen met gedragsproblemen, accepteren van verschillen, meegeven van succeservaringen)

Handelen

- Schroom niet om in een vroeg stadium aan de bel te trekken voor hulp bij de intern begeleider, het interne zorgteam van de school ('pro-actief handelen heeft een preventieve werking')
- Breng opvallende leerlingen vroegtijdig in bij de leerlingbespreking, zodat er collegiale consultatie kan plaatsvinden
- Durf stevige maatregelen te nemen om erger te voorkomen (bijv. het uit de klas plaatsen van een leerling en het tijdelijk opvangen in een ruimte voor fysieke ontlading)
- Regel, indien nodig, vroegtijdige ondersteuning aan leerling en zijn/haar ouders ('modder niet te lang aan' en 'voorkomen is beter dan genezen')

Relatie leerling/ouders

- Toon belangstelling voor de leerling en zijn/haar thuissituatie (bijv. via huisbezoek)
- Onderhoud een goede relatie met de leerling en zijn/haar ouders of verzorgers (zoek ook contact met ouders bij positieve berichtgeving)

Externe hulpverlening

- Betrek de ouders en/of professionals uit het speciaal onderwijs (bijv. ambulante begeleiding) en zorginstellingen bij de uitvoering van (individuele) handelingsplannen voor leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte

De school

Signaleren

- Wees alert bij (beginnend) spijbelgedrag, verzuim (laat ongeoorloofde situaties niet achteloos passeren, wacht niet met handelen, laat de zaak niet versloffen, verzacht het probleem niet, benut de 'oren en ogen' van de conciërge)
- Maak altijd op tijd melding van verzuim bij leerplichtambtenaar (houd de administratie op dit punt goed bij)
- Maak een probleemanalyse van (beginnend) spijbelgedrag en verzuim van een leerling

Onderwijs

- Bied scholing aan leraren op team- of individueel niveau in het omgaan met lastige leerlingen en hun ouders ('hef de handelingsverlegenheid op')
- Zorg voor overzichtelijkheid en kleinschaligheid in grote scholen (bijv. in de brugklas van het voortgezet onderwijs zou het aantal vakdocenten teruggebracht kunnen worden, zodat docenten en leerlingen een betere band kunnen opbouwen)
- Creëer een gemeenschapsgevoel op school ('we zijn blij dat je er bent, je hoort bij ons, de groep')

Passend onderwijs

- Kies voor een realistisch onderwijszorgprofiel ('welk speciale onderwijszorg kunnen we zelf en met hulp van buiten regelen voor welke typen zorgleerlingen?) in het kader van passend onderwijs en communiceer dat naar andere scholen in de regio en ouders
- Zorg voor een goed functionerende interne zorgstructuur, met oog voor de invulling van de drie niveaus van speciale onderwijszorg (basis-, breedte- en dieptezorg)
- Zorg voor een plek in school waar kinderen 'stoom kunnen afblazen' (chill out-room)
- Regel dat de intern begeleider (basisonderwijs)/de zorgcoördinator (voortgezet onderwijs) de sociale kaart op het netvlies heeft, de mogelijkheden van de (jeugdzorg) kent en goede contacten onderhoudt met de buitenwacht

Overgang basis- naar voortgezet onderwijs

- Zorg voor een volledige en waarheidsgetrouwe overdracht van informatie over leerlingen die de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs maken (benut hier een leerlingen-informatiesysteem voor)
- Organiseer altijd een 'warme' overdracht (mondeling overleg tussen medewerkers van de basisschool en school voor voortgezet onderwijs) van zorgleerlingen die van basisschool naar vervolgonderwijs gaan
- Meld gevallen waarin leerlingen aan het einde van de basisschool nog niet zijn ingeschreven bij een school voor voortgezet onderwijs
- Zorg in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs voor een goede samenwerking en afstemming tussen de inspanningen van de brugcoördinator, zorgcoördinator en mentor van de brugklasleerlingen

Relatie ouders

- Wijs ouders (en leerlingen) op hun eigen verantwoordelijkheid bij de reguliere schoolgang ('wees in deze consequent richting de leerling en ouders')
- Benadruk de gedeelde belangen van de school en de ouders voor leerlingen (bondgenootschap in onderwijs, opvoeding en zorg)
- Behoud te allen tijde contact met de ouders en de leerling (laat een kind/jongere nooit los, blijf *on speaking terms*)
- Zet bij (dreigende) conflicten met leerlingen en/of ouders een onafhankelijk deskundige in, bijv. de schoolmaatschappelijk werker
- Dreig niet met schorsing (dreigen met schorsen kan averechts werken, is vaak een opmaat tot thuiszitten) en schors niet ('lastige kinderen zijn doorgaans thuis niet beter af dan op school, mede omdat de thuissituatie vaak instabiel is')
- Betracht openheid in de problematiek van thuiszitten en maak het bespreekbaar in de daarvoor geëigende interne en externe overlegstructuren (thuiszitten is geen exclusief probleem van een individuele school, het is een collectief probleem waarbij de inspanningen van vele partijen geboden zijn)

Externe hulpverlening

- Sluit aan bij een (bovenschools) zorg- en adviesteam met alle relevante partners (onder wie de leerplichtambtenaar als 'spin in het web', werk onophoudelijk aan structurele en intensieve samenwerking en afstemming)
- Regel de inzet van een schoolmaatschappelijk werker op structurele basis

Financiën

- Reserveer financiële middelen en menskracht voor investeringen in het voorkomen van thuiszitten

Het samenwerkingsverband passend onderwijs

Bestuurlijke samenwerking

- Agendeer het probleem van thuiszitten in de bestuurlijke overlegstructuur
- Maak afspraken tussen schoolbesturen over een sluitend systeem bij het aanpakken van de problematiek van het thuiszitten (neem dit op in het nieuwe zorgplan dat in 2013 gereed moet zijn)
- Spreek elkaar aan op het nakomen van afspraken, wijs elkaar op eigen en gezamenlijke verantwoordelijkheid

Onderzoek

- Breng het probleem van thuiszitten in de regio in kwantitatieve en kwalitatieve zin in beeld

Verbinding tussen basis- en voortgezet onderwijs

- Bevorder dat alle basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs aansluiting hebben bij een (bovenschools) ZAT
- Stimuleer een doorgaande lijn tussen de ZAT's in het basis- en voortgezet onderwijs (nu zijn het vaak nog gescheiden circuits)

Aanbod voorzieningen

- Breng alle speciale voorzieningen en projecten op het gebied van thuiszitten binnen en tussen (reguliere en speciale) scholen in de regio onder bij het zorgcontinuüm
- Kijk kritisch naar het aanbod van speciale voorzieningen op het gebied van de thuiszittersproblematiek en bouw voorzieningen die weinig tot niets toevoegen af
- Zorg voor een structurele bekostiging van effectief bewezen onderwijszorgarrangementen voor (potentiële) thuiszitters
- Leg verbindingen in beleid en praktijk tussen wat alle betrokken partijen bij het voorkomen en terugdringen van thuiszitten doen (bijv. maak een koppeling tussen werkzaamheden ZAT en lokale actietafels)
- Bied maatwerk en flexibiliteit bij de speciale onderwijszorg aan leerlingen die (het risico lopen op) thuiszitten
- Zorg voor een afdoend aanbod van (nieuwe) onderwijszorgarrangementen binnen en tussen scholen die (onderdelen van) onderwijs en zorg integreren

Relatie gemeente

- Spreek gemeenten aan op het verbeteren van de uitvoering van de leerplicht, het op één lijn brengen van de aanpak binnen de diverse gemeenten waarmee een samenwerkingsverband passend onderwijs heeft te maken, het verstevigen van de positie van de leerplichtambtenaar (o.m. regierol bij dossiervorming thuiszitters, deelname aan ZAT's, intermediair tussen school en ouders, benutten van volledig instrumentarium bij thuiszitten, aandacht voor toerusting/professionalisering van leerplichtambtenaar, stevig

optreden naar scholen die steken laten vallen, regelen van doorzettingsmacht), het regelen van leerlingenvervoer voor leerlingen die naar (voortgezet) speciaal onderwijs gaan en de gemeentelijke medeverantwoordelijkheid voor schoolmaatschappelijk werk, CJG en voor het gehele jeugdzorgterrein

5.1.2 Wat draagt eraan bij om de periode van thuiszitten te bekorten?

Hiervoor lag de nadruk vooral op maatregelen die volgens de literatuur, de praktijkvoorbeelden en de landelijk deskundigen bijdragen aan het voorkomen van thuiszitten. Als er in preventieve zin veel goede dingen op een goede wijze worden uitgevoerd, mag worden verwacht dat dit de kans op thuiszitten verkleint. Desondanks zal het blijven voorkomen dat er leerlingen zijn die zonder formele reden een periode thuis zitten. Het is dan zaak om deze periode tot een minimum te beperken. Hieronder wordt dieper ingegaan op enkele aanvullende maatregelen die volgens de drie genoemde informatiebronnen de periode van thuiszitten kunnen bekorten. In algemene zin geldt dat als er sprake is van een feitelijke thuiszitsituatie acuut gehandeld dient te worden. Ook nu hanteren we het onderscheid tussen de leerkracht, de school en het samenwerkingsverband passend onderwijs.

De leerkracht

Relatie leerling/ouders

- Onderhoud contact met de thuiszittende leerlingen en zijn/haar ouders (bijv. wekelijks bellen over de situatie)
- Schakel bij een conflict met de ouders een intermediair in (bijv. de schoolmaatschappelijk werker en/of leerplichtambtenaar) die een bemiddelende rol kan spelen; doe dit voor het verstrijken van de formele termijn van vier weken en geef de intern begeleider of directeur hiervoor de verantwoordelijkheid

De school

Werkplan

- Heb een werkplan (protocol) beschikbaar voor leerlingen die thuiszitten en hun ouders (bijv. afspraken met de ouders over terugkeer, plan voor huiswerk maken door leerling in de thuissituatie, zodat ze bij de les kunnen blijven)
- Sta open voor een geleidelijke terugkeer van leerlingen (kies voor een gefaseerde aanpak)

Externe hulpverlening

- Maak optimaal gebruik van de voorzieningen en hun professionals buiten het onderwijs om snel tot een voor alle partijen acceptabele oplossing te komen
- Zet alle relevante betrokken partijen binnen 48 uur bij elkaar (bijv. in ZAT-verband) en zorg op korte termijn voor een oplossing

Samenwerking andere scholen

- Sta open voor het tijdelijk opvangen van een leerling van een andere school ('help elkaar, de volgende keer heeft de school de hulp van de andere school nodig')

Het samenwerkingsverband passend onderwijs

Bovenschoolse structuur

- Roep een structuur in het leven met mandaat/beslissingsbevoegdheden (maak de voorzitter van het samenwerkingsverband hier de voorzitter van) die partijen bij een crisissituatie op korte termijn bij elkaar kan plaatsen (bijv. schooldirecteur, leerplichtambtenaar, professional van Jeugdzorg/GGD, directeur cluster 4 onderwijs) en kan regelen dat een leerling (ononderbroken) onderwijs kan blijven volgen (als het even niet op de school van inschrijving kan, dan kan het wellicht tijdelijk op een andere school of in een tussenschoolse voorziening)

5.2 Aanbevelingen

Hieronder formuleren we tot slot een serie aanbevelingen. Allereerst voeren we enkele aanbevelingen op voor de landelijke overheid. Vervolgens komen we met een aantal aanbevelingen voor de samenwerkingsverbanden passend onderwijs.

Samenwerkingsverbanden krijgen door de komst van de Wet passend onderwijs een duidelijke rol bij de thuiszittersproblematiek.

5.2.1 Aanbevelingen voor de landelijke overheid

Aanbeveling 1: Blijf aandacht vragen voor het thuiszittersvraagstuk

Het niet-deelnemen aan onderwijs van leerlingen (met een extra ondersteuningsbehoefte) is een ernstig probleem, mede omdat het vooral kwetsbare leerlingen uit kwetsbare gezinnen treft die als geen ander een groot belang hebben bij een goede basisopleiding. Als de centrale overheid aandacht blijft besteden aan het probleem van thuiszitten, zal het onderwijsveld en de aanpalende (zorg)instellingen dat ook blijven doen. Blijf er dus in het landelijke beleidstraject van passend onderwijs onverminderd op terugkomen.

Aanbeveling 2: Wees realistisch in de verwachtingen ten aanzien van het terugdringen van het aantal thuiszitters

Het thuiszitten van leerplichtige leerlingen is nooit volledig uit te bannen. Wel kunnen er passende maatregelen worden getroffen die de omvang van het probleem kunnen verminderen. Daar zijn in het voorgaande vele voorbeelden van over het voetlicht gebracht. Een nuchtere kijk naar de cijfers leert dat het bij het thuiszitten om een betrekkelijk kleine en specifieke groep leerlingen gaat. Toegegeven: elke thuiszittende leerling is er een te veel, maar het probleem hoeft niet groter gemaakt te worden dan het is. Groeiende aandacht voor het thuiszittersprobleem, in combinatie met een verbetering van de registratie rondom thuiszitten, leidt er hoogstwaarschijnlijk toe dat het aantal thuiszitters in de officiële statistieken zal toenemen. Het is realistisch om daar in het beleid rekening mee te houden.

Aanbeveling 3: Bevorder het gebruik maken van effectieve maatregelen (evidence based-praktijken)

Er bestaan vele (lokale) aanpakken die het thuiszitten te lijf gaan. Er wordt weliswaar geregistreerd wie er aan deelnemen, waar ze naar toe worden geleid e.d., maar over de (middellange en lange termijn) effecten is vrijwel niets bekend. Verondersteld mag worden dat de ene aanpak meer effect heeft dan de andere. Verder onderzoek naar effectieve werkwijzen en actieve verspreiding daarvan kan eraan bijdragen dat deze *evidence based* praktijken ook daadwerkelijk ingang vinden in het onderwijsveld. De landelijke overheid kan dit stimuleren met wetenschappelijk onderzoek naar het effect van de initiatieven met betrekking tot het thuiszitten.

5.2.2 Aanbevelingen voor de samenwerkingsverbanden passend onderwijs

Aanbeveling 1: Voer regie op het thuiszittersvraagstuk

Schoolbesturen binnen samenwerkingsverbanden passend onderwijs krijgen met de Wet Passend onderwijs een zorgplicht voor de leerlingen die worden aan gemeld bij de scholen waarover zij het bevoegd gezag hebben. De Onderwijsinspectie gaat het aantal thuiszitters per samenwerkingsverband rapporteren en onderling vergelijken (*benchmarking*). Er is samenwerkingsverbanden dus veel aan gelegen om de lijst met statistieken over het aantal thuiszitters niet aan te voeren. Daartoe kunnen ze zelf de regie in handen nemen. Met een goed functionerend zorgcontinuüm van speciale onderwijszorg kan het (langdurig) thuiszitten worden teruggedrongen. Schoolbesturen zullen door de partners van het samenwerkingsverband aangesproken moeten worden op hun verantwoordelijkheid bij de invulling van de zorgplicht. Het thuiszitten is overigens niet alleen het probleem van een individueel schoolbestuur, maar van het collectief van schoolbesturen dat samen het samenwerkingsverband vormt.

De overgang van basis- naar voortgezet onderwijs is een gevoelig moment voor leerlingen die een verhoogd risico lopen op thuiszitten. Het is belangrijk dat juist voor deze leerlingen de overgang soepel verloopt. Samenwerkingsverbanden primair en voortgezet onderwijs doen er verstandig aan om dit in gezamenlijkheid op te pakken.

Vanuit het normatief zorgbudget waarover de samenwerkingsverbanden de beschikking krijgen, kunnen gerichte investeringen worden gedaan die het terugdringen van het thuiszittersprobleem een goede dienst bewijzen. Reserveer dit in de begroting van het samenwerkingsverband. Controleer of de middelen doelmatig worden ingezet. Monitor en evalueer of de resultaten in overeenstemming met de doelstellingen zijn.

Aanbeveling 2: Installeer een speciale projectgroep Thuiszitters belast met het verkleinen van de problematiek van thuiszitten

Samenwerkingsverbanden passend onderwijs worden in stelling gebracht om de omvang van het probleem te reduceren, zoals gezegd. Binnen een samenwerkingsverband zou een speciale projectgroep Thuiszitters kunnen worden geïnstalleerd die zich vanuit doordacht beleid intensief gaat bemoeien met het vraagstuk. Vanuit deze projectgroep kan gewerkt worden aan een sluitende aanpak. Een bestuurder, een schooldirecteur, een intern begeleider/zorgcoördinator en een leerplichtambtenaar uit één van de gemeenten waarmee een samenwerkingsverband krijgt te maken, zouden zitting kunnen nemen in deze projectgroep.

Aanbeveling 3: Kies voor goede praktijkvoorbeelden die elders hun merites hebben bewezen
In het onderwijs bestaat soms de neiging om steeds opnieuw het wiel uit te vinden, terwijl er diverse goedlopende voorbeelden bestaan bij het terugdringen van het probleem van thuiszitten. We adviseren samenwerkingsverbanden daarom om kennis te nemen van deze goede praktijkvoorbeelden, voordat men zelf een initiatief bedenkt, uitwerkt en uitvoert. Beter goed gejat, dan zelf slecht bedacht.

Geraadpleegde literatuur

'Alles over de Leerplichtwet', www.leerplicht.net.

Brief Tweede Kamer (2011). *Naar passend onderwijs*, 31 januari. Bijlage 1: Wettelijk kader passend onderwijs en Bijlage 2: Invulling taakstelling passend onderwijs.

Conceptverslag van een algemeen overleg over Thuiszitters. Overleg tussen de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Minister, 6 april 2011.

Ingrado (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.

Leerplichtwet 1969. <http://wetten.overheid.nl>.

Radema, D., van der Steenhoven, P. & van Veen, D. (2003). *Thuiszitters in beeld. Een onderzoek naar leerplichtige kinderen met een licht verstandelijke handicap en gedragsproblemen die (tijdelijk) geen onderwijs volgen*. Utrecht: NIZW.

Radema, D., van Veen, D., Verheij, F. & Wouters, R. (Red.) (2005). *Samen beter, beter samen. Onderwijs-zorgarrangementen in het speciaal onderwijs*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Richtlijn Thuiszitters in het primair onderwijs en speciaal onderwijs in Amsterdam (2005).

Schoolverzuim en leerplicht.

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/schoolverzuim/melding-van-en-toezicht-op-spijbelen.

Verhoef, J., Govers-Vreeburg, E.J.E. & Lubbersen, D.M.S. (2011). *Hoera! Ik ga weer naar school*. Den Haag: De Nationale ombudsman.

Vuijk, P., Heyne, D.A. & van Efferen-Wiersma, E.S. (2010). @school project: prevalentie en functies van problematisch schoolverzuim in het Rotterdamse basisonderwijs. *Kind en Adolescent*, 31(1).

Website Openbaar Ministerie. www.om.nl.

www.ingrado.nl.

Bijlage 1: Lijst met geraadpleegde deskundigen

Met vertegenwoordigers van de volgende organisaties zijn verkennende gesprekken gevoerd over de problematiek en aanpak van het thuiszitten. Deze deskundigen is ook gevraagd welke aanpakken en structuren potentieel effectief zijn bij deze problematiek. Hieronder wordt vermeld welke personen geïnterviewd zijn en aan welke instellingen deze deskundigen verbonden zijn. Als dat niet vanzelf spreekt wordt ook de expertise vermeld op grond waarvan de deskundige bij het onderzoek betrokken is.

- Gedragswerk (B. van Kessel; actietafels rond thuiszitters)
- Ingrado (P. Schoenmakers; dossieronderzoek naar thuiszitters)
- Landelijk Infopunt Passend onderwijs (H. Keesenberg; ontwikkelingen rondom passend onderwijs)
- Nederlands Jeugdinstituut (C. Messing; project Rebound)
- Nederlands Jeugdinstituut (D. Radema: onderwijszorgarrangementen, verbindingen tussen onderwijs en (jeugd)zorg)
- Onderwijsconsulenten (J. Gadella; ondersteuning bij plaatsingsproblemen)
- Projecten Herstart en Op de Rails (D. Kwant, projectcoördinatie tijdelijke voorzieningen speciaal onderwijs)
- Sardes (A. Timmerhuis; thuiszittersproblematiek cluster 4)

Bijlage 2: Geraadpleegde bronnen bij de veelbelovende praktijkvoorbeelden

Hieronder vindt u de bronnen die zijn gebruikt bij het maken van de beschrijving van de veelbelovende praktijkvoorbeelden in hoofdstuk 3.

BLOS-klas (Blijven Op School)

Voor deze beschrijving is gebruik gemaakt van de volgende bronnen.

Rotterdam algemeen: Blijven op School (project BOS) in de Infobank Opgroeien in Rotterdam (www.wsns3701.nl).

Rotterdam-Noord (www.wsns3701.nl): Informatiebrochure Blijven op School (BOS); Criteria BOS; Nieuwsbrief WSNS Rotterdam, nummer 62, oktober 2004; Zorgplan 2010-2015; Activiteitenplan 2011-2012 (concept april 2011).

Rotterdam-Zuid (www.wsns-rotterdam-zuid.nl): Project Blijven op School, in Zorgplan 2010-2011.

Utrecht: BLOS: Gezamenlijk project scholen Utrecht; Presentatie Conferentie Lunteren, 12 maart 2007.

Heerhugowaard: *Even de tijd stilzetten en zorgen voor lucht voor iedereen. Informatie over BLOS-klas Heerhugowaard.*

WSNS Passend Onderwijs Noord-Kennemerland, Nieuwsbrief 3, oktober 2008. (www.passendonderwijs-noordkennemerland.nl).

De Ronde Venen: *Samenwerkingsverband Amstelland Zuid en de Veenlanden. Projectplan BLOS-klas De Ronde Venen*, versie juni 2009; Folder BLOS-klas De Ronde Venen. (www.swv2902.nl)

Regionaal Bureau Leerlinzaken Gooi en Vechtstreek

Voor deze beschrijving is gebruik gemaakt van informatie op de webpagina van RBL Gooi en Vechtstreek www.rblgooi.nl. Daarnaast is het *Jaarverslag 2009-2010 Regionaal Bureau Leerlingzaken Gooi en Vechtstreek* geraadpleegd. Tevens is een interview gehouden met leerplichtambtenaar Yvonne van Dam die vanuit RBL Gooi en Vechtstreek o.a. werkzaam is in de gemeente Huizen.

Op de Rails

Voor deze projectbeschrijving is gebruik gemaakt van het eindverslag van de projectjaren 2006-2008 (Akkerman, S. & Huizinga, H. (2009). *Op de Rails. Eindverslag van de projectjaren 2006-2008*. Utrecht: WEC-Raad.) en de tussenrapportage van het projectjaar 2009-2010 (Huizinga, H. (2011). *Op de Rails 2008-2011. Tussenrapportage van het projectjaar 2009-2010*. Utrecht: Stichting Projecten Speciaal Onderwijs). Verder is een interview gehouden met Op de Rails-begeleider Linda Koster en projectleider Désirée Kwant.

Time Out Project (TOP) Trimaran en de Ambelt Kampen

Voor de casusbeschrijving van TOP is gebruik gemaakt van de *Beleidsnotitie Time Out Project Trimaran en de Ambelt Kampen 2011-2013*. Voorts is er per mail en telefoon contact geweest met mevr. drs. S.J. van Vilsteren-van der Molen, leerlingcoördinator/orthopedagoog de Trimaran en mevr. I. van Rook-Van Urk, adjunct-directeur de Ambelt en locatiedirecteur de Trimaran Kampen.

Tussen wal en schip

Voor deze projectbeschrijving is gebruik gemaakt van het rapport *Tussen wal en schip* (De Goede, J., Frootman, A. & Kielema, M. (2010). *Tussen Wal en Schip. Rapport van een samenwerkende aanpak om een leerling die thuis zit een passend aanbod te bieden via een onderwijszorgarrangement*. Groningen: Regionaal Expertise Centrum Fryslân cluster 3, Regionaal Expertise Centrum Noordoost Nederland cluster 3 en Regionaal Expertisecentrum Noord-Nederland cluster 4).

Verder is een interview gehouden met ambulant begeleider drs. Jeanet Kooistra en gedragsdeskundige drs. Bibi Vos, die vanuit RENN4 betrokken waren bij het project. Tot slot is het rapport *Passend onderwijs en passende zorg voor alle leerlingen! De leerbaarheid van gedragsmoeilijke leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs* (Verhoeven, M. & Andersen-Boers, M. (2008), Den Haag: ACTB/Onderwijsconsulenten(+)) geraadpleegd.

Actietafel thuiszitters Rotterdam

Er is gebruik gemaakt van het rapport *Eindevaluatie van de Actietafel thuiszittende leerlingen VO* (De Ruiter, D. & Dekkers, M., oktober 2010). Ook is de webpagina www.jos.rotterdam.nl geraadpleegd.

Verder is er contact geweest met mevr. D. de Ruiter en mevr. L. Ambagtsheer, beiden beleidsadviseur Jeugd bij de Dienst Jeugd Onderwijs en Samenleving van de gemeente Rotterdam.

Colofon

Titel: Opstaan tegen het thuiszitten

Auteurs: IJsbrand Jepma, m.m.v. Babette Swart (Sardes) en Margaretha Vergeer
(Kohnstamm Instituut)

Project: Onderzoek Opstaan tegen het thuiszitten

Sardesprojectnummer: TR0934

Opdrachtgever: EC O3

Datum: oktober 2011